

บทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วง
และแสดงเรื่องพระร่วง
ตามคำแปลและโดยสันนิษฐาน
โบราณคดี

895.9//2
ม//3บช
2517
ฉ.5

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชนิพนธ์ พระร่วง

ของ

พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจักรีบรมราชูปถัมภ์

มหาราช

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

4-55
4/19

งานพระราชทานเพลิงศพ

คุณหญิงชุ่ม สूरบดินทรสุรินทรภักขี (ชุ่ม จารุจินดา) ท.จ.

ณ เมรุวัดธาตุทอง

วันที่ ๒๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๗

အလှူအတန်း

အပ်ပိဏ္ဍိတ

မိခင်အသေ ၄၀၀ အပ်ပိ

အပ်ပိဏ္ဍိတ

ပုံတော်အိတ်

၁၉၁၆ ခုနှစ်

สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ

นับแต่คุณหญิงขุ้ม สूरบดินทรสุรินทรภักขัย (ขุ้ม จารุจินดา) ท.จ. บ่วยและเข้ารับการรักษาน ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ในเดือน พฤศจิกายน ๒๕๑๖ จนกระทั่งถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๑๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการรักษาพยาบาล ตลอดทั้ง การบำเพ็ญกุศลศพจนถึงการพระราชทานเพลิงศพและเก็บอัฐิ พระมหากรุณาธิคุณ^๕ทรง^๕เป็นเกียรติแก่ผู้วายชนม์และบุตรธิดาอย่างหาที่เปรียบมิได้.

ขอบพระคุณ

การที่กรมศิลปากรได้อนุญาตให้เจ้าภาพจัดพิมพ์หนังสือบทละคร
พูดคำกลอน เรื่อง “พระร่วง” และแต่งเรื่องพระร่วงตามตำนานและ
โดยสันนิษฐานโบราณคดี พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ-
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิง
ช่อม สรรพดินทรสุรินทรภักขัย (ช่อม จารุจินดา) ท.จ. และได้กรุณา
ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีนั้น เจ้าภาพขอขอบพระคุณกรมศิลปากร
ไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย.

หอสมุดแห่งชาติ
สาขาวัดดอนรัก จังหวัดสงขลา

หอสมุดแห่งชาติ
สาขาจังหวัดเบ็ญไทรใหญ่

บทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วง

และ

หอสมุดแห่งชาติ
สาขาวัดดอนรัก จังหวัดสงขลา

แถลงเรื่องพระร่วง

ตามตำนานและโดยสันนิษฐานโบราณคดี

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

คุณหญิงช่อม สุนทรสินทรสุนทรภักษ์ (ช่อม จารุจินดา) ท.จ.

ณ เมรุวัดธาตุทอง

วันที่ ๒๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๗

กรมศิลปากร

กรมศิลปากร

กระทรวงวัฒนธรรม

กรมศิลปากร

กรมศิลปากร

กรมศิลปากร

กรมศิลปากร

กรมศิลปากร

กรมศิลปากร

กรมศิลปากร

กรมศิลปากร

บทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วง

และ

แสดงเรื่องพระร่วงตามตำนานและโดยสันนิษฐานโบราณคดี

เลขหมู่หนังสือ ๘๕๕.๘๑๑๒

พิมพ์ครั้งแรก

ไม่ปรากฏ พ.ศ. ที่พิมพ์

พิมพ์ครั้งที่สอง ๕๐๐ เล่ม

พ.ศ. ๒๕๑๖

ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงชุ่ม สุรบดินทรสุรินทรภักขี (ชุ่ม จารุจินดา) ท.จ.

เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

เลขที่

๘๙๕. ๙/๑๒

๘๙๕. ๙/๑๒

เลขที่

๘๙๕. ๙/๑๒

๘๙๕. ๙/๑๒

เลขที่

๘๙๕. ๙/๑๒

๘๙๕. ๙/๑๒

020801

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงช้อย สุรบถินทรสุรินทร์-
ภายัย (ช้อย จารุจินดา) ณ เมรุวัดธาตุทอง กำหนดวันที่ ๒๑ มีนาคม
พุทธศักราช ๒๕๑๗ เจ้าภาพได้มาแจ้งแก่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
กรมศิลปากร ว่ามีความประสงค์จะขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือบทละคร
พูดคำกลอนเรื่องพระร่วง และแถลงเรื่องพระร่วงตามตำนานและโดย
สันนิษฐานโบราณคดี พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรยินยอมอนุญาตให้
จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

พระราชนิพนธ์บทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วงนี้ พระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงแก้ไขดัดแปลงมาจากบทละคร
ร้องเรื่องพระร่วง เพื่อให้สมาชิกเพื่อปราชญ์คณาจารย์และ
ได้ทรงประพันธ์รู้เรื่องแก่งตัวละครดำเนินตามหลักที่มีอยู่ในศิลาจารึกลาย
ต่างๆ ที่กรุงสุโขทัยและนครธรรม เพื่อให้ทราบเกล้าว่าคนสมัยพระร่วงแก่ง
กายกันอย่างไร ทั้งนี้ได้อัญเชิญพระบรมราชาธิบายเมื่อคราวพิมพ์ครั้ง
แรกมาพิมพ์ไว้ต่อจากคำนำนี้ด้วย

ส่วนแถลงเรื่องพระร่วงตามตำนานและโดยสันนิษฐานโบราณคดี
นั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราช
วินิจฉัยว่า พระร่วงซึ่งกล่าวอยู่ในพงศาวดารเหนือ นั้น ควรจะมีตัว
จริง ๆ มิใช่เป็นเพียงแค่อธิษฐานในเรื่องนิทานเท่านั้น และความจริงที่ควร
เชื่อได้คือ พระร่วงนั้นเป็นทั้งพระเจ้าแผ่นดินและเป็นวีรบุรุษ เป็น
หัวหน้าทำการสงครามรบพุ่งชิงชัย จนไทยได้เป็นอิสระภาพพ้นจากอำนาจ
ขอม ได้ทรงประดิษฐานราชวงศ์ครองกรุงสุโขทัยซึ่งบรรดากษัตริย์ใน
ราชวงศ์นี้ คนทั้งหลายได้เรียกนามวงศ์ว่าพระร่วงเจ้าทุก ๆ พระองค์
และองค์ที่เป็นปฐมกษัตริย์คือ ขุนศรีอินทราทิตย์ที่ปรากฏพระนามใน
ศิลาจารึกที่เมืองสุโขทัยนั่นเอง

นอกจากพระราชนิพนธ์บทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วง ซึ่ง
ได้กล่าวมาแล้วนี้ ยังมีพระราชนิพนธ์เรื่อง “พระร่วง” แตกต่างไปจาก
ตำนานอื่นอีก คือ

๑. เรื่องตำนานพระร่วง เป็นพระราชนิพนธ์ร้อยแก้ว แสดงถึง
เหตุที่พระร่วงได้เป็นพระเจ้ากรุงสุโขทัย สมัยเมื่อจุลศักราชประมาณ
๖๐๐ ปี ได้จัดแสดงเป็นครั้งแรกในงานแสดงตำนานเสือบ้า ณ สวน
มิสกวัน เมื่อวันที่อาทิตย์ที่ ๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๕๕

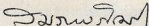
๒. เรื่องขอมคำคืน เป็นพระราชนิพนธ์ร้อยกรองประเภทบทกลอนสำหรับละครว่า ค่ายทรงเห็นว่าโครงเรื่องซึ่งผูกขึ้นสำหรับการแสดงตำนานนั้น เป็นเรื่องที่น่าจะแต่งเป็นบทกลอนอย่างละครได้ ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ในคราวเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมมณฑลปราจีนบุรี ตั้งแต่วันที่ ๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๕๕ และเสร็จในวันที่ ๘ ธันวาคม ศกเดียวกัน แล้วทรงให้คนร้องลงร้องเข้ากับปี่พาทย์ค่อย ๆ เกลาลงให้เหมาะที่จะร้องได้สะดวกและวางลำได้โดยเรียบร้อยแล้วโปรดพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พิมพ์ขึ้นไว้เป็นหนังสืออ่านเล่น

๓. บทละครเรื่องพระร่วง ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗

เรื่อง "พระร่วง" ที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นโดยนำเค้าเรื่องจากพงศาวดารเหนือ แล้วทรงเปลี่ยนให้เข้ากับหลักประวัติศาสตร์และความจริง ตักทอนสิ่งที่เกินอภินิหารออกเสีย ได้ใช้เล่นละครหลายครั้ง นับเป็นนาฏกรรมอิงประวัติศาสตร์ที่สมเหตุสมผล มีโครงเรื่องตลอดจนถ้อยคำดี ทั้งยังเป็นเรื่องแสดงให้เห็นความรักชาติของคนไทยในอดีตกาลด้วย

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าภาพได้เรียบเรียงประวัติ คุณหญิง ช่อม สรุบทินทรสุรินทร์ภักย์ (ช่อม จารุจินดา) ผู้วายชนม์ ให้พิมพ์ไว้ต่อกำก้านนี้

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีที่กษัตริย์และพสกนิกร
เจ้าภาพได้จัดบำเพ็ญอุทิศแก่ คุณหญิงช่อม สุรบดินทรสุรินทรภักขัย
(ช่อม จารุจินดา) และได้ให้พิมพ์หนังสือแจกจ่ายเป็นกุศลสาธารณะ-
ประโยชน์ ขออำนาจกุศลทั้งปวงนี้จึงเป็นพลวปัจจัยคลบบันดาลให้
คุณหญิงช่อม สุรบดินทรสุรินทรภักขัย (ช่อม จารุจินดา) ผู้วายชนม์
ประสบแต่อิฏฐคุณเมตตผลในสุคติสัมปรายภพ สมถัมในปณิธานของ
เจ้าภาพทุกประการเทอญ.

น.อ. ร.น.

(สมภพ ภิรมย์)

อธิบดีกรมศิลปากร

กรมศิลปากร

๑๒ มีนาคม ๒๕๐๖

คำปรารภ

การที่เจ้าภาพเลือกพิมพ์บทละครพูดคำกลอน เรื่อง “พระร่วง” อันเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงช่อม สุรบดินทรสุรินทรภักขัย (ช่อม จารุจินดา) ก็เพราะเมื่อคุณหญิงยังมีชีวิตอยู่ ได้แสดงความปรารถนาไว้ ที่จะให้หนังสือเล่มนี้ได้เป็นอนุสรณ์แห่งพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ท่าน

หนังสือ เรื่อง “พระร่วง” ที่ใช้เป็นแบบสำหรับพิมพ์หนังสือเล่มนี้ เป็นฉบับหนึ่งในจำนวนที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ขึ้นครั้งแรก คุณหญิงช่อม สุรบดินทรฯ ได้รับพระราชทานหนังสือนี้เนื่องจากท่านเจ้าคุณสุรบดินทรฯ ได้รับเสด็จ เมื่อคราวเสด็จประพาสเมืองพระร่วง ในมณฑลพิษณุโลก เป็นที่พอพระราชหฤทัย และคงจะได้ทรงทราบฝ่าพระบาทว่า คุณหญิงรักการกวีและชอบอ่านหนังสือ

เจ้าภาพยินดีอย่างยิ่ง ที่คุณหญิงช่อม สุรบดินทรฯ ได้ให้ความสำคัญแก่หนังสือ เรื่อง “พระร่วง” นี้ เพราะนอกจากมีค่าสูงทางวรรณกรรมแล้ว หนังสือยังเป็นอนุสรณ์แห่งพระมหากรุณาธิคุณ ตาม

ที่คุ้นเคยถึงความปรารถนาไว้ และนำมาซึ่งศิริมงคลแก่ตระกูลจากรุจิรเกา
และตระกูลอุปการักษ์ด้วย

เจ้าภาพขอขอบพระคุณทุกท่าน ที่ได้มีส่วนร่วมในงานพระ-
ราชทานเพลิงศพคุณหญิงช่อม์ สุนทรสินทรสุนทรภักขัยฯ และหวังว่า
ทุกท่านคงจะมีโอกาสได้อ่านพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ ซึ่งมีคติทันสมัยอยู่
ทุกเมื่อ โดยเฉพาะพระบรมราโชวาทในตอนท้ายของเล่มที่ว่า :

“ขอแต่เพียงไทยเราอย่าผลาญชาติ
ร่วมชาติร่วมจิตปนข้อใหญ่
ไทยอย่ามุ่งร้ายทำลายไทย
จงพร้อมใจพร้อมกำลังระวังเมือง”

ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันล้นเกล้าฯ

บุตรและธิดา

เจ้าภาพ

คุณหญิงช่อม์ สรรพดินทรสุรินทรรักษ์ (ช่อม์ จารุจินดา) ท.จ.

๔๓ (ตอนอื่นๆ) ซึ่งรวมอยู่ในเล่มนี้

ประวัติ

คุณหญิงช่อม ฐุรบดินทรสุรินทรวาชัย (ช่อม จารุจินดา) เป็นธิดาคนโตของ พระประธานอักษรกิจ (ไย คุปตารักษ์) และ นางประธานอักษรกิจ (แจ่ม คุปตารักษ์) เกิดที่บ้านถนนตก จังหวัดพระนคร เมื่อวันศุกร์ ที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๕ นอกจากน้องๆ ซึ่งถึงแก่กรรมเสียในวัยเยาว์ ยังมีน้องร่วมบิดามารดาเดียวกันอีก ๕ คน คือ

๑. หลวงสวัสดิ์อักษร (สวัสดิ์ คุปตารักษ์)
๒. พระยาอนุศาสน์พาณิชย์การ (แจ่ม คุปตารักษ์)
๓. น.ส. ถนอม คุปตารักษ์ [ถึงแก่กรรม]
๔. พระบรรณศาสน์สาทร (สง่า คุปตารักษ์) [ถึงแก่กรรม]
๕. หลวงถวิลเศรษฐพาณิชย์การ (ถวิล คุปตารักษ์)

คุณหญิงช่อม ๖ ได้รับการศึกษาและอบรมที่บ้านจากคุณย่าและท่านบิดามารดา โดยใช้แบบเรียนที่นิยมกันว่าดี เช่น หนังสือเรื่อง “เสือโค” หนังสือ “สรรพสิทธิ์คำฉันท์” และอื่นๆ อีกมาก คุณหญิงช่อม ๖ ชอบอ่านหนังสือ และรักการประพันธ์ด้วย เมื่อจำเริญวัยขึ้น นอกจากความรู้ ความชำนาญที่ได้รับจากการอบรมในการครองเรือน ครองคน และครองคนแล้ว คุณหญิงช่อม ๖ ยังได้ชื่อว่าเป็นกวีที่สามารถคนหนึ่ง

คุณหญิงขุ้ม ฯ ได้สมรสกับเจ้าพระยาสุรบกินทรสุรินทร์ภักย์
(พร จารุจินดา) แต่ครั้งยังเป็นพระยาอุไทยมนตรี สมุหเทศาภิบาล
มณฑลพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ และมีบุตรธิดารวม ๖ คน คือ

๑. ก.ญ. พูน จารุจินดา [ถึงแก่กรรม]

๒. นายโชค จารุจินดา ข้าราชการบำนาญ เคยดำรง
ตำแหน่งรองประธานศาลฎีกากคนที่หนึ่ง

๓. นางสิทธิศักดิ์สมุทรเชตต์ (พิมพ์ จารุจินดา)
[ถึงแก่กรรม]

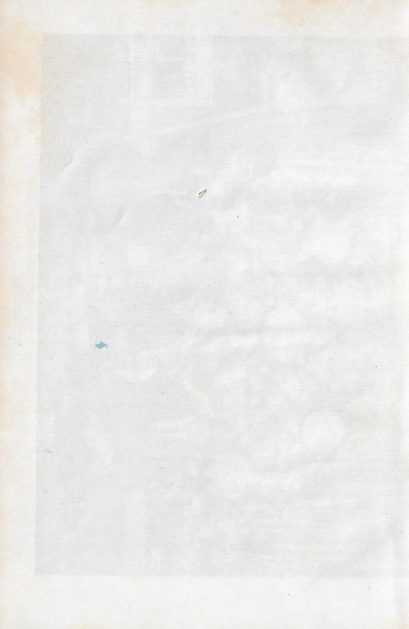
๔. น.ส. ภัทธา จารุจินดา ฝ่ายการบัญชี ธนาคารแห่ง
ประเทศไทย

๕. น.ส. จิรพร จารุจินดา [ถึงแก่กรรม]

๖. นายพร จารุจินดา หัวหน้าส่วนสวน พระราชวังดุสิต
หลังจากการสมรสเพียง ๒ ปี พระยาอุไทยมนตรีได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นพระยาสุรบกินทรสุรินทร์ภักย์ และต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๘ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ดำรงตำแหน่งองคมนตรี ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๖๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ย้ายไปดำรงตำแหน่งอุปราชมณฑลภาคพายัพ ในการย้ายตำแหน่งครั้งนี้ คุณหญิงขุ้ม ฯ ได้รับภาระทั้งสิ้นเกี่ยวกับการจัดที่พักในเชียงใหม่ และได้ช่วยท่านเจ้าคุณในการสังคมทั่วไป ใน พ.ศ. ๒๔๖๘ อันเป็นปีสุดท้ายของรัชกาลที่ ๖ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

บุตรและธิดา

ให้เลื่อนบรรดาศักดิ์ท่านเจ้าคุณขึ้นเป็น เจ้าพระยาสุรบกินทรสุรินทรภุชย ในงานที่ท่านเจ้าคุณ ได้รับพระราชทานความดีความชอบตลอดมา คุณหญิงขุ่ม ๆ ย่อมมีส่วนเป็นกำลังใจและช่วยเหลืออยู่มิได้ขาด จึงใน พ.ศ. ๒๔๖๘ นั้นเอง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทาน เครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุติยจุลจอมเกล้า แก่คุณหญิงขุ่ม สุรบกินทร ฯ และในปีต่อมา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ย้ายท่านเจ้าคุณเข้ามาดำรงตำแหน่งสมุหพระนครบาลใน กรุงเทพมหานคร และให้เป็นองคมนตรีด้วย

คุณหญิงขุ่ม สุรบกินทร ฯ เกิดในตระกูลที่สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ และเคารพบูชาพระมหากษัตริย์ตลอดมา เมื่อได้สมรสกับท่านเจ้าคุณสุรบกินทร ฯ ซึ่งเป็นข้าราชการผู้ใหญ่มีความจงรักภักดีต่อองค์พระประมุขของชาติอย่างยิ่งอยู่แล้ว ทั้งสองท่านจึงส่งเสริมซึ่งกันและกัน และอบรมบุตรหลานตลอดจนญาติมิตรและคนในครอบครัว ให้มีความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกพระองค์ กว้างชีวิตจิตใจอันแน่วแน่เสมอ

ใน พ.ศ. ๒๔๖๘ ท่านเจ้าพระยาสุรบกินทร ฯ ได้รับพระราชทานยศเป็นมหาอำมาตย์โท และได้รับพระราชทานเหรียญกาชาดสมนาคุณ ชั้นที่ ๑ สำหรับงานที่ท่านได้ปฏิบัติในฐานะเป็นกรรมการสภาภาษาชาวไทย และคุณหญิงขุ่ม สุรบกินทร ฯ ก็ได้เป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์ของสภาภาษาชาวไทยด้วย

อินทรวีเชียร ๑๑

อาสัณฺญะกรรมเจ้า	พระยาสุรบกินทร์
เสวราจิกกนิงจินต์	นรชาติก็เช่นกัน
มีเกิดก็มีตาย	มละรูปมลายพันธ์
คงแต่คุณาธรร	มะสติคเสถียรแทน
ความชั่วมิเคยปรา	กฎไครจะคู่แคลน
รักดีและดีแสน	อนุสาวรีย์นาน

ภุขกประยาต ๑๒

สมัยท่านทำราชกิจ	ก็ตั้งจิตประกอบการ
มีส่วนตนทำงาน	ละไว้ก่อนถู้อนรน
ณแดนใครไปครอง	ณอมบ้องประชาชน
ประสาทสุขประสิทธิผล	อุดมสินอคุลย์ธรรม
กรุณราชฎีประเลห์บุตร	ผิอยู่สุดประเทศอัน
ทุริคดินสกลสรรพ	ลำบากไกลก็ไปเยือน
พินิจถ้วนผิควรเอื้อ	นุกูลเกื้อนศาสน์เตือน
พศกรักและเกรงเหมือน	บิดาช่องสมัยญา
ผดุงพุทธศาสน์สันต์	มโนมั่นพระธรรมา
กตัญญูวคินสา	มิภักดิ์องค์พระจอมปราณ
ประดาบุตรีธิดาภักดี	บำรุงรักตลอดหลาน
ณ ยามเยาว์ก็เออากร	พิชาเพื่อผดุงผล
ณ ยามใหญ่ก็ให้ปัน	ธนาอันจะคงทน

ประกอบไปประจวบจน

คนร่วมวิวิธเบญ

มิให้หมองกมลมาน

กรณทั่วคนาบ-

ก็อยู่ดีและกินดี

จะไปสารทศใด

ศิพุทธรุสก็สองเรา

อนิจจาณคราน

กระไลลับมิกลับหัน

วิถีสานและบ้านช่อง

กำหนดมามีเคยเป็น

มนุษย์เราอุบัติแล้ว

คุณาเด่นประดับกาย

จะจาริกฤทัยจน

ประหนึ่งเพื่อนเสมียนมา

กุศลบุญจะบันดาล

เสวยทิพย์พิมานใน

ประจักษ์ลูกสิทธิฐาน

จะทศเพ็ญฉนำกาล

ถนนมเลียงและปรานี

วิวารพอจะทิ้งมี

ตลอดตฤกและหลานเขา

คนไปประคองเงา

จะร่วมพ้องมิแยกผัน

ก็สุดที่จะตามทัน

จะเหลียวหามิแลเห็น

จะเหยียบย่องยะเยียบเย็น

ประคองเปลี่ยวและเตียวตาย

มิกลาตแคล้วตตายตาย

ประกาศเกียรติคุณโลกา

ประจวบชนม์ประจากกลา

สถิตด้วยดวงใจ

นำท่านผ่านนภาลัย

สุเรนทร์โลกสราญรมย์

หลังจากท่านเจ้าคุณ ได้ถึงแก่สัญกรรมแล้ว คุณหญิงต้องทำ
หน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวและผู้เกี่ยวข้องอย่างเต็มที่ ท่านได้รับความ
เห็นใจจากญาติมิตรทั่วไป แม้ท่านจะมีอายุสูงถึง ๖๕ ปีแล้ว แต่ความ

ทรงจำของท่าน ตลอดจนกำลังวังชา และความคิดที่จะปฏิบัติเพื่อความ
เจริญของครอบครัวยังคงอยู่ และโดยที่ท่านใช้หนังสือเป็นมิตร และ
กวีนิพนธ์เป็นงานอดิเรก ท่านจึงสามารถแสดงความคิดเห็นและสนทนา
กับญาติมิตรได้ทันกับเหตุการณ์เสมอ สุขภาพของท่านสมบูรณ์อยู่เป็น
เวลานาน ท่านต้องเข้าโรงพยาบาลเพื่อผ่าตัดต่อกระดูกที่ตาทั้งสองข้าง
ครั้งหนึ่ง และหายเป็นปกติ สามารถใช้ตาได้ดีกว่าก่อนผ่าตัด หนังสือ
จึงยังคงเป็นมิตรของท่านต่อมาเป็นเวลานาน จนถึงเดือนพฤศจิกายน
พ.ศ. ๒๕๑๖ ท่านป่วยลงโดยกะทันหัน ต้องเข้ารับการรักษายาบาล
ในโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ปรากฏว่าความดันโลหิตสูงมาก แพทย์ได้
พยายามทุกวิถีทาง แต่ก็ไม่สามารถที่จะรักษาให้หายได้ ท่านถึงแก่อนิจกรรมด้วยโรคหัวใจวายที่โรงพยาบาล ในวันจันทร์ที่ ๑๐ ธันวาคม
พ.ศ. ๒๕๑๖ สิริรวมอายุได้ ๘๘ ปี.

นักดนตรี นักเปียโน
(นักดนตรี นักเปียโน)
นักเปียโน นักเปียโน

พระมหากรุณาธิคุณ

(สำเนา)

ที่ ๙๓๕๗/๒๕๑๖

กองมหาดเล็ก สวนจิตรลดา

๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๑๖

เรื่อง ทรงรับเป็นคนใช้ในพระบรมราชูปถัมภ์

เรียน ผู้อำนวยการโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับ คุณหญิงชอุ่ม สุนทรินทร์ ซึ่งบวชด้วยโรคความดันโลหิตสูง และปัจจุบันได้เข้ารับการรักษายาบาล อยู่ที่ตึกธนาคารกรุงเทพ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ไว้เป็นคนใช้ในพระบรมราชูปถัมภ์

จึงเรียนมาเพื่อทราบ สำหรับค่าใช้จ่ายในการรักษายาบาล ขอให้โปรดเบิกรับเงินทางกองมหาดเล็ก สวนจิตรลดา โดยตรงต่อไป.

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

พูนเพิ่ม ไกรฤกษ์

(นายพูนเพิ่ม ไกรฤกษ์)

รองเลขาธิการพระราชวัง

(แบบ ก.)

หมายเลข ๑๐๓/๒๕๖๖

สำนักพระราชวัง

๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๖

คุณหญิงอรุณ สุรมคินทรสุรินทรภารักษ์ (อรุณ จารุจินดา) พ.จ. อายุ ๔๕ ปี ถึงอนิจกรรม
ด้วยหัวใจวาย ที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เมื่อวันที่จันทร์ ที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๖ เวลา ๒๐.๔๕ น. และ
ในวันอังคารที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๖ เวลา ๑๓.๐๐ น. ขอรับพระราชทานผ้าทองดามศพ และเครื่อง
เกียรติยศประกอบศพ ที่ศาลาอเนกมัย วัดราชบพิธ กรุงเทพมหานคร

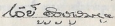
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้โดยตลอด และมีพระพิธีธรรม
สวดพระอภิธรรม กำหนด ๗ คืน.

สมุห้/เคห/พิมพ์/ /ทาน.

วัน	หน้าที่	พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเวียน เจ้าภาพศพ คุณหญิงอรุณ สุรมคินทรสุรินทรภารักษ์ (อรุณ จารุจินดา) เพื่อทราบ เครื่องเกียรติยศประกอบศพที่พระราชทานมานี้ และเจ้าพนักงานดูตามปฏิบัติ เจ้าภาพไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.	

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามวันดังกล่าวให้รวดเร็ว ดำรงตักให้ถ่านผู้รับวันสวดไทย

หน้าที่ราชการ

ผู้รับรับส่ง

(แบบ ก.)

หมายเลขหนังสือ

สำนักพระราชวัง

๑๓ ธันวาคม ๒๕๑๒

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำพระบรมฉายาลักษณ์ ๓ วัน พระราชทานศพ คุณหญิงธิดา
สุรินทรมณีนพรภาณี (ธิดา จารุจินดา) อ.จ. พิษณุโลก ณ วัดสุทัศน์เทพวราราม กรุงเทพมหานคร

วันจันทร์ ที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๑๒ เวลา ๙.๔๕ น. พระองค์ ๑๐ รูป ชาวพระพุทธรูป
จน มีพระบรมฉายาลักษณ์ ๑ พระองค์ถึงหน้าพระพระ และรับพระราชทานนั้น แล้วพระองค์อีก ๑๐ รูป
มั่งสุทธ เป็นเกียรติการ.

ชล.ก.เค. พ.ท.

๕๔๖. พ.ท.

วัน	พ.ท.	พนักงานพระราชพิธี
		นำหมายเวียน เจ้าภาพศพ คุณหญิงธิดา สุรินทรมณีนพรภาณี (ธิดา จารุจินดา) เพื่อทราบ เครื่องใช้รื้อถอนประกอบศพที่พระราชทานมา และเจ้าพนักงานผู้ชำนาญกิจ เจ้าภาพในท้องที่เจ้าภาพอย่างใดหนึ่ง.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดไว้ตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับสั่งโดย

ท.ท.ที่ราชการ

๕๕๕
ผู้รับสั่ง

(แบบ ก.)

หมายเลขหนังสือ ๐๐๖๖

สำนักพระราชวัง

๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๓

พวงพระฉัตรไปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการพระราชทาน
เพลิงศพ คุณหญิงหล้า สุรินทรสุรินทรภักดิ์ (หล้า จารุจินดา) พ.จ. ที่เมรุวัดธาตุทอง กรุงเทพมหานคร

วันพุธ ที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๑๓ เวลา ๑๖.๐๐ น. บำเพ็ญพระราชกุศลในการออกเมรุ
ที่ศาลาวิเศษของ พระองค์ ๑๐ รูปแล้วพระพุทธรูป ๑๓ มีพระธรรมเทศนาด้วย ๑ พระ ๔ รูปแล้วพระวิมล
แล้วพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม

วันพฤหัสบดี ที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๑๓ เวลา ๑๑.๐๐ น. พระองค์ ๑๐ รูปที่วัดพระพุทธรูปมณฑลพม่า
วันพระราชทาน

เวลา ๑๕.๐๐ น. พระองค์ ๑๐ รูปยังวัดสุทัศน์ เขตพระนคร แล้วเชิญขึ้นตั้งบนจิตกาธาน

เวลา ๑๗.๐๐ น. พระราชทานเพลิง

วันศุกร์ ที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๑๓ เวลา ๙.๐๐ น. เก็บอัฐิ.

ประจักษ์ ชิตภ.
พาน.

วัน	หน้าที่	พนักงานพระราชพิธี
	นำพระอริยสงฆ์ เจ้าภาพศพ คุณหญิงหล้า สุรินทรสุรินทรภักดิ์ (หล้า จารุจินดา) เพื่อพร้อม	
	เครื่องเบญจรงค์ประกอบสำหรับพระราชมารดา และเจ้าพนักงานผู้ปฏิบัติ	
	เจ้าภาพมณฑลเจ้าภาพอย่างใดหนึ่ง	

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันดังต่อไปนี้ให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยให้ถามผู้รับสั่งโดย

หน้าพระราชกร

๑๐๖.๐๐๐๐๐๐

ผู้รับสั่ง

คำไว้อาลัยของน้อง ๆ

งานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงช่อม สรรพสินทรสุรินทรภุชยัย ฯ
ใกล้เข้ามา ผมพยายามคิดถึงเรื่องเก่าแก่ของพี่สาวคนเดียวในสกุล
คุปตารักษ์ของผม เราเป็นพี่น้องกันมา ๘๔ ปีในโลกนี้ ท่านแก่กว่า
ผม ๓ ปี เมื่อเล็ก ๆ ผมเรียกท่านว่า พี่ช่อม ไทมากชิ้นเรียกว่า พี่ผู้หญิง
และเมื่อครั้งได้พบกับท่านที่พิษณุโลก เรียกท่านว่า คุณพี่ผู้หญิง
ชดะนั้นท่านเป็น “คุณหญิงเทศา ฯ” แล้ว ท่านเจ้าพระยาสุรพินทร ฯ
เป็นเทศบาลิบาลของมณฑลพิษณุโลก

ที่ผมนึกแล้วเขียนนี้ น้อง - หลวงถวิล ฯ ขอร้องว่าเขียนเผื่อ
เรศท้วย และยังให้เผื่อคุณพี่ - คุณหลวงสวัสดิ์ ฯ อีก

พี่สาวของเรารูปร่างสัดส่วนดี ไม่มีที่ติ แต่ผมไม่ได้หมายความว่า
ว่าท่านสวยเฉยเลย

ท่านเป็นคนมีความรู้ มีรสนิยม ผ่านกิจการใหญ่น้อยมามาก จึง
เป็นผู้วางตัวได้พอเหมาะพอเจาะ ทำให้เกิดเป็นเสน่ห์ เป็นสง่าใน
ชุมชนชุมชน

คุณพี่ของเราเป็นผู้มีบุญมาแต่เกิด เกิดก็เกิดในบ้านใหม่อ่อง ทำ
ท้วยฝีมือประณีตสุกกำลังของผู้ทำ เรือนนั้นสวยเด่นอยู่ที่หัวแหลมของ
บางคอแหลม (เรือนหอของคุณพี่คุณแม่) และตั้งอยู่ที่นั่นไม่น้อย
กว่า ๘๐ ปี

บุญของคุณพี่ท่านยังบันทึกให้ท่านเป็นคนชอบอ่าน และชอบแต่งหนังสือ คุณย่าของเราท่านเล่นหนังสือมาก เมื่อยังสาวเชื่อว่าท่านกับคุณป้าติดต่อกันด้วยเพลงยาว ผมเกิดไม่ทันได้เห็นการนั้น แต่ทันได้เห็นคุณย่าชอบให้คุณพี่อ่านหนังสือให้ท่านฟัง ท่านชอบฟังทั้งนั้น ไม่ว่าร้อยแก้วร้อยกรอง โคลงฉันท์กาพย์กลอนอะไรก็ตาม ในตู้หนังสือของท่าน แม้แต่กฎหมายตราสามดวงก็มี

คุณย่าสอนหนังสือคุณพี่ตั้งแต่เริ่มแรกและตลอดมา คุณพี่ก็จะศึกษาในทางกวีต่อยตัวเอง เพราะเมื่อท่านเป็นผู้ใหญ่แล้ว การสร้างคำทำได้เกิดขึ้นมาก เมื่อ ๘๐ ปีมาแล้ว ชาวบ้านโดยเฉพาะเป็นผู้หญิงตัว ได้รับการศึกษาที่สืบทอดมาซึ่งท่านจะทำได้ยาก

เมื่อผมขึ้นไปพิษณุโลกที่เล่ามาข้างต้นแล้ว ตอนนั้นมีคนลือกันว่าผมรักผู้หญิงชื่อ แม่จันทร์ คุณกับท่านได้สักรู้ ท่านก็แต่งโคลงล้อผม ว่า :

มาอยู่พิษณุโลกร้าง	แรมเรือน มาเอย
ยามดึกยลแต่เดือน	เด่นฟ้า
โสมมาช่อพ้องเหมือน	นามมิ่ง สมรพี
นวลส่องอุทิศหน้า	นุชน้องยามนวล

ท่านแต่งได้รวดเร็วมาก และออกจะถูกต้อง ผมจึงจำติดใจจนทุกวันนี้

ท่านเป็นพี่สาวที่ดีของน้องๆ เอ็นกูน้องของท่านทุกคน ไม่เคยมีการเอะอะทะเลาะกันเลย คุณพี่ - คุณหลวงสวัสดิ์ ๖ ติดตามท่านมาอยู่

กับคุณปู่คุณย่าที่บ้านบน (ณ ถนนอนุวงศ์ ปัจจุบันได้รื้อตึกเก่าหลัง
นั้นเพื่อใช้ที่สร้างตึกแถว ที่เรียกว่า อาคารประสานสุข) เป็นการ
ผ่อนหนักเป็นเบาให้คุณแม่ ด้วยขณะนั้นผมใกล้จะเกิด เมื่อคุณพี่สวัสดิ์
บรรพชาอยู่ ณ วัดเทพศิรินทราวาส คุณพี่มักทำของที่ถูกปากไปถวาย
พ่อเณรน้องของท่านเสมอ ๆ สำหรับน้องถวิลนั้น คุณพี่ช่วยคุณแม่
ประทับประคองเลี้ยงดูอยู่ตลอดเวลา และช่วยสอนหนังสือให้บ้าง

น้องอีกคนหนึ่ง - คุณพระบรรณสาธน์สาทร ซึ่งจากพวกเราไป
เสียเมื่อเร็ว ๆ นี้ คนนี้ได้รับความเมตตาปราณีจากคุณพี่มากเหมือนกัน
แต่ในเรื่องที่สำคัญก็เมื่อ คุณพระบรรณสาธน์ ฯ มาทำการปกครองเป็น
เจ้าบ้านผ่านเมือง ผมก็คิดว่าคุณพี่ให้ความรู้ที่ถ่ายทอดมาจากท่านเจ้าคุณของ
คุณพี่แก่คุณพระเป็นอันมาก นับได้ว่าความรู้ที่ให้กับเห็นจะถึงขั้นที่
ได้จากสถาบันเทคโนโลยีของการปกครอง เมื่อมีเหตุวุ่นวายกันในจังหวัด
ใด คุณพระจะต้องถูกย้ายไปอยู่ในจังหวัดนั้นทันที เช่น ที่ธนบุรี ชลบุรี
การค้าขายที่เกี่ยวกับบ้านเมือง คุณพระก็ทำได้ดี เช่น ส่งไข่เบี๊จจาก
ชลบุรีให้กระทรวงมหาดไทย คุณพระเป็นเจ้าเมืองคนเดียวที่ทำได้
สำเร็จตามความต้องการของกระทรวง ขาดหมู คุณพระสนุกมาก ใคร
วิ่งเต้นมาขอ ก็ให้ทุกราย และทุกรายก็นึกว่าให้แก่ตัวคนเดียว พอถึง
คราวได้รับอนุญาตก็ได้เท่า ๆ กัน อย่างพระราชวังก็สบาย ต้องขายแข่ง
กันมากกว่าที่จะขายอย่างริคเอากระบี่ราชวร และคุณพระเป็นคนที่ถูกสอน
มาว่า ให้ทำสิ่งที่ควรและอย่าทำสิ่งที่ไม่ควรในการเป็นเจ้าบ้านผ่านเมือง
และก็เป็นคติติดตัว

คุณที่มีความสามารถในการเย็บปักถักร้อย การเย็บด้วยมือคงเป็น
ขึ้นมาเอง เพราะใคร่ ๆ ก็เย็บกันทั้งบ้าน ส่วนการเย็บจักรซึ่งเมื่อ ๗๐ ปี
ก่อนยังไม่แพร่หลายนักนั้น คุณพ่อไปยกจักรจากร้านใกล้บ้านมาให้คุณ
พี่ และเป็นคนสอนคุณพี่เองตลอดจนให้รักษาและหยอคน้ำมันเครื่อง
คุณพี่เย็บจักรได้เก่งมาก สามารถใช้เครื่องเดิม เครื่องทำตะเข็บต่าง ๆ
ตลอดกระทั่งเครื่องจีบได้หมด การปักคุณพี่มีครุฑีจริง ๆ หลายคนเป็น
หญิงคนจีนทำเล็กทั้งนั้น เขาว่าเป็นลูกผู้ติดตามสามีมาจากเมืองจีน การ
ปักด้วยไหมและด้น ทรูคณะนี้ทำได้เรียบร้อยมาก

คุณพี่ผู้หญิงไม่ใช่คนขี้แพ้ ท่านพยายามเอาชนะสิ่งที่ยาก กล้าใช้
ผ้าสักหลาดตัดเย็บเสื้อราชปะแตนที่เป็นเสื้อหนาวให้ผมใส่ ท่านก็เย็บ
ได้ดี ผมใส่ได้เรียบร้อยไม่ต้องอายใคร

คุณแม่ของเราท่านทำการครัวได้ดีทุกอย่าง ขนมห้าจนเป็นการค้า
มีเรือออกขาย ๕ ลำ หาบ ๑๐ หาบ อาหารเหล่านี้นักคุณพี่ทำได้ดีทั้งสน
ขมพิเศษและกับข้าวพิเศษ คนอิสลามและคนจีนมาสอนให้ ครัวเหล่านี้
เป็นเพื่อนบ้านของคุณแม่ และบางคนที่คือคนที่เข้าห้องของเราอยู่นั่นเอง

คุณพี่เป็นคนไม่หวงวิชา ใครขอเรียนจากท่าน ๆ จะสอนให้ด้วย
ความยินดี ทำให้ผู้ที่ได้พบปะกับท่านรักและนับถือท่าน ราว ๔๐ ปีมา
แล้ว ท่านเจ้าเมืองอุตรดิตถ์ได้กรุณาเลี้ยงอาหารผม เมื่อถึงของหวาน
คุณนายของท่านเจ้าเมืองได้ให้ผมคุกกี้ทอดใหญ่ทำด้วยวันสวยงาม
มาก คุณนายบอกผมว่า คุณหญิงสุรบดินทร ฯ สอนให้ท่านทำ

การปฏิบัติการดูแลบ้าน ท่านเป็นขึ้นมาเองในบ้านของเรา ที่ท่าน
มีมารยาทงดงามนั้น ผมเชื่อได้ว่าท่านถอดมาจากคุณพ่อคุณแม่ แต่
การที่ท่าน “ถอนสายบัว” ได้อย่างเข้มข้อนั้น ท่านคงเรียนจากนอก
บ้านเรา และถ้าจะนึกเอาว่า ท่านเจ้าคุณของท่านหักให้ ก็อาจ
ไม่ผิด

ท่านเป็นภรรยาที่ดีของสามี และเป็นมารดาที่ดีของบุตรธิดา ยอม
เหนื่อยยากลำบากกาย ร่วมทุกข์ร่วมสุข รักและเอาพระในยามป่วยไข้
เป็นพิเศษ สำหรับการศึกษาของบุตรธิดานั้น ท่านดูแลให้ได้เล่าเรียน
อย่างเต็มที่

ท่านใส่ใจอีกมันในพระพุทธศาสนา ชำนาญทั้งบุตรธิดาให้ใกล้ชิด
กับพระศาสนาอยู่เสมอ เมื่อ แม่พาขึ้น - ธิดาคนใหญ่ของท่านเข้าเรียน
ที่โรงเรียนวชิรฯ ซึ่งมีเจ้านายเป็นท่านอาจารย์ใหญ่ วันหนึ่งแม่พาขึ้น
จะไปเฝ้าท่านอาจารย์ของโรงเรียน เธอถามว่า “กุฎิท่านอาจารย์อยู่ที่
ไหน?” แสดงว่าคุณแม่พาไปวัดนั่นเอง

คุณพี่ใจดี มีความอารีเผื่อแผ่ต่อคนทั่วไป จึงเป็นที่เคารพนับถือ
ของทุกคน ถ้าใครมีพิสดารเหมือนผมมี ก็คงจะภูมิใจมากเป็นพิเศษ

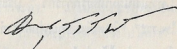
ผมไม่เคยเห็นพิสดารของผมทำบาป เพราะในบ้านของเราคุณพ่อ
คุณแม่ไม่ชอบเห็นการทำบาป แม้แต่ยุ่ง ก็ทำกระชอนแกว่งจับเอาตัว
ไปปล่อยนอกบ้าน

ผมใคร่สรุปความที่บรรยายมาแล้วข้างต้นว่า **คุณพี่เป็นคนดี
สมบูรณ์สมบัติของสตรี**

ผมเห็นคุณพี่ทำแต่การบุญและการดี ขอกรรมดีของท่านจงบันทึกลง
ให้เกิดผล ถึงพระราชนิพนธ์ของต้นเกล้า ฯ รัชกาลที่ ๖ ตอนหนึ่งว่า
“๐ ๔๒๖ ๔ ๑ ๖”
“ทาด ไคตแนแท.”

ขอกรรมดีของคุณพี่จงเป็นผลานิสงส์ให้ท่านประสบสุขเสมอ ณ สุข
สถานโพ้นของท่าน.

ในนามของน้องสามคน

พระยานุสาสน์พันธิษการ

รำลึกถึง

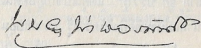
นายช่อม (คุณหญิงสุรบดินทรฯ) เป็นมารดาเลี้ยงของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้อยู่ร่วมกับนายช่อมมาไม่ต่ำกว่า ๑๐ ปี ได้ทราบนิสัยใจคอมา มากพอสมควร นายช่อมเป็นผู้มีความพยายามอย่างแรงกล้า ไม่รู้จัก เหน็ดเหนื่อยในการใช้ความพยายามนั้น และเป็นผู้เชื่อตนเองอย่างมั่น คง ท่านเป็นผู้มีนิสัยรักการกวี ประพันธ์โคลงฉันท์กาพย์กลอนได้ อย่างไพเราะ ในสมัยเมื่อคุณพ่อดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑล พิชณุโลก ท่านได้แต่งตำนานพระพุทธชินราชตามเค้าตำนานเดิมเป็น ค่ำกลอนจนจบ และได้พิมพ์ถวายไว้กับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (วัด พระพุทธชินราช) ซึ่งข้าพเจ้าเข้าใจว่าอาจจะยังมีจำหน่ายอยู่ที่วัดนั้นจน บัดนี้ แม้เมื่อชราแล้วนี้บางครั้งก็ยังประพันธ์บทกวีสั้น ๆ ลงในนิตยสาร บางฉบับ โดยใช้นามของลูกหลานแทนชื่อของท่านเอง

เมื่อทางราชการย้ายคุณพ่อ จากมณฑลพิษณุโลกไปอยู่มณฑล พายัพในตำแหน่งอุปราชภาคพายัพ นายช่อมก็ได้ติดตามขึ้นไปอยู่ด้วย หลายปี เป็นที่คุ้นเคยกับพระราชชายาเจ้าดารารัศมีซึ่งเป็นที่เคารพ นับถือของชาวพายัพทั่วไป ภายหลังคุณพ่อได้ย้ายกลับเข้ามารับราชการ ในพระนคร และต่อมาได้ลาออกจากราชการเพราะสุขภาพไม่สมบูรณ์ คุณพ่อเมื่อออกจากราชการแล้วก็ไปไหนไม่ใคร่ได้ เพราะขา

ของท่านพิการเนื่องจากถูกสุนัขตัวโปรดของท่านวิ่งมาชนท่านล้มในขณะ
ที่ท่านกำลังเดินออกกำลังอยู่ในบ้าน ทั้งนี้สาเหตุของท่านก็เกิดเป็นข้อ
กระดูก นัยน์ตานี้พอช่วยได้โดยทำการผ่าตัดที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์
แต่ท่านช่วยไม่ได้เลย ในบั้นปลายชีวิตของท่านจึงต้องใช้คนง้ออยู่บน
เรือน และอยู่บนเตียงเสียโดยมาก จนถึงอสัญกรรม

ตลอดเวลาที่คุณพักอยู่ในสภาพไม่แข็งแรงนี้ นายช่อมได้อยู่
เฝ้ารักษาพยาบาลไม่มีใครมีเวลาออกจากบ้าน ส่วนตัวข้าพเจ้าเองนั้นก็ม
ีครอบครัวและมีภาระอยู่มากเหมือนกัน จึงมิได้อยู่ประจำช่วยปฏิบัติ
พยาบาลคุณเพื่อให้มากเท่าที่อยากจะทำ แต่เมื่อมีนายช่อมและน้อง ๆ
ช่วยกันเอาใจใส่อย่างดียิ่งแล้ว ก็ทำให้เบาใจหายห่วงไปได้มาก ซึ่ง
ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ ไว้ในที่นี้ด้วย

สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา เมื่อถึงเวลาก็ต้องเป็นไปตามกฎของโลก นายช่อมได้ถึงอนิจกรรมไปแล้ว ขอคุณบุญราศีต่าง ๆ ที่ได้ทำ
ไว้จงนำวิญญานของท่านไปสู่สุคติในปรภพโน้น เทอญ.

คุณหญิงบำเรอภักดี

กราบไว้อาลัยคุณป้า “ซุ่ม”

ดิฉันรู้สึกเป็นเกียรติอย่างยิ่งที่พี่แอ็ค (คุณเก๊ทรา จารุจินดา) ได้ให้ดิฉันเขียนคำไว้อาลัยคุณป้า ถึงแม้ดิฉันไม่ใช่หลานสืบสายโลหิตของคุณป้าก็ตาม ดิฉันรักและเคารพท่านอย่างยิ่ง เพราะคุณพ่อของดิฉัน (หลวงศิริอภัยการ) ได้เป็นเพื่อนสนิทกับน้องชายของคุณป้า (หลวงวิเศษฐพนิชการ) มาตั้งแต่สมัยยังเป็นนักเรียน ต่อมาดิฉันก็ได้เป็นเพื่อนรักกับธิดาของคุณป้า คือ คุณเจีรพร จารุจินดา ซึ่งล่วงลับไปนานแล้ว เนื่องจากครอบครัวของเราทั้งสองมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันดังกล่าว คุณป้าจึงได้เมตตา กรุณา และเอ็นดูดิฉันเหมือนธิดาของท่านเองอย่างสม่ำเสมอตลอดมา

ในสมัยที่ดิฉันยังเยาว์วัยอยู่ คุณป้ามีบุญวาสนามาก พรั่งพร้อมด้วยลาภ ยศ บริวาร แต่คุณป้าก็ปฏิบัติตนเป็นกุลสตรีตัวอย่าง โดยทำหน้าที่แม่บ้านที่ดีคือให้ความรู้ ความอบอุ่น ความเมตตาต่อบุตรธิดา ตลอดจนผู้ที่อาศัยอยู่เป็นอย่างดี ทั้ง ๆ ที่ขณะนั้นท่านเจ้าพระยาสุร-บดินทร ฯ ก็มีวัยชรามาก และคุณป้าต้องรับภาระหนักเป็นทั้งพ่อบ้านและแม่บ้าน ถึงแม้คุณป้าได้ประสบมรสุมอย่างหนักในชีวิตก็ตาม ก็ไม่เคยแสดงความย่อท้อ คุณป้ามีใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใสตลอดเวลา ไม่เคยโกรธใคร แม้แต่ผู้ใดที่ออกตักต้อนท่าน ท่านก็ให้อภัยเสมอ นอกจาก

นิสัยอันดีงามของคุณบำแล้ว คุณบำยังมีความรอบรู้ทางวิชาการ คิดน
กล่าวได้อย่างภาคภูมิใจว่า คุณบำมีความสามารถในการแต่งกายที่กลอน
เป็นอย่างดี และรู้หลักภาษาไทยอย่างลึกซึ้ง สมัยที่คิดนยังเป็นนักเรียน
ชั้นมัธยมปีที่ ๖ ของโรงเรียนราชินีล่าง คุณครูให้แต่งกลอนโคลง พวก
เพื่อน ๆ และคิดนไม่มีความสามารถในทางนี้ จึงต้องไปกราบรบกวน
คุณบำให้ช่วยเหลือ ท่านสามารถแต่งได้อย่างถูกต้องเพราะพริ้งและไม่
ซ้ำกัน นอกจากนั้นแล้วคุณบำเป็นบุคคลที่ควรสรรเสริญอีกอย่าง คือ ไม่
ยอมปล่อยเวลาของท่านให้สูญเสียไป ท่านใช้เวลาของท่านให้เป็นประ
โยชน์ เช่น การเย็บปักถักร้อย และปรุงอาหาร ท่านดูแลทุกข์สุขของ
คิดนตลอดเวลา เมื่อคิดนเจ็บป่วยคุณบำก็ได้กรุณาส่งอาหารที่ปรุงพิเศษ
มาเยี่ยมอยู่เสมอ ทุกคราวที่คิดนเดินทางไปต่างประเทศ คุณบำต้อง
มอบพระเครื่องไว้สำหรับให้คุ้มครองคิดน

คิดนได้รำลึกถึงคุณงามความดีของคุณบำมามากมายก็จริง แต่
ก็เป็นเพียงส่วนเล็กน้อยเท่านั้น จึงใคร่ขออธิษฐานให้บุญกุศลที่คุณบำ
สร้างสมไว้ในภพนี้ จงนำวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณบำได้ประสบ
ความสุขในสัมปรายภพนั้น เทอญ.

๑๖๗๖ ๑๖๗๖

นางอุบลศรี เชื้อวสกุล

๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๓

คุณแม่

นับตั้งแต่คุณแม่ได้ล้มป่วยเข้ารับการรักษาพยาบาล ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์โดยตลอด ทั้งแก่การรักษาพยาบาล พระราชทานน้ำอาบศพ การบำเพ็ญกุศล ๗ วันแรก ตลอดจนถึงพระราชทานเพลิงศพและการเก็บอัฐิ นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณเล้นเกล้าฯ หาที่สุกมิได้ ถ้าคุณแม่ซึ่งเป็นผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และพระราชวงศ์อย่างลึกซึ้งตลอดมา มีโอกาสได้ทราบถึงพระมหากรุณาธิคุณนี้ คงจะมีความสุขปลื้มปิติเป็นล้นพ้น

คุณแม่ชอบทำการฝีมือและมีความประณีตมาก จำได้ว่าเมื่อลูกยังเด็ก ๆ นั้น คนกำลังนิยมอ่านเรื่องผู้ชนะสิบทิศ คุณแม่ก็นั่งตัดกระดาษแต่งตัวตุ๊กตาให้เป็นตัวละครในเรื่องให้ลูกเล่นหรือให้ลูกใช้เป็นของขวัญแก่เพื่อนฝูง บางทีก็ทำเป็นละครว่าตัวพระตัวนางอย่างประณีตบรรจงเหมือนเครื่องแต่งตัวจริง ๆ ทุกอย่าง นอกจากลงมือทำเองแล้ว คุณแม่ยังเคยเชิญให้ลูกสนใจการฝีมือด้วย จำได้ว่าท่านให้ปักหน้าหมอนใบใหญ่ ต้องปักไหมเหลือบสีให้ได้อย่างในรูปที่ใช้เป็นแบบ ให้วากรูปเรือนแพริมน้ำ ฯลฯ ต้องทำให้ดีที่สุดด้วย ในสมัยนั้นถ้าต้องไปงานศพ คุณแม่ไม่ยอมซื้อพวงหรีดจากร้าน แต่นั่งผูกพวงหรีดดอกไม้

สกล้วยตนเอง โดยบังคับให้ลูกสาวเป็นผู้ช่วยเหลือ หรือเป็นผู้ลงมือ
ทำโดยคุณแม่ควบคุมอยู่ทุกครั้งที่ไป

คุณแม่เลี้ยงและอบรมลูกหลานและคนในปกครอง ด้วยพระคุณ
มากกว่าพระเดช ด้วยความโอบอ้อมอารีและเมตตากรุณา ใครที่มีทุกข์
เข้ามาขอความช่วยเหลือจะไม่ผิดหวังเลย ท่านตั้งใจช่วยจริงจัง แม้ว่า
ขณะนั้นตัวท่านเองกำลังมีทุกข์อยู่ก็ตาม และเมื่อตกเตือนสั่งสอนใครก็
ใช้วาจาสุภาพเสมอ บางครั้งก็ยกเอาโคลงกลอนที่เข้ากับเรื่องมาว่าให้
ฟังด้วย

คุณแม่อบรมลูกหลานและคนในปกครองให้เป็นคนสุภาพอ่อนโยน
ไม่เบียดเบียนเอารักเอาเปรียบผู้อื่น ให้มองคนในแง่ดี ท่านเลี้ยงและ
ให้การศึกษาแก่เด็กในปกครองทุกคนจนสามารถทำงานหาเลี้ยงตัวเองได้
บางคนเมื่อช่วยตัวเองได้แล้ว ก็ไม่ทอดทิ้งท่าน ยังติดต่อกับช่วย
ตนเองและโดยทางจดหมายอยู่เสมอ บางคนก็ไปเลย ไม่กลับมา
เยี่ยมเยียนติดต่อกันอีก ท่านก็ไม่โกรธเคืองใคร คงให้อภัยและห่วงใยทั่ว
ทุกคน เมื่อได้ทราบข่าวญาติมิตรใครป่วยหรือตาย ก็ใช้ให้ลูกไปเยี่ยม
เยียน ตามข่าวคราวอยู่เสมอ

ตั้งแต่คุณแม่พ้องถึงแก่อสัญกรรม เราแม่และลูกได้ร่วมต่อสู้ชีวิตและ
ความผันแปรทั้งหลาย โอบอ้อมร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมาจนตลอดชีวิตของแม่
คุณแม่เป็นผู้มีความอดทนอย่างยิ่ง ถ้าท่านไม่มีทุกข์จนเหลือเกินจริงๆ
แล้ว ไม่มีวันเอ่ยปากให้ใครร่วมทุกข์เลย เพราะท่านเกรงว่าลูกๆ จะ
ไม่สบายใจ แม้แต่การเจ็บไข้ได้ป่วย ถ้าไม่หนักหนา ท่านไม่ปรึกษา

บอกเลย ท่านยิ้มแย้มแจ่มใสให้ความช่วยเหลืออย่างอบอุ่นในยามพบ
หน้าลูกหลาน โดยที่ไม่มีใครทราบเลยว่า ขณะนั้นท่านกำลังมีทุกข์
อะไรอยู่บ้าง

คุณแม่มองการณ์ไกลถึงการศึกษาและการดำรงชีวิตอยู่ในอนาคต
ของหลานตั้งแต่ยังเด็ก โดยได้ตั้งใจวางรากฐานไว้ให้ได้อย่างเรียบร้อย

ไม่มีใครคาดคิดเลยว่าคุณแม่จะจากเราไป เพราะก่อนบ๊วยรู้ดีว่าคุณ
แม่แข็งแรงขึ้นกว่าเดิม การจากไปของคุณแม่ครั้งนี้ นอกจากทำให้
เกิดความเศร้าโศกและอาลัยซึ่งเป็นวิสัยของปุถุชนแล้ว ยังทำให้เกิด
ความเข้าใจอย่างซาบซึ้งในพุทธภาษิตที่กล่าวไว้ว่า *มารตาคือมิตรใน
เรือนตน* หรือ *มารตาคือพรหมของลูก* อีกด้วย ลูกขอตั้งจิตอธิษฐาน
ต่อคุณพระรัตนตรัย จงโปรดนำดวงวิญญาณที่เต็มไปด้วยความรัก
เมตตาปรานี และปรารถนาดีต่อลูกหลานและทุกๆ คน ของคุณแม่
ไปสู่สุคติในสัมปรายภพด้วย เทอญ.

แอ๊ด

อาลัยแม่

เมื่อครั้งลูกยังเยาว์วัยอยู่นั้น พ่อได้สั่งสอนลูกประโยคหนึ่งว่า “เจ้าต้องสานญาติ” ในขณะนั้นลูกได้แต่รับฟัง และไม่ทราบว่ “สานญาติ” ทำอย่างไร เมื่อพ่อถึงแก่กรรมแล้วแม่ได้สนับสนุนคำสั่งสอนของพ่อมาโดยตลอด แม่ได้ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างโดยใช้ให้ลูกไปเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องและท่านผู้ใหญ่ที่แม่รู้จักเสมอมาตามงานจนถึงอนิจกรรม แม่ได้บำเพ็ญตนเป็นที่พึ่งของลูกหลานและผู้อาศัย โดยเลี้ยงดูให้การศึกษาอย่างดี จนกระทั่งทำงานเลี้ยงตัวได้แล้วหลายต่อหลายคน ตัวลูกเองก็ระลึกอยู่เสมอว่ายังเป็นลูกเล็กๆ ของแม่อู้อยู่ไป ลูกจะยึดหลักปฏิบัติเพื่อสานญาติของพ่อและแม่ปฏิบัติต่อไป ขอผลบุญที่แม่บำเพ็ญมาตลอดชีวิตนี้ รวมกับผลแห่งความกตัญญูทเวที่และผลแห่งกรรมที่ลูกประกอบไว้ ส่งผลให้แม่มีความสุขในสัมปรายภพเถิด

เมื่อวันสิ้นแม่ ลูกเศร้าและเสียใจที่สุดในชีวิต ทำอะไรไม่ถูก ความคิดสับสนจนเป็นบ้า รู้สึกอยากตามแม่ไป แต่ด้วยพระพรที่มีปกเกล้าฯ เมื่อลูกได้ทราบว่าแม่ได้รับพระมหากรุณาฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์โดยตลอด รู้สึกปิติยินดีแทนแม่ที่แม่มีบุญมาก ได้รับพระมหากรุณาฯ จากพระมหากษัตริย์นับแต่รัชกาลที่ ๖ เป็นต้นมา ลูกสำนึกในพระมหากรุณาฯ ในครั้งนี้หาที่สุดมิได้ จะขอรับราชการสนองพระเดชพระคุณจนเต็มกำลังเท่าที่กำลังและสติปัญญาของลูกจะอำนวย.

พชร จารุจินดา

อุทิศแด่แม่

บานชื่นใบยาว

Zinnia longifolia

เหตุที่ข้าพเจ้าหยิบเอาเรื่องของ *บานชื่นใบยาว* ขึ้นมาเขียนในโอกาสนี้ เพราะคุณแม่ท่านชอบมากชมว่าสวย และข้าพเจ้าได้ทดลองปลูกดูแล้วเห็นว่าบานชื่นใบยาวมีความทนทานต่อความแห้งแล้งได้ดีมาก ไม่ชอบแฉะ ปลูกและบำรุงรักษาง่ายและประหยัด เหมาะกับภาวะการณ์ในขณะนี้เป็นอย่างดี ทั้งยังให้ดอกสวยงามไม่แพ้ไม้ดอกชนิดอื่นเลย

บานชื่นใบยาว หรือที่เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า *ชื่นบาน* ดอกโตขนาดผ่าศูนย์กลางประมาณ ๒ ซม. กลีบดอกมี ๒ ชั้น ๆ ละ ๕ กลีบ เกสรตรงกลางกลมโตขนาดสาकुเม็ตใหญ่ ใบสีเขียวเข้ม กว้าง ๕ มม. เรียวแหลมไปทางปลาย ยาวประมาณ ๕ ซม. เท่าที่ทราบปัจจุบันมีสีเหลืองแก่ เหลืองอ่อนและสีขาว ในกรุงเทพฯ หากปลูกในที่รับแสงแดดโดยตรงตลอดทั้งวัน ต้นจะสูง ๓๐-๓๕ ซม. เมื่อโตเต็มที่ ถ้าปลูกในที่ครึ่งร่มครึ่งแดด ต้นจะสูงขึ้นอีกเล็กน้อย หากปลูกในที่ร่ม ต้นจะสูงผอมไม่งาม

การเตรียมแปลงปลูก แปลงปลูกควรจะมีกว้างไม่น้อยกว่า ๕๐ ซม. จะยาวเท่าใดแล้วแต่พื้นที่หรือความต้องการ ขุดพรวนดินแปลงให้ลึกประมาณ ๓๐ ซม. สับดินให้ร่วน หากดินเหนียวมากควรผสมใบไม้ผุหรือหญ้าแห้งผุกับทรายหยาบเล็กน้อย แปลงปลูกควรสูงจากระดับดินพื้นดินประมาณ ๑๕ ซม.

วิธีปลูก โดยการหว่านเมล็ดลงในแปลงโดยตรง หว่านบาง ๆ
อย่าให้เมล็ดหนาแน่นนัก เพราะเมื่อขึ้นต้นแล้วจะเบียดกันมากทำให้โต
ช้า เมื่อหว่านเมล็ดแล้วรดน้ำให้ชุ่ม หากฟางหรือหญ้าแห้งคลุมบาง ๆ
ครั้งต่อ ๆ ไปควรรดน้ำวันละ ๒ ครั้งเช้าเย็น พยายามโปรยน้ำให้เปียก
เพียงผิวดิน อย่าให้ซึมลงไปลึกนัก จะทำให้ดินข้างล่างแฉะ เมื่อเวลา
เมล็ดงอกแทงรากลงไปแล้ว จะทำให้รากเน่าได้ ประมาณ ๕-๖ วัน
เมล็ดจะเริ่มงอก ๓ อาทิตย์ต้นจะสูงประมาณ ๑๐ ซม. (อาจจะเรียกว่า
หรือสูงกว่าแล้วแต่รากุอาหารในดิน) เริ่มถอนแยกออกให้ได้ระยะห่าง
กันต้นละประมาณ ๒๐ ซม. รักษาต้นที่สมบูรณ์แข็งแรงไว้ ควรรด
น้ำให้น้อยลงโดยรดเพียงวันละหนเดียว นอกจากบางครั้งสังเกตเห็น
ใบผลิดหรือเริ่มเหี่ยวจึงรดน้ำเพิ่มให้ ๔๕ วันจะเริ่มออกดอก ในระยะ
นี้ระยะระยะรดน้ำให้ห่างออก โดยรด ๒-๓ วันต่อครั้ง อายุ ๒ เดือน
บานขึ้นใบยาวจะออกดอกพริ้ว หากเป็นฤดูฝนเกือบจะไม่ต้องรดน้ำเลย
นอกจากฝนจะทิ้งระยะห่างมากจึงจะรดน้ำให้บ้าง ในฤดูหนาวหรือฤดู
ร้อน รดน้ำ ๗-๑๐ วันต่อครั้ง เพราะฤดูหนาวในตอนเช้าน้ำค้างแรง
ใบจะเปียกชุ่ม ในฤดูร้อนความชื้นในอากาศมากเพราะลมพัดเอาไอน้ำ
มาจากทะเล

บานขึ้นใบยาวเมื่อเริ่มออกดอกแล้วจะออกดอกต่อกันไปเรื่อย ไม่
มีหยุด ดอกดอกพริ้วเต็มต้นจนกระทั่งต้นตาย นับตั้งแต่เมล็ดเริ่มงอกจน
กระทั่งต้นโทรมประมาณ ๔-๕ เดือน เมื่อต้นเริ่มโทรมให้ตัดลงต่ำลง
สูงจากพื้นดินประมาณ ๑๐ ซม. ให้เหลือกิ่งและใบไว้บ้างเล็กน้อย ก็

จะเริ่มแตกกิ่งใหม่และออกดอกอีกครั้งหนึ่ง รวมอายุต้นแล้วจะประมาณ ๗-๘ เดือน

บานขึ้นใบยาวขึ้นได้ก็ในคืนทุกคืนยกเว้นคืนที่เหนียวจนเกินไป จะทำให้ต้นไม้งาม จะต้องผสมด้วยใบไม้สุหรือหญ้าแห้งบ้าง เป็นต้นไม้ที่ไม่ต้องการน้ำมาก หากให้น้ำมากจะมีใบมากออกน้อย ถ้าให้น้ำมากเกินไปจะทำให้รากเน่าตายได้ ฉะนั้นการบังคับน้ำไม่ให้เกินจึงสำคัญมาก ข้าพเจ้าเคยทดลองปลูกในท่อนปลายฤดูฝน เมื่อต้นโตจนเริ่มออกดอกแล้วได้ทดลองรดน้ำวันละ ๒ เวลาเช้าเย็นทุกวัน ต้นเริ่มตายไปวันละต้น ๒ ต้น ถอนต้นขึ้นดูจึงรู้ว่ารากเน่าหมด จึงหยุดไม่ให้น้ำเลย ก็ไม่ตายอีก และได้ทดลองไม่ให้น้ำต่อไปเป็นเดือน ก็ยังไม่ตาย ข้าพคอกยังศกพรงามก็เสียอีก

บานขึ้นใบยาวใช้ปลูกเป็นไม้ข้างหน้าต่างได้ก็ เพราะพุ่มต่ำคลุมดิน หากจะปลูกไม้อื่นเป็นฉากหลัง ควรจะหาไม้ที่ทนแล้งได้ดีเช่นกัน เช่น เล็บครุฑใบฝอยซึ่งใบยังเป็นอาหารได้

ศัตรูพืชของต้นบานขึ้นใบยาวไม่ค่อยมีร้ายแรง เว้นแต่ว่าบ้านใดเลี้ยงสุนัขมักจะเข้าไปกัดกันปล้ำกันในแปลง เพราะในแปลงดอกบานขึ้นใบยาวนุ่มก็เหมาะที่จะนอนกลิ้งนอนแกว่ง ถ้าโดนเข้าอย่างนี้ก็ต้องรื้อแปลงปรับดินปลูกใหม่

ต้นบานขึ้นใบยาวอาจหาซื้อได้จากตลาดนัดสนามหลวง และที่เทเวศร์ มีปลูกมากในสวนจิตรลดา ดอกแห้งที่เก็บจากต้นหากนำมาผึ่งแดดไว้ก็จะใช้ทำพันธุ์ต่อไปได้.

พชร จารุจินดา

พระราชนิพนธ์
พระร่วง

ของ

พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหา

จักรวาล

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

စာမူပိုဒ်ကဏ္ဍ

၁၁၁၁၁၁

၁၀၀

အထွေထွေအကျဉ်းချုပ်

အကျဉ်းချုပ်

အကျဉ်းချုပ်

พระบรมราชาธิบายบทละครพูดคำกลอน

เรื่อง พระร่วง

เมื่อคราวพิมพ์ครั้งแรก

บทละครพูดคำกลอน เรื่อง “พระร่วง” นี้, ข้าพเจ้าได้แต่งขึ้น เพราะเหตุที่ได้มีสมาชิกเสือป่ารักษาดินแดนได้แสดงความปรารถนาจักไ้ร่เล่น เรื่อง “พระร่วง”, ซึ่งเห็นว่าเป็นเรื่องปลุกใจคนไทยเราอย่างดี เรื่อง ๑. แต่บทกลอนที่ข้าพเจ้าได้แต่งไว้ก่อนนี้ เป็นบทสำหรับเล่นละครอย่างแบบเก่า, จึงยากที่สมาชิกเสือป่าจะเล่นได้, เพราะเกี่ยวแก่การต้องใช้บทร่ายอย่างท่าละคร ซึ่งเป็นของยากแก่ผู้ที่ไม่ได้เคยฝึกหัด. ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงได้คิดแต่งขึ้นใหม่เป็นแบบละครพูดคำกลอน, เพื่อให้สะดวกแก่ผู้ที่ไม่ได้เคยฝึกหัดรำละครแบบเก่าเล่นได้.

ส่วนฉากสำหรับใช้ประกอบในการเล่นละครพูด เรื่อง “พระร่วง” นี้, ข้าพเจ้าก็ได้คิดกำหนดไว้ให้ทำงานง่าย ๆ ทั้งนี้, ไม่มีฉากอะไรที่ยากเย็นเหลือเกินไปเลย, จนแม้ที่สดถ้าหากว่าจะไม่สามารถเขียนฉากขึ้นได้ก็เที่ยว, จะใช้เพียงเป็นม่านกั้นแทนพอให้มีทางเข้าทางออก, หรือแม้จะเล่นกลางแจ้งก็ได้ด้วยซ้ำ.

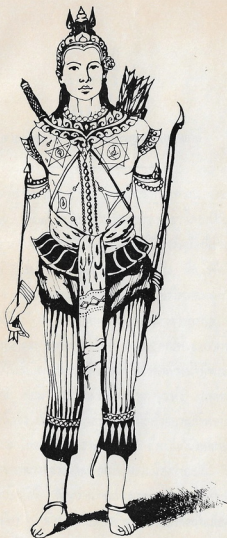
ส่วนเครื่องแต่งตัวนั้นแต่ละชั้นข้างจะลำบากหน่อย, เพราะเมื่อไม่มีแบบอยู่แล้ว, ผู้ที่จะคิดเล่นละครเรื่องนี้ก็อาจจะเห็นเป็นข้อขัดข้องอย่างสำคัญอัน ๑ ก็เที่ยว. ข้าพเจ้าจึงได้จัดการให้สร้างเครื่องแต่งตัวขึ้นสำหรับ ๑, พอให้คนแต่งตัวขึ้นและฉายรูปเป็นตัวอย่าง, สำหรับจะได้สร้างเครื่องแต่งตัวขึ้นให้คล้ายคลึงได้. หวังใจว่าจะเป็นที่พอใจแก่ผู้ที่จะคิดจะเล่นละครเรื่องนี้; หรือถึงแม้ผู้ที่ไม่ได้คิดจะเล่นละครเรื่องนี้บางที่

ก็จะพอใจในการที่มีรูปแสดงให้ปรากฏพอเป็นเค้าว่าคนสมัยพระร่วง
นั้นแต่งตัวอย่างไร. สำหรับผู้เอาใจใส่ในการศึกษาเช่นนี้, ข้าพเจ้า
ขอชี้แจงว่า, เครื่องแต่งตัวที่ได้ศึกษานี้ ดำเนินตามหลักที่มีอยู่
ในศิลาจารึกหลายต่าง ๆ ที่สุโขทัยและนครพนม, ถึงปรากฏในรูปฉายที่
นำมารวมไว้ในที่นี้ด้วยแล้ว.^(๑)

อนึ่งสำหรับผู้พอใจศึกษาทางโบราณคดีและพงศาวดาร, ข้าพเจ้า
ได้นำคำสันนิษฐานของข้าพเจ้าเรื่องตำนานพระร่วงมาลงไว้ในที่นี้ด้วย.

ภม. ปร. พ. ๒๓

(๑) ในการพิมพ์ครั้งนี้พิมพ์เฉพาะภาพเครื่องแต่งกายพระร่วงภาพเดียวเท่านั้น

พระร่วง

แถลงเรื่อง พระร่วง

ตามตำนานและโดยสันนิษฐานโบราณคดี

เมื่อจุลศักราชประมาณ ๖๐๐ ปี ฤ็พระพุทธรศาศนายนุกาลประมาณ ๑๗๘๐ พรรษา แผ่นดินซึ่งเป็นประเทศสยามเกียวนนี้ตอนใต้เป็นอาณาเขตร์ของขอมอยู่มาก เมืองละโว้ (คือเมืองลพบุรีทุกวันนี้) ก็เป็นเมืองส่วยขึ้นประเทศขอม และในละโว้นั้นมีทะเลสาบอันหนึ่ง ซึ่งน้ำจืดใสบริสุทธิ์ พวกพราหมณาจารย์ชานานนามว่าทะเลชุบศร อาไศรยเหตุกามลัทธิในศาสนาพราหมณเดือกกันว่า เมื่อพระนารายณ์อวตารลงมาเป็นพระราม นั้น แม้จะแผลงศรผลาญกัศศรเมื่อใด ย่อมเอาคมพระแสงศรลงชุบใน ห้วงน้ำอันมีในท่ใกล้เสียก่อนแล้วจึงแผลง บรรดาห้วงน้ำที่พระรามาวตารได้ชุบพระแสงศร ต่อมาจึงเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ทุก ๆ แห่ง แลทะเลชุบศรนี้ เป็นที่อ้างแห่งหนึ่งว่า เป็นห้วงน้ำอันศักดิ์สิทธิ์ด้วยอานุภาพของพระราม หรือของพระลวะ (ลพ) ผู้เป็นราชโอรส ซึ่งเป็นผู้มีฤทธาานุภาพมาก ต่อมาจึงเอานามของพระลวะมาชานานเป็นนามเมืองว่าละโว้ แท้ที่จริงชื่อที่เรียกว่าเมืองละโว้นี้ เห็นว่าน่าจะย้ายมาจากเมืองลวะปุระในมัธยมประเทศ (อินเตีย) ซึ่งว่าเป็นเมืองที่พระลวะสร้างนั้นเสียด้วยซ้ำไป ชื่อลวะนี้ชาวอินเตียเองแสดงเป็นตะพะก่อน (เพราะอักษร ว ในภาษา

ตั้งสกฤต เปน พ ในภาษาปรกฤต) เพราะเหตุนี้จึงเปนลพในภาษา
ไทย เลยเปนชื่อเมืองลพบุรี ที่จริงชื่อเก่าเรียกว่าละโว้ ใกล้กับศัพท์
ละวะเดิมมาก เปนที่น่าเสียดายของผู้อุปมาภาษาวิจารณ์ ที่เมืองนี้ไม่ใช่
ชื่อละโว้อยู่อย่างเดิม.

อาไศรยเหตุที่น้ำพุละขุมศรเป็นน้ำที่ถือกันว่าประกอบด้วยศิริ
มงคล ดังได้กล่าวมาแล้วนั้น พระเจ้าแผ่นดินขอมจึงได้ตั้งพระราช
กำหนดให้พ่อเมืองละโว้ยกน้ำพุละขุมศรไปส่งยังพระนครหลวง ซึ่งเป็น
ราชธานีของประเทศขอม ไว้สำหรับใช้ในการพระราชพิธี กำหนด ๓ ปี
ครั้ง ๑.

ในที่นี้ควรจะอธิบายความเพิ่มเติมไว้สักหน่อยหนึ่ง เพื่อให้ผู้
ศึกษาพงศาวดารและประเพณีโบราณเข้าใจความชัดเจน ความอธิบายมี
เปน ๒ ข้อดังนี้ คือ:

๑ มีธรรมเนียมของชาวอริยประเทศเก่าแก่มา ที่ทำพิธีด้วยอภิเษก
แก่พระเจ้าแผ่นดินของตนแต่แรกได้ผ่านพิภพ พิธีอภิเษกนี้ยะอย่างหนึ่ง
นั้น เรียกว่ามูรธาภิเษก คือพระเจ้าแผ่นดินทรงน้ำอภิเษก พิธีมูรธา
ภิเษกนี้ ไม่ได้ทำแต่เวลาเสด็จผ่านพิภพเท่านั้น ถึงในการพระราชพิธี
สำคัญอย่างอื่น ๆ ที่ถือเอาความบริสุทธิ์เป็นสำคัญ ก็ย่อมมีการทรง
มูรธาภิเษก พิธีอันนี้พวกพราหมณาจารย์ได้นำเข้ามาสู่ประเทศสยามและ
ประเทศขอม และยังคงใช้อยู่เป็นพระราชประเพณีจนตราบเท่าทุกวันนี้
ตามคำภีร์พิธีไสยศาสตร์ (มีพระโอษฐ์ระบะพราหมณะ อันเป็นอักตะกะดา

แห่งพระคัมภีร์ฤคเวท และพระคัมภีร์ยชุรเวท (อันเป็นอัครเทวะกาแห่งพระคัมภีร์ยชุรเวทเป็นอาทิ) น้ำที่ควรใช้เป็นน้ำมูรธาภิเษกนั้น ต้องนำมาจากห้วงน้ำล้วนแต่ที่สำคัญและศักดิ์สิทธิ์ น้ำในที่นี้มีสวัสดิมงคลแห่งใด ๆ ในแคว้นแคว้นพระราชอาณาจักรของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น ก็ต้องนำมาถวายเป็นน้ำสรงมูรธาภิเษกด้วย เพราะฉะนั้นจึงมีพระราชกำหนดบังคับไว้ให้หัวเมืองซึ่งเป็นข้าขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายน้ำอันมีสวัสดิมงคลมาถวาย สำหรับสรงมูรธาภิเษกเป็นสำคัญในความยินยอมเป็นข้าขอบขัณฑสีมาด้วยอีกประการ ๑ ถ้าเมืองใดไม่ส่ง ก็เป็นอันแสดงกิริยาที่ไม่ยอมเป็นข้าขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ขัดแย้งต่อพระราชอำนาจ เป็นเหตุที่ต้องปราบปรามและเอาโทษฐานขบถ เป็นประเพณีมีแต่โบราณดังนี้ คำอธิบายนี้จะทำให้เข้าใจเรื่องพระร่วงที่แสดงข้อไปนี้ได้ชัดเจน.

๒ คำว่า “พ่อเมือง” กับ “เจ้าเมือง” ๒ คำนี้ผิดกันมาก ถ้าพิจารณาหลักศัพท์ที่ใช้คงจะเข้าใจได้ว่า คำว่าพ่อเมืองนั้นหมายความว่าชาวเมืองนั่นเองที่ราษฎรพลเมืองยินยอมพร้อมกันยกขึ้นเป็นหัวหน้าอย่าง เป็นพ่อปกครองครอบครองชาวเมืองนั้น จึงเรียกว่าพ่อเมือง ตำแหน่งที่เรียกว่าเจ้าเมืองนั้น ความหมายว่าผู้ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นเจ้าของประเทศแต่งตั้งไปอยู่บังคับบัญชาการต่างพระเนตรพระกรรณ คือเป็นผู้แทนพระเจ้าแผ่นดิน ผิดกันกับพ่อเมืองโดยอธิบายดังนี้ พระร่วงเป็นพ่อเมืองละโว้ เพราะฉะนั้นพระร่วงนั้นเป็นไทยชาวเมืองละโว้ ถ้าเป็นขอมคงจะทั้งเป็นเจ้าเมือง

ตำนานเรื่องพระร่วงพ่อเมืองลพบุรี ได้เป็นพระเจ้ากรุงสุโขทัย
มีอยู่ในหนังสือพงศาวดารเหนือ เรื่องราวที่กล่าวเล่าโดยหลงปฎิหาร
เกินไป มีใจความดังนี้ว่า

นายกงเถราพ่อเมืองละโว้ซึ่งเป็นนายกองส่วยน้ำ มีบุตรชายคน ๑
ชื่อนายร่วง เมื่อนายกงเถราตายนายร่วงได้แทนที่ และนายร่วงนั้นมี
อาญาพวajasath ว่าจะให้อะไรเป็นอย่างไรก็เป็นได้อย่างนั้น ครั้นถึง
คราวส่งส่วยน้ำทเลชบุตรไปพระนครหลวง นายร่วงเห็นว่าทักน้ำใส่คุ่ม
ขนไปลำบากนัก จึงให้เอาไม้สานชดอมเอาไปจุ่มลงในทเลชบุตร แล้วสั่ง
ให้น้ำอยู่ในชดอมน้ำก็ไม่รั่วทเลชดอมไปได้ นักคุมเจ้าพนักงานขอมที่มา
เร่งส่วยน้ำเห็นคั่งนั้นยังไม่สิ้นสงสัย นายร่วงจึงสั่งให้น้ำไหลออกมาเสีย
หมดชดอม นักคุมก็ตกใจกลัวปฎิหารของนายร่วง รีบนำชดอมนำไป
ถวายพระเจ้าพันธุสริยวงศ์พระเจ้าแผ่นดินขอมณ พระนครหลวง กราบทูล
ให้ทราบว่ามีบุญเกิดขึ้นที่เมืองละโว้ พระเจ้าพันธุสริยวงศ์ได้ทรง
ทราบดังนั้น ทรงพระดำริห์เกรงว่านายร่วงจะเป็นราชศัตรู จึงให้ขอม
ไปจับนายร่วงมาถวาย ถ้าจะจับเป็นมาได้ก็ให้ฆ่าเสีย ขอมนั้นก็ฤทธิ์
ได้รับรับสั่งแล้วก็ดำเท้ารถแผ่นดินมา จึงเรียกว่าขอมดำดิน นายร่วง
ได้ทราบข่าวว่าพระเจ้าพันธุสริยวงศ์จะให้จับตัว จึงหนีขึ้นไปบวชเป็น
ภิกษุอยู่ที่เมืองเหนือ จึงเรียกว่าพระร่วง ไปอาศัยอยู่ทั่ววัดเมือง

สุโขทัย (ในทีนี้ข้าพเจ้าต้องกล่าวไว้ว่า ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วยกับท่านผู้รวบรวมพงศาวดารเหนือในข้อที่อธิบายว่า ที่เรียกว่าพระร่วงนั้นเพราะไปบวช ตามความเห็นของข้าพเจ้าเห็นว่า น่าจะเรียกพระร่วงอยู่ก่อนแล้ว โดยเหตุที่คำว่าพระนี้ ในภาษาไทยโบราณใช้เรียกผู้ที่นับถือทั่วไป ภิกษุเป็นที่นับถือจึงเรียกว่าพระ แต่พระแปลคำเรียกยกย่องคุณที่สุดเหมือนกัน เพราะฉะนั้นพ่อเมืองก็คงเรียกว่าพระอยู่แล้ว พระร่วงก็คงจะได้เรียกกันว่า พระร่วงมาแต่ก่อนบวชแล้ว เปรียบอย่างชาวเชียงใหม่เรียกใครๆ ที่เขานับถือว่าเจ้าทั้งนั้น ภิกษุก็เรียกว่าตุ้เจ้าทั้งนี้เป็นตัวอย่าง) วันหนึ่งพระร่วงลงมาทักทายอยู่ ขอมคำคินไปไผ่ลั่นในลานวัด แลเห็นพระร่วงไม่รู้จัก จึงถามว่านายร่วงชาวละโว้ที่หนีขึ้นมาอยู่สุโขทัยนี้อยู่ที่ไหน พระร่วงจึงส่งว่าคอยอยู่ที่นี้เถิด จะไปบอกพระร่วงมาให้ ถวายอำนาจวาจาสิทธิ์ของพระร่วง ขอมก็กลายเป็นหินเลยติดแผ่นดินอยู่ที่ตรงนั้น จนตราบเท่าทุกวันนี้ (ที่ในเมืองสุโขทัยทุกวันนี้ยังมีหินก้อนใหญ่ก้อนหนึ่งเป็นหินเขียวจมอยู่ในแผ่นดินที่ลานวัดพระมหาธาตุ ใครไปเที่ยวพวกชาวเมืองเขายังชี้ให้ดูได้ ว่านั่นและขอมคำคิน ถึงข้าพเจ้าได้กล่าวถึงแล้วโดยละเอียดในหนังสือเรื่อง “เที่ยวเมืองพระร่วง”) ในขณะนั้นพอพระเจ้ากรุงสุโขทัยสิ้นพระชนม์ลง ไม่มีผู้ใดจะสืบพระวงศ์ เมื่อภิกษุทัพท์แพร่หลายว่าพระร่วงมีวาจาสิทธิ์ ได้สาปขอมให้กลายเป็นหินไปได้ คนทั้งหลายเห็นว่าเป็นผู้มีบุญญาภพ จึงพร้อมกันอัญเชิญให้ลาผนวช ออกครองราชสมบัติ ณ กรุงสุโขทัย ถวายพระนามว่า พระเจ้าศรีจันทร์าริบัติ (ศรีอินทราทิตย์).

เรื่องตำนานที่กล่าวมาในหนังสือพงศาวดารเหนือครั้งนี้ ผู้อ่านที่
 ไม่มีความเชื่อถือในการปาฏิหารต่าง ๆ ก็อ่านแล้วก็เลยเหมาเอาว่าเป็น
 นิทานแต่งขึ้นเล่าเล่นทั้งอัน เหมือนเรื่องวงศ์ ๆ จักร ๆ เผลวไหลไม่
 สมควรที่จะเอาใจใส่ต่อไป แต่ตามความเห็นของข้าพเจ้าเองเห็นว่า จะ
 ว่าเป็นนิทานไปหมดก็เคียวไม่ได้ คงจะมีเรื่องจริง แต่หากเล่าต่อเนื่อง
 เพิ่มความอัศจรรย์ต่าง ๆ ขึ้น ตามนิสัยของคนในชั้นหลัง ที่ชอบเล่า
 เรื่องอะไรให้วิเศษแปลกปลาดเป็นนิทานของเจ้านายที่ตนนับถือ ความ
 จริงอันควรเชื่อได้ในเรื่องนั้นคือ พระร่วงนี้ได้เป็นทั้งพระเจ้าแผ่นดิน
 และเป็นวีรบุรุษ เป็นผู้มั่งคั่งปัญญาไหวพริบ เช่นการก่อกำชานอย่าง
 ใหม่ขึ้นใช้ตักน้ำ ที่เรียกว่าชลอมนั้น น่าจะมุ่งความแต่เพียงว่าเป็น
 ภาชนะที่สานด้วยไม้อย่างชลอม ไม่ใช่ปั้นด้วยดินอย่างคุ่มหรือโอ่ง และ
 ไม่ใช่เป็นชลอมตาห่าง ๆ อย่างที่ใช้ใส่ผลไม้คงเป็นตาถี่ และมีชั้นนากาย
 ในเชิงตักน้ำได้ไม่รั่ว กล่าวโดยย่อ คือพระร่วงเป็นผู้คิดทำละออมฤๅ
 ชัน เป็นของที่คิดขึ้นใหม่จึงพากันค้นค้นเห็นเป็นผู้วิเศษ ที่ว่าวาจา
 สิทธิ์นั้นน่าจะอธิบายได้ว่าพระร่วงเป็นผู้ที่พลเมืองนิยมนับถือมาก จะมี
 บัญชาสั่งอะไรก็เป็นไปตามบัญชาทุกประการ จึงเป็นผู้ที่ควรพระเจ้า
 พันธุมสุริยวงศ์จะทรงวิตกว่าจะเป็นหัวหน้านำไทยที่เป็นข้าขอบขัณฑสีมา
 ให้กำเริบ และต้องให้คิดกำจัดเสีย ส่วนนายทหารที่ส่งมานั้น ก็คงจะ
 เป็นผู้ฝีมือ และคงจะให้อภิการพระร่วงมากหนักรู้กัน จึงต้อง
 กล่าวว่ามีฤทธิ์มีเดชมาก ส่วนข้อที่ว่าคำกินมาจากเมืองขอมนั้น น่าจะ
 มากเกินไป อันที่จริงคงจะยกเข้ามาตรง ๆ ก่อน พระร่วงจึงได้ทราบเหตุ

และหลบไปบวชเสียที่สุโขทัย ถ้าขอมได้คำคืนมาแก่พระนครหลวง ที่ไหนพระร่วงจะได้รู้ตัวและหลบหนีไปได้ ฝ่ายนายทหารขอมเมื่อมาใกล้ละโว้ ทราบว่าพระร่วงหนีไปแล้ว ครั้นว่าจะยกติดตามไปก็ไม่สะดวก ด้วยเหตุที่สุโขทัยเป็นราชอาณาจักรไทยอยู่ภายนอกขอบเขตสีมาของพระเจ้าพันธุ์ม ท้าที่ยกมาก็คงจะเกณฑ์มาแต่เพียงพอรบละโว้ซึ่งเป็นเมืองเล็ก หากจะยกจู่โจมเข้าไปในแดนสุโขทัยก็คงจะเกิดมีเหตุต้องรบพุ่งกับชาวสุโขทัย กำลังไม่พอขอมจึงต้องหันหลังใช้อุบายเพื่อสร้างผลาญพระร่วง คือปลอมแปลงตัวเป็นไทย และไปโดยอาการอันลึกลับประหนึ่งว่าแทรกพื้นแผ่นดินไป จึงเรียกว่าขอมคำคืน แต่ครั้นไปถึงสุโขทัยแล้ว ไปพบพระร่วงเป็นภิกษุอยู่ ไม่รู้จักจึงเข้าไปถามหาพระร่วง ฝ่ายพระร่วงคงจะเห็นผิดสังเกต เพราะคนแต่งเป็นไทยแต่พูดสำเนียงแปร่งเป็นขอม จึงกล่าวประวิงไว้ แล้วไปตามโยมวัดออกมาจับตัวได้แต่อย่างไร ๆ ก็ไม่มีที่สงสัยในข้อที่พระร่วงนี้ได้เป็นหัวหน้าทำการสงครามรบพุ่งชิงไชย จนไทยได้เป็นอิศรภาพพ้นจากอำนาจขอม ทั้งประเทศไทยเอาเมืองสุโขทัยเป็นราชธานี มีกษัตริย์สืบพระวงศ์ทรงอานุภาพแผ่อำนาจเขตร้างขึ้นโดยลำดับมา เมื่อพิเคราะห์ดูตามหลักฐานในทางพงศาวดาร และจดหมายเหตุที่ได้พบแล้ว น่าจะเชื่อว่าพระร่วงนี้ได้ประดิษฐานราชวงศ์ครองกรุงสุโขทัยก่อนกรุงเก่า และบรรดากษัตริย์ในราชวงศ์นี้กันทั้งหลายเอานามวงศ์มาเรียกว่าพระร่วงเจ้าทุก ๆ พระองค์ พระร่วงเจ้าองค์เป็นปฐม คือขุนศรีอินทราทิตย์ที่ปรากฏ

พระนามในจารึกสถลหัตถ์อักษรไทยที่เมืองสุโขทัยนั่นเอง (ข้อที่ในพงศาวดารเหนือกล่าวว่าทรงพระนามว่าพระเจ้าศรีจันทราธิบดินทร์ ก็ไม่ค้านกับความเห็นที่ข้าพเจ้าได้แสดงมา เพราะนามจันทราธิบดินทร์จะเป็นอันเกี่ยวกับจันทราทิพย์ อย่างเช่นพระนครินทราชา พระมหินทราธิราชนี้ก็คือนามพระอินทราชานั่นเอง และอินทร์กับจันทรในโบราณกาลมักใช้ควบ ๆ กันอยู่ เช่นตำแหน่งหลวงอินทร์มนตรีก็มีสร้อยชื่อว่าศรีจันทรกุมาร ทั้งชื่อเจ้ากรมพระสนมพลเรือนก็มีเป็นพยานอยู่ว่าใช้ได้ทั้งอินทราทิพย์และจันทราทิพย์) ถ้าความจริงเป็นเช่นนั้นไซ้ พระร่วงเจ้าองค์เป็นที่สองนั้น คือพระเจ้าปาลรัฐ หรือเรียกในภาษาไทยตามที่จารึกไว้ว่า ขุนบาลเมือง (อันเป็นชื่อเดียวกันกับเจ้าเมืองซึ่งมาใช้เป็นตำแหน่งขุนนางอยู่ในปัจจุบันนี้ และพระร่วงเจ้าองค์ที่สามก็คือ ขุนรามกำแหงมหาราช ผู้ที่จารึกสถลหัตถ์ที่กล่าวแล้วนั้น และเป็นผู้สร้างพระแท่นมนังศิลาบาตร กับมีข้อความเห็นความต่อไปว่า พระเจ้าศรีอินทราทิพย์นั้นได้อภิเษกกับนางเสือง ซึ่งเป็นราชธิดาของพระเจ้ากรุงสุโขทัยพระองค์ก่อน ด้วยเหตุที่เป็นผู้สืบพระวงศ์ของพระเจ้ากรุงสุโขทัยองค์ก่อนประการ ๑ และเพราะเหตุที่ชาวเมืองสุโขทัยได้พร้อมกันถวายราชสมบัติด้วยอีกประการ ๑ พระเจ้าศรีอินทราทิพย์จึงได้ประดิษฐานราชวงศ์มั่นคงในพระนครสุโขทัยสืบมา.

เมื่อเหตุอันควรเชื่อมีอยู่ว่าพระร่วงนั้นมีในพงศาวดารเป็นแน่แท้ (ก็มีตัวจริง ๆ ไม่ใช่เป็นแต่ชื่อในเรื่องนิทานเท่านั้น) ถึงว่าจะไม่มี

พยานพอจะรู้เรื่องราวของพระร่วงได้เองแท้ ก็นำคึกคากกว่าเรื่องของ
พระร่วงที่กล่าวไว้ในพงศาวดารเหนือชั้น ความจริงจะเป็นอย่างไรจึง
ลองคิดดูเห็นว่าเรื่องจริงจะเป็นดังที่ได้ผูกขึ้นไว้ และแต่งเป็นบทกลอน
ดังต่อไปนี้.

ชี้แจงความบางข้อ

บทกลอนต่อไปนี้ ถ้าอ่านไปก็ดี ถ้าอ่านแล้วจะได้ออกโรงเล่น
เป็นละครก็ดี ผู้อ่านบทกลอนจากผู้ใดก็จะได้พบข้อที่น่าสงสัยทุกข้อทั้ง
อยู่บ้างบางแห่ง จึงขออธิบายชี้แจงแก่กระตูล่วงนำไว้ดังต่อไปนี้

๑ นามบุคคลในเรื่องนี้ ที่มีกล่าวมาในพงศาวดารเหนือมีแต่
พระร่วง นักกุ่ม และพระเจ้าพันธุรมุสรีรวังศ์ ส่วนนามตัวขอมคำคินนั้น
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิตได้เป็น
ผู้ทรงขนานนามว่าพญาเดโชขึ้นก่อน เมื่อทรงแต่งบทกลอนสำหรับร้อง
ประกอบกับภาพยนตร์เรื่องขอมคำคิน ซึ่งสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช
เจ้าฟ้ามหาจักรีบรมเดช ได้ทรงจัดเล่นที่หอพระสมุทวรญาณ เมื่อปี ร.ศ.
๑๑๓ นั้น และบทกลอนนั้นก็ได้อ่านกันมาเรื่อย ๆ จนกาลบัดนี้
ชินกันมากแล้ว ทั้งชื่อเดโชนั้นก็เข้าที่อยู่ และใครจะเถียงว่าผิด
ก็ไม่มีหลักฐานอะไรจะเถียง จึงคงใช้ชื่อเป็นเดโชในเรื่องนี้ ส่วนนาม
บุคคลอื่นๆ ข้าพเจ้าขนานขึ้นตามเหมาะใจ เช่นนางแม่ให้ชื่อนางจันทร์
อันเป็นชื่อไทย ๆ แต่ถ้าไม่ได้ชื่อเช่นนั้นจริง ๆ ก็ขออภัยโทษเถิด
เพราะหาหลักฐานอันใดมิได้.

๒ คนไทยในเรื่องนี้ ข้าพเจ้าเกณฑ์ให้ไว้ผสมสูง อย่างที่เรียกกัน
ตามภาษาลาวว่าผสมลาว เพราะข้าพเจ้าเชื่อแน่นอนโดยมีหลักฐานอยู่ว่า
ไทยสมัยพระร่วงนั้นไว้ผสมสูงเป็นแน่ คือรูปต่าง ๆ ที่ปรากฏในโบราณ
สถานเป็นพยานอยู่ ข้าพเจ้าเข้าใจว่าไทยจะได้ไว้ผสมสูงกันลงมานาน

แม้พวกกรุงเก่าก็น่าจะฟังมาคิดผมเมื่อคราวแผ่นดินพระมหาจักรพรรดิ ฤ็
พระมหาธรรมราชา ถ้าจะให้เขาเหตุ ข้าพเจ้าก็ใคร่จะเถวว่า คงเป็น
เมื่อรบกับพม่าบ่อย ๆ ไทยจึงคิดผมเสียเพื่อให้เลเห็นผิดกันได้โดยถนัด
ส่วนชาวเชียงใหม่และเมืองขึ้นของเชียงใหม่เป็นพวกข้างพม่าจึงมิได้คิดผม
ยังคงไว้ผมสูงมาจนราวแผ่นดินพระนารายณ์จึงตัด ทรอยจะเป็นเพราะ
ชาวกรุงศรีอยุธยาบังคับให้ตัด ส่วนผู้หญิงไทยนั้น คงไว้ผมยาวต่อมา
อีกจนแผ่นดินขุนหลวงบรมโกษก็ยังไว้ผมยาว คงปรากฏอยู่ในภาพให้
เรือ ซึ่งเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ (กุ้ง) ได้ทรงพระนิพนธ์ มีความว่า “คิด
อนงค์องค์เฮอร์ ผมประบ่าอำเอี่ยมไร” ดังนี้ การที่ผู้หญิงชาวไทย
ได้ตัดผม ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเมื่อเสียกรุง จึงตัดผมสั้นให้คล้ายผู้ชาย เพื่อ
จะได้ปลอมตัวเป็นผู้ชายได้ง่าย ๆ ในขอเมื่อหนีพม่า ส่วนพวกขอมนั้น
ได้ความตามรูปที่มีอยู่ที่นครธมว่า พวกท้าวพญาไว้ผมยาวมุ่นเมาลี แต่
ผู้น้อยตัดผมบนสั้นผมหลังประบ่า.

๓ คำว่าเป็นที่ใช้ในเรื่องขอมคำกีนนี้ ต้องเข้าใจว่าคือธนูฤ็
นำไม้ ไม่ใช่เป็นยิงด้วยดินคำ ซึ่งเป็นของทั้งจะมีขึ้นใหม่ในแผ่นดิน
พระไชยราชากรุงเก่าเท่านั้น อาวุธใดที่มีเครื่องส่งลูกศรฤ็กระสุนไป
ประหารได้ไกล ๆ ตามภาษาไทยเรียกว่าปืน เพราะฉะนั้นเมื่อเกิดมีอาวุธ
ชนิดที่เอาไศรยดินคำจุกไฟไปนํ้าล่งส่งกระสุนไปประหารนั้นขึ้น จึง
เรียกว่าปืนไฟ เพื่อให้ทราบชนิดของปืน เหมือนเรียกเรือที่เดินด้วย
แรงไฟฟ้าว่าเรือไฟ ที่อธิบายนี้เพื่อป้องกันมิให้ผู้อ่านท้วงว่าข้าพเจ้าไป

เกณฑ์ให้คนโบราณใช้ของที่ยังมีได้มีเข้ามาในเมืองเราสมัยนั้น.

๔ คำที่ใช้พูดกับพระร่วงว่าพ่อเจ้า และกับนางจันทน์ว่าแม่เจ้านั้น เทียนในมณฑลพายัพเขายังพูดถึงเจ้าผู้ครองนครว่าพ่อเจ้า และนางชายาเรียกว่าแม่เจ้า เป็นพยานปรากฏอยู่ว่าคนไทยเก่าพูดเช่นนั้น ภาษาที่พวกไทยเหนือพูด ถ้าวิเคราะห์ดูเทียบกับหนังสือเก่า จะเห็นได้ว่าตรงกันอยู่โดยมาก ถ้อยคำสำนวนที่เปลี่ยนแปลงไปมากก็แต่ในหมู่ชาวกรุงเท่านั้น.

ตามทีชแจงมาแล้ว ๔ ข้อนี้ หวังใจว่าจะพอเป็นพยานให้เห็นได้แล้วว่า ข้าพเจ้าได้พยายามที่จะให้เรื่องราวเป็นไปโดยทางที่น่าจะเป็นจริงอย่างมากที่สุดที่จะเป็นไปได้ แต่ถ้าแม้ยังมีข้อบกพร่องฤๅผิดอยู่บ้างแห่งหนึ่งแห่งใด ก็ขออภัยไม่ได้ถือโทษเลย.

ตัวละคร

ไทย

พระร่วง, พ่อเมืองละโว้.

นางจันทน์, มารดาพระร่วง.

หลวงเมือง	}	กรมการเมืองละโว้.
หลวงวัง		
หลวงนา		

นายบุญ	}	ทนายคนสนิทของพระร่วง.
นายมี		

นายมนัสนายาว, พรานป่า.

พระมหाराชครู, เมืองสุโขทัย.

อำมาตย์ที่ ๑	}	เมืองสุโขทัย.
อำมาตย์ที่ ๒		

นอกจากหมกรรมกร, ทนาย, พลเมือง, ชาวไร่, ศิษย์วัด, ฯลฯ.

ขอม

ท้าวพันธุรม, เจ้ากรุงขอม.

พญามหากาไทย	}	อำมาตย์ขอม.
พญากระลาโหม		

พญาเคโซ, แม่ทัพขอม.

นักกุ่ม	}	นายทหารขอม.
นักแก้ว		
นักสุวรรณ		

ทหารขอมที่ ๑

ทหารขอมที่ ๒

นอกจากนี้ มีขุนนางที่เฝ้าในพระโรง, และไพร่พล.

รวม

นายทหารขอม	{	๑. นายทหารขอม
นายทหารขอม		๒. นายทหารขอม
นายทหารขอม		๓. นายทหารขอม

พระร่วง

องกท ๑

นาง: หอนั่งในคุ้มของพระร่วง, ที่เมืองละโว้. เปนเรือน
ฝากระดานอย่างโบราณ; เครื่องตกแต่งมีเตียง, ชั่งมีเครื่อง
ปูลาดและหมอน, มีขันน้ำ, กระโถน, พานหมาก, ฯลฯ.

พระร่วง. ตัวเรานี้ควรที่จะสำราญ
เบิกบานในจิตหาหน่อยไม่,
เปนพ่อเมืองเลื่องชื่อทุกไกล,
ครองไทยละโว้ธานี.
ตั้งแต่บิดาสิ้นชีวิตร,
เปนทายาทครอบครองบุรีศรี,
โดยความนิยมยินดี
ในที่ดวงจินดารกร.
แต่ว่าอนิจจาไร้สนุก,
เปนทุกข์เฝ้าทอกฎที่ยอด;
สงสารประชาราษฎร
ล้วนเดือดร้อนเหลืออดแสน.
ด้วยว่าพืชพรรณธัญญาหาร
แสนกันดาร, แห้งแล้งเป็นหนักหนา;

มีหน้าชากรรมมันพญเ็นมา

จวบเวลาส่วยน้ำ, น้ำเข้าใจ.

อนิจจา! เปนข้าเจ้ากรุงขอม,

ต้องยินยอมสารพัดชักมิได้;

อกเขี่ยอกกู, กูกระไร,

เกิดเปนไทยต้องเปนทาส, อนาถนัก!

จำต้องยอมให้ขอมจิกหัวใช้;

ยิ่งคิดไปฟุ่ฟกอกแทบหัก.

ทำไฉนจะได้พ้นเงื้อมมือยักษ์,

ให้ขึ้นชื่อประจักษ์ได้สักครา?

ทำไฉนชาวไทยจักได้รอก,

ปลดอกจากอำนาจยักษ์?

[หลวงเมืองออกมาและยกมือไหว้.]

อ้อหลวงเมือง, มีเรื่องมาเจรจา,

หรือมาด้วยเหตุผลยุดใด?

หลวงเมือง บัดนี้ข้าก็คุมขอม

พรังพร้อมไพร่หลวงน้อยใหญ่,

มาถึงธานีแล้วไซ้.

พระร่วง ดูเอาเด็กช่างกระไรนายเรา!

จำเพาะมาเกณฑ์กันเวลานี้,

ยามชาวบุรีแทบอกเข้.

หลวงเมือง

แท้จริงก็ประจบเวลาเขา,

ตั้งข้าเจ้าได้กราบเรียนมา.

บั้นเป็นปีกำหนดส่ง

ส่วยน้ำตรงของจอมเกศา;

เมื่อยามถึงกำหนดเวลา,

แต่ก่อนนามิเคยจะวังรอ.

พระร่วง

เราทราบดี; ครั้นเราเองสั่ง

ให้รอร้งไว้กว่าจะมาขอ,

เพราะข้าวปลาสาธิมิไม่พอ,

พวกเราหน่อตักตแสนอกใจ.

แม้จะเกณฑ์กันให้ไปส่งน้ำ

ก็จะช้าลำบากยากใหญ่;

จะใช้ให้เดินกงฝ่าพงไพร

ก็เหมือนใช้ให้ไปตายวายชีวา,

เหมือนแสวงให้ชนนิกรเดือดร้อนใหญ่;

จริงหรือไม่หลวงเมือง ?

หลวงเมือง

จริงเจ้าข้า;

แต่เมื่อก่อนคราวใดส่งไปช้า,

แม้จะล่านึกน้อยคอยเร่งรัด.

ฝ่ายเราอันอ่อนหย่อนฤทธิ์,
ถึงข้อจืดจางใจไม่กล้าซัก.

พระร่วง เราจะลองพุดจาสารพัด
เพื่อลองผ่อนผัดเขาสักที.
ท่านจงเตรียมสำหรับค้ำก้อน
ไว้ก่อนรับพวกเขาให้เต็มที.

หลวงเมือง ได้เตรียมไว้พร้อมสรรพ, สำหรับมี
ของดี ๆ หวานขาวข้าวปลา.

พระร่วง ถ้าเช่นนั้นไปพลัน, ไปเชื้อเชิญ
เสนีสอมให้เดินขึ้นเคหา,
ส่วนพวกบริวารที่ตามมา,
จงเลี้ยงหน้าเคหาอย่าช้าที.

หลวงเมือง ข้าจะจัดเสร็จสรรพก่อนรับเขา
ผู้เป็นแขกของเราอย่างเต็มที;
ขอพ่อเจ้าบุญโศลกโชคดี
จงผัดผ่อนเสนีได้สมใจ! [ไหว้แล้วเข้าโรง]

พระร่วง เกษะกศลปางก่อน,
ขอให้กูวิงวอนสำเร็จได้;
ฤๅแม้เขาไม่ยอมประนอมใจ
ของเทพไทให้ปัญญา!

[นักกุ่มออก ; พระร่วงถูกไปต้อนรับ.]

ขอต้อนรับเสนาผู้มีศักดิ์
มายังสำนักเรือนข้า ! [พานักกุ่มไปนั่งเตียง]
เฮ้ย, ทนายไว ๆ, ใครอยู่หว่า?

[ทนายคน ๑ ออกมาไหว้]

อย่าได้จ้างรับยกสำหรับ
มาไว ๆ จะได้เลี้ยงท่านข้าหลวง,
และเลี้ยงปวงไพร่พลพร้อมสรรพ;
อย่าให้บกพร่องการรองรับ,
ทั้งข้าวทั้งกับจักให้พอ. [ทนายไหว้แล้วเข้าโรง]
ขอบใจ, ท่านผู้มีอำนาจ,
ข้าขอบนักหนา, ข้าจึงขอ
อย่าให้เลี้ยงพวกข้า, มีมาพอ
ทั้งข้าวปลา, ข้าขออย่าเลี้ยงดู;
เพราะทราบว่าเป็นพระมณเฑียรอาหาร
ในเมืองท่านอัครคหบดีช้องอยู่,
ไม่ควรเปลืองสละเบี่ยงเลี้ยงดู,
เพราะพวกข้าจะอยู่อีกหลายวาร,
ก็จะเลี้ยงข้าวปลา.

พระร่วง

ข้าขอโทษ;

ขอท่านอย่าโกรธเลยนะท่าน;
เป็นธรรมเนียมไทยแท้แต่โบราณ,
ใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ
อย่างเลีศดี, ตามมีและตามเกิด,
ให้เพลินเพลินกายากว่าจะกลับ.—

เฮ้ย, ทนายไว ๆ, ไหนสำหรับ ?
ยังตกแ่งไม่สรพพญันใด ?

[ทนายหลายคนยกสำหรับออกมาตั้ง]

ขอเชิญท่านนายทหารผู้มียศ
จงล้มรสทงหมเบ็ดไก่อ,
กินเถิดเสนา, อย่าเกรงใจ,
ขอให้อิมหน้าแลสำราญ.

นักกุ่ม

ท่านนี้ใจดีเป็นที่สุด,
สมควรเป็นบุตรบิดาท่าน;
ถ้าแม่ได้ไปเฝ้าพระภูบาล
คงโปรดปรานมากแท้, ข้าแน่ใจ.
เหตุไฉนท่านไซ้ริไม่ไปเฝ้า
พระผ่านเฝ้า ?

พระร่วง

ยังไปหาได้ไม่;

เพราะละไว้ลำบากยากใจ,

ทำนาไม่ได้เพียงพอ.

ข้าอยากขอให้กรุณา,

จงเมตตาฟังคำข้าขอ;

อันส่วนน้ำไข้จริงได้ร่อ

ไว้ก่อนเวลาข้าวปลาคี.

ในบัดนี้แม่ให้ไปส่งน้ำ,

จะชอกช้ำทุกคนป็นี่;

ขอท่านนักกุ่มเส็น

จงมีน้ำจิตคิดเมตตา.

ของงให้ร่อ—

นักกุ่ม

อ้อ ! พ่อเจ้า,

ตัวเราเห็นอกท่านคอกพนา;

ส่วนตัวเรานั้นไข้ใจกรุณา,

แต่หากเกรงอาญาพระทรงยศ.

ส่วนน้ำเคยส่งตรงต่อบี,

เพื่อพระราชพิธีตามกำหนด;

การส่งน้ำไข้ไม่เคยงก,

จะละลกัน ไชว์ไม่วรการ.
 ภูณัยจะทรงพระพิโรธ,
 คงเปนโทษแน่แท้.

พระร่วง

นี่แน่ท่าน ;

อัครคชัคคสนพันประมาณ,
 ข้าศึกสงสารประชาชน.
 ถ้าแม่ท่านมีไมตรีฉันท์,
 จงช่วยฉันผ่อนภัย, ช่วยสักหน;
 ชาวละโว้ลำบากยากทน
 ถ้วนทั่วทุกคนเดือดร้อน.
 ถ้าแม่ท่านจะเอาน้ำให้ได้,
 จงมีใจกรุณาแก่ข้าก่อน;
 ช่วยขนน้ำสู่พระนคร,
 อย่าให้ต้องเดือดร้อนถึงชาวไทย.
 ไพร่พลโยธิต่านมีมา;
 จงโปรดช่วยกรุณา.

นักขัม

หาได้ไม่ !

อันเราจะรับเอาน้ำไป,
 คุณะกระไรไม่เข้าที่.
 แต่ก่อนไชว์ชาวไทยเคยไปส่ง

น้ำตรงจนถึงที่กรุงศรี;
ไพร่ขอมชนไปไม่เคยมี.
ถ้าให้ตีกวรไทยไปอย่างเคย.

พระร่วง อนิจจา ! กรุณาหน่อยไม่ได้;
ไม่เห็นใจไทยบ้างฤๅท่านเอ๋ย ?
ยามท่านมาใช้ว่าเราละเลย;
เลี้ยงดูให้สเบยถ้วนทุกคน.
ชาวละโว้แร้นแค้นแสนลำบาก,
แสนยากอึดอัดชักสน;
ต้องทำมาหากินสิ้นทุกคน,
หาไม่เป็นปิ่น, แสนจนใจ.

นักขุม จงเชื่อเถิด, พ่อเมือง, อย่าเคืองข้า;
มิใช่ว่าไม่สงสารท่านเมื่อไหร่.
แต่ในส่วนราชการงานเมืองไซ้
จะผ่อนผันไม่ได้ด้วยฉันทา.
รับใช้เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน
จะผันผินผิดใช้ไฉ่ฤๅว่า ?
เราก็ต้องยำเเกรงอาญา.

พระร่วง มิใช่ว่าอยากชักท่านเมื่อไร ?
อันน้ำทะเลชุกร,

จะเกณฑ์พวกนรารกรตกให้;
ขอเพียงให้ท่านรับไป,
เพื่อมิให้ชาวละโว้ยากเย็น.

เวลานี้โคกระบือถูกพร่อง,
เกวียนทั้งปวงจะต้องใช้คนเข็น
ไปถึงนครหลวง, ปวงลำบาก,
แสนลำบากยากเย็นจงเห็นใจ.

ส่วนท่านและทหารชาวขอม
ย่อมจะต้องกลับไปกรุงใหญ่,
ช่วยรับขนาน้ำส่วยด้วยเป็นไร ?
ยอมไม่ได้ ! จะเสียประเพณี.

นักคุ้ม

ถึงลำบากยากแค้นแสนกันดาร,
ชาวเมืองท่านเคยส่งจนถึงที่
นครธมบรมธานี,
ครั้งนี้ควรจะไปเช่นเพรง.
จะผ่อนผันนั้นผิดประเพณี
อันเคยมี.

พระร่วง

อนิจจา ! ช่างข่มเหง !

พวกเราหย่อนกำลังนักรับเอง,
จึงต้องจำ야เกรงท่านผู้นาย.

แต่ถ้าแม่กรุณาปราณี,
คุณท่านจะมีไม่รู้หาย;
ไพร่ฟ้าข้าไทยใช้เจียนตาย,
จะเป็นเครื่องทำลายความจงรัก.

แม่แสดงเมตตา, ข้าแผ่นดิน
คงไม่สนภักดีที่ทรงศักดิ์;
ได้ร่มเย็นเป็นที่พึ่งพำนัก,
แจ้งประจักษ์ทั่วแคว้นแดนไทย.

ชาวละโว้เร้นแค้นแสนอัคคัต,
จะสร้างชดช้อยชากี่หาไม่;
ไม่สามารถทั้งไร่นาไป.

ขอเสด็จไถ่กรุณา.

นึกว่าเลี้ยงข้าเอาไว้ใช้

เต็มกำลังค่อไปในเบองหน้า.

นักขัม

ตัวเราก็มืดตา,

ทั้งวาจากันตอบก็ชอบกล.

จะกตัญญูหมั่นเหวงจะเนรร้าย,

เครื่องทำลายภักดีไม่มีผล;

พวกท่านก็คน, เราก็คคน,

เมื่อยามจนก็ต้องคิดจิตปราณี.

แต่อัคราวารีที่ส่งเต็ม
 ยี่สิบเล่มเกวียนใหญ่จึงได้ที;
 ตัวเราเข้ามาในครานี้,
 เกวียนมีมาสิบเล่มด้วยกัน.
 โฉนจะสามารถบรรทุกหมก
 ตามกำหนดอัคราที่เคยนั่น ?
 ใจเราส่งสารพวกท่านกรัน,
 แต่สุดท้ายจะผันผอนตามใจ.

พระร่วง

[พูดรำพึง] นึก ๆ ก็ดูจะเห็นท่า
 เอาเปรียบเสนานี้ได้,
 ถ้าสำเร็จเสร็จสมอย่างใจ,
 เขาไซ้จะต้องยอมตาม.
 จำจะชักซ้อมเขาเอาสัญญา;
 จะลองมีวาจาไต่ถาม.

[พูดกับนักกุม] ถ้าแม้ว่าฝ่ายเราพยายาม
 บรรทุกน้ำได้ตามอัคราไป,
 บรรจุลงเกวียนสิบเล่ม
 พอเต็ม, ไม่เกินกว่านั้นได้,
 ตัวท่านจะรับขนไป
 ฤาว่าอย่างไร ? จงตอบมา.

นักกุม

นักขัม

[พูดรำพึง] เอะ ! จะมีอุบายขยายไซ

รอกอย่างไร ? ไม่เห็นเลยสักท่า.

พ่อเมืองนี้ช่างจําพรรษา;

ท้องหาทางลักตักก็.

อันจะบรรทุกน้ำเต็ม

สิบเล่มที่เราเอามา,

จะพอเท่าเต็มไซ้เห็นไม่มี ;

อวดก็เปล่า ๆ ไม่เข้าการ.

[พูดกับพระร่วง] เอาเถิด ! แม้ทำได้เช่นว่า,

เราจะขนธราไปแทนท่าน.

ท่านจงเร่งรัดจัดการ,

จะได้พาทวยหาญกลับเวียงไชย.

พระร่วง

ถ้าเราทำได้จริงคงยุบล,

จะรับขนแน่ฤ ?

นักขัม

อย่าสงสัย,

เปนรับขนแท้ ๆ !

พระร่วง

แน่ฤไร ?

นักขัม

เราไซ้เสนีของภูบาล

ผู้ขุนขอม, จะยอมเสียจะ

เป็นไม่มีโดยแท้.

พระร่วง

แน่นอนท่าน ?

นักกุ่ม

เป็นแน่นอน, อย่าช้าอย่าเนิ่นนาน,

ท่านจงเร่งจัดการตามวาจา.

ส่วนตัวท่านเองไซ้, ให้วะจี,

อย่าอวดดีแต่ปากนะท่านหนา.

พระร่วง

เราเป็นไทยไม่ไว้ซึ่งสัจจา

ท่านอย่าได้แค้นแกล้งใจ.

เราจะขอปรึกษาว่าท่าน

กับพวกกรรมการน้อยใหญ่.

นักกุ่ม

ถ้าเช่นนั้นข้าขอลาไป

เยี่ยมพวคนายไพร่คู่สั๊กที. [เข้าโรง]

พระร่วง

เขี้ยหนาย, ไว ๆ, ใครอยู่นอก ?

[ทนายคน ๑ ออกมา]

จงไปบอกหลวงเมืองเข้ามานี้,

พร้อมด้วยกรรมการตัวดี ๆ.

บอกมาบัดนี้อย่ารีรอ. [ทนายเข้าโรง.]

อ้าเทพะคาอารักษ์

ผู้ทรงฤทธิ์สิทธิศักดิ์, ตูข้าขอ

ให้ช่วยอวยพรสุนทรพ

ได้มีชื่องยกยอเกียรติไทย !

[หลวงเมือง, หลวงนา, และกรมการอื่น ๆ ออกมา,
ไหว้พระร่วงแล้ว, นั่งเป็นระเบียบตามท.]

ดูรากรมการทั้งหลาย,
เราจะขอขยายข่าวให้;
เราพูดจากับทหารขอมไซ้,
ได้ตกลงยอมสัญญากัน,
ว่าถ้าแม่ฝ่ายเราสามารถ
อาจจกัตกน้ำมีขมน,
บรรทุกเกวียนสิบเล่มเต็มพลัน
เขานั้นจะรับขนไป.

หลวงเมือง เอะ ! สิบเล่มเท่านั้นฤพ้อเจ้า ?
เราเคยส่งยี่สิบเกวียนใหญ่;
ถ้าส่งเพียงสิบเล่มเท่านั้นไซ้,
จะมิบกพร่องไป—

พระร่วง ไม่เช่นนั้น.

เราสัญญาจะส่งน้ำเท่า
อย่างเก่าเช่นเคยเป็นแม่นมั่น

หลวงเมือง จะส่งอย่างไรได้ ?

หลวงเมือง พ่อเจ้าอย่าได้มีวิตก,
อันชีวิตียอมยกถวายได้
ทั่วทุกคน.

หลวงนา ต่างคนแสนเต็มใจ
จะบรรลือเพื่อรักภักดี.

กรมการ จริงเจ้าข้า !

หลวงเมือง ขออย่าได้กินแหนง,
อย่าเคลือบแคลงจะช่วยจนเต็มที่.

พระร่วง เราขอบใจนักหนาในครานี้.

หลวงเมือง อูบายอย่างไรมิโปรดปราน.

พระร่วง ทำนจงแบ่งปันปันหมื่นเหล่า,
พากันเข้าป่าไผ่ไพศาล;
ตัดไม้ไผ่มาให้พอแรงการ,
แล้วจักสารรูปร่างอย่างชดอม;
แต่ทำดีทั่วที่เหมือนกระจาก,
รูปขนาดกระบุงใบย่อม,
เอาชันยาภายในไว้ให้พร้อม,
ใช้กระยอมให้ตักวารี.
ภาชนะเช่นนั้นที่จะเบา,
คงจะเอาบรรทุกได้เต็มที่;

แม่ฝ่ายเราทำได้ทั้งวัน,
เส็นก็จะต้องชนไป.

หลวงเมือง จริงแล้วหนอ, พ่อเจ้า, ชอบกลละ;

ถ้าแม่ทำภาชนะเช่นนั้นได้,
ถึงจะบรรทุกซ้อนกันไ้
ก็จะไม่แตกร้าวกลางมรรคา.

หลวงนา ช่างกระไร, ฉลาดแหลมหลัก !

กรรมกร เป็นบุญเรานักทั่วหน้า !

หลวงเมือง พ่อเจ้าทรงสติปัญญา.

พวกข้าจะพ้นรำคาญ.

หลวงนา จะได้เปรียบขอมเกาะ !

กรรมกร จะได้ชนะ !

พระร่วง ฮะ ! พวกท่าน

อย่าเพื่อตีปีกก่อนการ,

จงจัดแจงแบ่งงานกันฉับไว. [ต่างคนต่างเข้าโรง]

องกที่ ๒

ตอนที่ ๑

ฉาก : ริมฝั่งทะเลชุมพร. มีแคร่อ้น ๑ สำหรับตั้ง
เครื่องสังเวทเวทดา; มีเสื่อลาดบนแคร่เสร็จแล้ว.

[เมื่อเปิดม่าน, นายมีกำลังกำลังกับไพร่ให้จัดที่แคร่]

มี : เฮ้ย! ไวๆ เข้าเถิดพวกเราทั้งหลาย, ประเดี๋ยวเจ้านายก็จะ
เสด็จมา; อย่าชักช้า, ปูเสื่อเข้าสิ.

ไพร่คน ๑ : ปูแล้ว.

มี : นี่นายบุญยังไม่มาฤๆ ?

ไพร่ : มาโน้นแล้ว.

มี : เห็นช้าราวกับเป็นขุนนางผู้ใหญ่! [ตะโกน] บุญ! ไวๆ.
จวนเวลาแล้ว.

[นายบุญออก, นำไพร่ผู้ยกหัวหมุ, เบ็ด, โกว, และ
บายศรี.]

บุญ : อย่าช้า, วางของลงตามที. [พูดพลางทางชี้ให้วางของ]
บายศรีตั้งตรงกลาง.— ข้างโน้นสิ, อ้ายถ่อย! — เขยอบไป
ข้างขวาก็อีกหน้อย — เออ! คีละ! หัวหมุตรงนั้น — นั่นแหละ!
เบ็ด โกว เคียงบายศรี. — รวกรูปเทียนวางตรงหน้าบายศรี.—
คีละ, พวกสุไปนั่งพักเสียก่อนเถอะ.

มี นี่แน่พ่อบุญทำไมจึงมาล่าช้า; จนจนเวลาแล้ว.

บุญ พวกผู้หญิงเขาเย็บบายศรีพึ่งจะแล้ว; ฎไปเร่งเร้าเขาก็
ทำให้.

มี สู้อย่างไร, หญิงจึงพอใจท่าน; จนชั้นเมียของท่านก็
ไม่เว้นท่าน.

บุญ สูอย่าเข้าเสียให้ยากเลย; วันนี้ไม่โกรธใคร, เพราะกุปลืม
ใจเต็มประกาศ, ที่เห็นพ่อเจ้าหน้าตาท่านชื่นมื่น; ตั้งแต่ต้น
ก็ยิ้มแฉ่งราวกับแสงอรุณ.

มี จริงอยู่เมื่อเจ้าขุนมูลนายท่านสบายใจ, เราผู้เป็นไพร่ก็พลอย
สบาย.

บุญ ช้านานมาแล้วไม่ได้เห็นพ่อเจ้าเบิกบานปานเวลานี้. ท่าน
กำชับสั่งว่าการพิธีให้จัดเต็มทีเช่นแต่ก่อนกาล; หมู เบ็ด
ไก่ สุราพาน, ท่านกำชับว่าอย่าให้ขาดแคลน. เวลานี้ฤ
ก็แร้นแค้นเต็มประกาศ, ฎต้องเที่ยววิ่งหาเสียเงินจะตาย.

มี จริงสิ! พวกขอมผู้เป็นนายมานั่งกินนอนกิน, จนหมูเบ็ด
ไก่แทบจะหมดสิ้นเมืองละโว้. มันกินจุอะไร—

บุญ รวากับผีทเล ! ไม่ว่าอะไรกินได้ทั้งเพ, ส่งเข้าไปให้ก็ไม่เหลือหลอ; เลี้ยงเท่าไรมันก็ไม่พอ, ขอเติมอีกร้าไป. ครั้นจะไม่จัดหาให้, มันคอยยาก, ก็จจะลากเอาลูกเท้าของเราไปหักคอกินเสียเท่านั้น, เพราะมันคด้ายอสุระยักษ์มากกว่าคนเรา!

มี เออก็เครื่องสังเวกเหล่านี้เอามารอดได้อย่างไร, โฉนทหารขอมไม่ย้อแย่งเสียกลางทาง.

บุญ [หัวเราะ] กูต้องใช้อุบายอำพรางหลอกมัน, ว่าของเหล่านั้นกูจะเอาไปให้มันกิน; พวกทหารขอมที่กลุ้มรุมกำลังจะยึดเครื่องสังเวกก็เลยต่างคนต่างหลีกเลียงไป.

มี เจ้าประคุณขอให้พ่อเจ้าไทยได้สมความปรารถนา, จะได้รอกพ้นจากอ้ายพวกยักษ์ไปที่หนึ่ง.

บุญ สูอย่าพูดอิงให้มากไป ! กูเข้าใจว่ามีพวกอ้ายขอมปลอมตัวตามกูมา; แต่ว่าไม่เป็นไร, ในที่นี้มันทำไมเราไม่ได้คอก, เปนแต่จะเก็บความไปบอกอ้ายทวนาย, ก็อาจจะให้ร้ายแก่ตัวเรา.

มี ว่าแต่ชโลมของพ่อเจ้านั้นจะเป็นอันใส่น้ำไม่รั่วฤๅฉันท ?

บุญ กูเข้าใจว่าคงใส่อยู, ดูเขาเอาชันยาแน่นหนาดีไม่มีรูรั่วไหล. นึก ๆ ก็น่าปลาดใจที่มีใครเคยคิดทำของเช่นนั้นขึ้นได้,

เคยใช้ก็แค่กระโลกกระดาสำหรับตักน้ำน้อย ๆ, หรือถ้าจะเก็บน้ำไว้ใช้สอยก็ใส่ตุ่มและโอ่งดินเผา แค่นี้ของพ่อเจ้าทั้งเบาทั้งจุ่นา.

มี เมื่อทำเช่นพวกขอมมันว่ากระไร ?

บุญ มันมิใคร่จะได้เห็นได้หน เพราะพวกเราต่างคนต่างแบ่งรับเอาไปลอบทำในเรือนในชาน.

มี แต่ถึงพวกอ้ายมารจะเห็นก็คงไม่รู้ว่าเป็นของอะไร.

บุญ จริงอยู่, เพราะเป็นของใหม่ไม่เคยมีมาแต่ก่อนเก่า.

มี นั่นแน่พ่อเจ้าท่านมาแล้วละ, ประเดี๋ยวคงจะได้ดูกัน.

[หลวงว้งออก.]

หลวงว้ง พ่อเจ้าจะถึง ณ บัดนี้;

การพิธีเตรียมเสร็จๆ ไฉน ?

บุญ ได้เตรียมเสร็จพร้อมพร้องกังส้งไว้,

ไม่บกพร่องสิ่งใด.

หลวงว้ง เรียบร้อยดี!

[พระร่วงออก, พร้อมด้วยหลวงเมืองและกรมการอื่น ๆ, กับมีพลเมืองหาบกระดอมที่ทำใหม่ตามมาด้วย.]

พระร่วง วันนีวันดีเป็นศรีวัน,

พระสุริยันเรืองรองผ่องศรี;

ประกอบฤกษ์ยามยามดี,
เห็นทีจะสมจินดา.
คุก่อนกรรมการน้อยใหญ่,
อีกทวยไทยละไว้ทั่วหน้า,
จงพร้อมกันบำบวงเทวา
ขออานุภาพช่วยค้ำยันไคร.

หลวงเมือง เหล่าข้ากักคิมจิตพร้อม,
นอบน้อมเทวาทุกราตรี;
ขอให้ช่วยอวยชัยในวันนี้,
เพื่อกิจพิธีเสร็จช่วยพลัน.

[พระร่วง^๓ ขันนังบนแคร่และจุดธูปเทียน, และผู้^๔
กั้นนั่งประนมมือ]

พระร่วง ข้าขอเคารพนบไหว้
พระไตรยสรณะยี่กัมมัน,
สามรัตนะคุณเอนันต์
จงช่วยคุ้มกันสรรพะภัย.
อนึ่งไหว้เทวาสุราฤทธ,
สิ่งศกิตวิมานน้อยใหญ่;
พระจักรีมีฤทธเกรียงไกร,

ปรเมศวร์เป็นใหญ่และพรหมา;
 เลื้อยเมืองทรงเมืองเรืองศักดิ์,
 หลักเมืองอารักษ์เมืองข้า,
 อีกท้าวจตุโลกะปลา
 ผู้รักษาสีทศฤทธิรณ.
 ทูข้ามุ่งจิตคิดให้
 ทวยไทยเป็นสุขสโมสร,
 เป็นไทยได้สมนามะกร,
 หันร้อน, หันปวงอันตราย
 ทูข้ามีความคิด,
 ขอให้สัมฤทธิ์สมหมาย;
 ขอเทพศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์ช้าย
 ให้ข้าทั้งหลายสมคิด.
 ยามเช้าลอมเหล่าน
 จ้วงท้าวจริงอยู่คิด,
 ยอรร่วไหลไปแม้แต่สักนิค;
 เทพช่วยประสิทธิ์สมปอง.

[เทพพาขัณฑ์บรรเลงเพลงสาธุการ; พวกกรรมการ
 กำกับให้ไพร่ตักน้ำ.]

หลวงเมือง เป็นอย่างไร ?

หลวงนา

ใช้ได้ดีทั้งหมด,

น้ำไม่รั่วจนสักหยด!

หลวงวัง

เต็มทั้งผอง!

นายบุญ

ชโลมตักน้ำได้!

นายมี

เปี่ยมทั้งกอง!

หลวงเมือง

พวกเราทั้งผองควรรินดี!

นายเราท่านมีบุญมาก,

กล่าวอะไรสมปากอย่างเต็มที่.

หลวงวัง

เราควรนิยมชมบารมี!

หลวงนา

บัดนี้จงให้!

พลเมือง

ชโย, ชัย!

พระร่วง

ดูราประชาชาวละโว้,

บุญมากอะไรหาหยอไม่;

กุแสนเกษมเปรมใจ

เห็นชาวไทยบุญมีโชคศิกรัน.

ทหารขอมต้องยอมตามกู,

ชนน้ำส่นิเวศน์เขตขัณฑ์;

ไต่ส่นวาจามาเช่นนั้นัน,

ถ้าแม่บิดเบี่ยงกันก็ต้อฮาย.

หลวงเมือง ถ้ามียอมต้องพร้อมกันบังคับ!

หลวงวัง ต้องเอายับเอาอับจับหาย!

หลวงนา มันบงอาจประมาทเจ้านาย,
แม่เสียสัจย์ต้องวายชีวัน!

พระร่วง มาเถิดอย่าช้า, พากันไป
ที่ในบุรีมีขม้น;
แม้ขอมมียอมตามคำมัน,
ก็จะได้เห็นกันในวันนี้! [พากันให้ร้องเข้าโรง.]

ตอนที่ ๒

ฉาก; ลานหน้าคุ้มพระร่วง, เมืองตะไคว้.

[เสียงชาวตะไคว้โห่มาไกลๆ; นักคุ้มออก]

นักคุ้ม เอะ! นี่วันนี้เป็นไฉน

ชาวไทยส่งเสียงยังมี ?

สังเกตกิริยาทำที่

หมู่ผู้กระหึ่มกันอย่างไร.

เฮ้ย, ไพร!

[ทหารขอมคน ๑ ออกมา]

รีบไปกู่นักแก้ว,

เขาลับมาแล้วฤๅไหน ? [ทหารเข้าโรง.]

ชาวละโว้ถูกระหุ้มอยู่ไซ้,
น่าจะมีอะไรเปรมนั้นคง.

หอสมุดแห่งชาติ
สาขาวัดดอนรัก จังหวัดสงขลา

[นักแก้วออกมา.]

นักแก้ว

ข้าพึ่งกลับมา.

นักคุ้ม

เออ, ว่าอะไร ?

นักแก้ว

ข้าได้สืบความตามประสงค์,
ปลอมแปลงตนไปดั่งใจจง,
คงได้ความมาอย่างน่ารู้.

นักคุ้ม

เออ, จงเล่าเรื่อง.

นักแก้ว

พอเมื่อนี้

มีผู้นิยมมากอยู่;
เขาภาว่าชื่อกัฏฐราช,
อีกว่าเป็นผู้เรืองฤทธิ์.
ชาวละโว้จงรักภักดี,
จนกล่าวว่ามิวจาสิทธิ์;
จะบัญชาว่าไรได้เป็นนิตย,
จนทำตามจิตทุกเมื่อไป.
บัดนี้เขาคิดสานชลอม
พร้อมพร้อมมากมายหาน้อยไม่,
เขานำชลอมนี้ไป

ชักนำมาได้ทั้งจินดา.

เขาจะเอาชลอมน้ำนั้น ๆ

มาบรรทุกเกวียนพลัน—

นักคุ้ม

อย่าพูดบ้า!

เอาชลอมชักน้ำผิดตำรา;

นำเรื่องอะไรมาเล่าสู่กัน ?

ชาวละโว้ไอ้อวคอะหังการ,

ไฉนท่านเชื่อได้อย่างไรนั้น ?

จงตรองดู—

นักแก้ว

ข้ารู้มาเช่นนั้น,

ก็มาเล่าสู่กันเพื่อทราบไว้;

แต่ว่าผู้ใดรู้ได้เห็น

กล่าวว่าเปนความจริงไม่สงสัย;

ชลอมของพ่อเมืองที่ทำใหม่

ยังน้ำอยู่ได้เป็นแน่นอน.

นักคุ้ม

เมื่อยังไม่เห็นชัดถนัดตา;

ดูข้าสงสัยไม่เชื่อก่อน.

นักแก้ว

ถ้าแม้จริงเหมือนว่า—

นักคุ้ม

อย่าทูลชรั้น;

จะยกกรกราบงามสักสามลา!

จะชมข้าด้วยคำอันอ่อนหวาน,
ว่าตัวท่านช่างสืบเป็นนักหนา;
แต่ถ้าไม่จริงเหมือนเล่ามา
จะให้ข้าทำอะไร ?

นักแก้ว

ตามใจนาย !

ข้าเล่าความให้ตามที่เสาะหา,
ได้ความมากลับเป็นโทษ !

นักคุ้ม

อย่าโกรธง่าย !

นักแก้ว

พระร่วงนี้มีปัญญา, อย่าดูกาย,
ประมาณเขาง่าย ๆ จะเสียที.

นักคุ้ม

ข้าก็เป็นทหารรู้การอยู่,
จะถูกลูกศรไม่ควรที;
แต่จะเอาชลอมตักวารี
ได้จริงก็มีแต่เท่านั้น.
ถึงพระร่วงจะมีฤทธิ์รุก,
ก็เป็นเพียงมนุษย์เป็นแม่นมั่น,
จะวิเศษปานใด ?

นักแก้ว

ไม่ข้าพหลัน

ก็จะได้เห็นกันอย่างแน่ใจ.

[ช] โน่นแน่พ่อเมืองเรื่องยศ

จรจรมาสู่เรือนใหญ่,
กับพวกพลเมืองชาวไทย
หาบอะไรกันมา ? ข้างนอกแล้ว
ว่าเขาเก่ง.

นักคุ้ม

เพ่ง ๆ ดูของนั้น,

ออกอัสจรรย์นะนักแก้ว.
อะไรหือ ?

นักแก้ว

ก็อัสลอมที่กล่าวแล้ว !

ดูเถิด, หาบเปนแถว.

นักคุ้ม

พิกสนัก !

ถ้ามีวารีเต็มอยู่ไซ้,
เหตุไฉนหาบมิไคร่หนัก.
จำระรอขอคเสียดักพัก
ให้ประจักษ์จริงแท้แก้ไข.

[พระร่วงและหลวงเมืองออก, กับมีคนหาบกระออม
มาด้วย ๒-๓ คน.]

พระร่วง

ดูราเสนานายทหาร,
ขอท่านจงรับน้ำใส
ซึ่งชาวภาราทักมาให้,
จากทเลสาปใหญ่ตามตำรา.

นักคุ่ม อันนาชนะทีใส่,
ก็อสังอันโค ? แปลกนักหนา.

พระร่วง นี่ชลดอมซึ่งชาวประชา
สานขึ้นใส่ธาราในครานี้,
เพื่อให้เปนาชนะเบา,
จะได้เอาบรรทุกเต็มที
ในเกวียนสืบเล่มของเสนี,
ตามมีวาจาสัญญากัน.

นักคุ่ม ขออุสัโก.

พระร่วง ได้สิท่าน!—
กรรมกร, จงยกชลดอมนั้น
ให้เสนี.

นักคุ่ม ท่านนั้นฉลาดครั้น!

ของนั้ชจรรยเหลือใจ! [พิจารณาชลดอม.]

นักแก้ว [พูดกับนักคุ่ม] ชลดอมสานใส่น้ำอยู่เต็มแปด,
แน่แท้ไม่มีที่รั่วไหล!

นักคุ่ม [พูดกับนักแก้ว] พ่อเมืองคนนี้นี่กระไร;
ปัญญาไวช่างกริทำ! [พิจารณาชลดอมต่อไปอีก.]

นักคุ้ม นักแก้ว, ไปกำกับจับปล้น.

หลวงเมือง เชิญมาช่วยกันอย่ารอช้า.

[หลวงเมืองกับนักแก้วเข้าโรง.]

พระร่วง ทวีเราต้องขอขอบคุณ,
ที่ทำการบุญเราหนักหนา
กลัวว่าแต่ไหนแต่ไรมา
เคยต้องชนธราไปส่งเอง.

ครานี้พวกท่านจะชนแทน,
เราแสนยินดี!

นักคุ้ม ท่านนี้เก่ง
กว่าพ่อเมืองไทยในเมื่อเพรง,
ไม่ยำเยงย่นย่อต่อโพยภัย.

พระร่วง เรามิได้ทำผิดคิดร้าย,
จะต้องเกรงอันตรายแต่ไหนไหน ?

นักคุ้ม อันที่คิดบึกเบี่ยงเลียงวินัย,
เพื่อจะไม่ส่งส่วยคราวนี้
เป็นพยานว่าคึกจะแข่งขัน
ฝ่าฝืนอาณัติพระทรงศิรัษ;
ฉนั้นไซ้—

พระร่วง

จันโลกกล่าวดังนี้ ?

เราได้หาวิธีมาตามใจ,
มิได้มีทานทักษัตตัญญา.
จะพาลเลิกสัญญาฤๅไหน ?
ถ้าจะกินวาชาสัญญาไว้,
ก็ขอให้รู้ตรง ๆ, จงว่ามา.

[หลวงเมืองกับนักแก้วกลับออกมา; หลวงวัง,
หลวงนามาด้วย.]

หลวงเมือง

อันนำบรรทุกแล้วพร้อม,
ทุกชดอมพร้อมพรั่งเหมือนดังว่า
พอเต็มสิบเล่มนั้นเที่ยวหนา. [ถาพนักแก้ว]
ถูกฤๅไม่เสนา ?

นักแก้ว

ถูกเช่นนั้น.

นักคุ้ม

[พูดรำพึง] ตัวกูกรานเสียทีพลาท

เพราะประมาทพระร่วง, ทรวงแทบสิ้น!
เสียใจ, เสียรูปยศสุครัน;
แต่ได้ลั่นวาจาก็จำใจ.
จะกินคำก็เสียเกียรติยศ,
ผิดพจน์ชาวไทยจะติได้.

[พูดกับพระร่วง] ดูก่อนพระร่วงบัญชาไว้,

เรารับชนนำไปตามสัญญา.

[นักสู้กับนักแก้วเข้าโรง]

หลวงเมือง พวกขอมครานี้เสียที่เรา!

โกรธไม่เบา.

หลวงวัง บ่นกราวราวกับบ้า!

หลวงคลัง ไพร่ขอมกุชดอมกันทั่วหน้า,

จนพวกนายโกรธามากมาย.

พระร่วง จริงอยู่เช่นว่า, ณ ครานี้

เราได้เปรียบเต็มทีสมมุ่งหมาย;

แต่อย่าประมาทชาติขอมร้าย,

เจ็บอายคงคิดมาแก้แค้น.

แต่ให้ไปชาวไทยจำจะต้อง

คิดป้องกันเมืองที่หวงแหน,

หาไม่ขอมจะกระหน่ำย่าแดน

และทำความคับแค้นทั่วไป.

ละไว้จำเอนจะต้องคิด

หาสัมพันธมิตรเมืองใหญ่;

จำเราจะส่งทูตไป

ชักชวนสุโขทัยเป็นไมตรี.

ท่านทั้งหลายจะเห็นประการใด ?

หลวงเมือง ชาวไทยต้องเตรียม

หลวงวัง อย่างเต็มที่!

หลวงนา ควรเริ่มรวมธัญญาสาส์

แต่บัดนี้ขึ้นยิ่งเรื่อย ๆ ไป.

พระร่วง ถูกแล้ว. จำต้องหาสเบียง

ไว้ให้พอเพียง, เปนข้อใหญ่.

แต่บัดนี้ควรเราจะรีบไป

ส่งทหารขอมให้ถูกตำรา.

แล้วจึงค่อยกลับมาประชุม,

ชุมนุมกันเพื่อปรึกษา

กิจการงานร่างสตรา

ลักษณะถึงกรุงสุโขทัย.

[พระร่วงและกรมการพากันเข้าโรง.]

ตอนที่ ๓

ฉาก: ท้องพระโรงในวัง, นครธม. มีพระแท่นที่ประทับ
ตั้งติดฉากแผ่นหลัง, มีเสวตฉัตรเป็นรูปร่มสีขาวมีระบายขลิบ
ทอง ๓ ชั้น (ไม่ใช่ร่ม ๓ คันซ้อนกันหามได้, ต้องทำเป็นร่ม
คันเดียว แต่ระบาย ๓ ชั้น.)

[เมื่อเปิดฉาก, ท้าวพันธุมนั่งอยู่บนพระแท่น, และพญาเดโช
กับขุนนางหมอบเฝ้าอยู่พร้อมตามที่แล้ว. เสียงดนตรีกับ
มหรทีก. ขุนนางถวายบังคม.]

ท้าวพันธุ ราชการมีเหตุอะไรบ้าง ?

ทั้งกลางพระนครเวียงใหญ่,
และในชนบททั้งหลายไซ้,
มีอะไรจงแถลงแจ้งคดี.

มหาดไทย ขอเคหะฝ่าละอองธุลีพระบาท

บงกชมาศปกเกล้าเกษี,
ราชการมหาดไทยในวันนี้
บ้ได้มีกราบทูลพระกรุณา.

กระลาโม ขอเคหะฝ่าละอองธุลีพระบาท

บงกชมาศปกเกล้าเกษี,
ท้วยนักสุวรรณเสนา
ซึ่งไปสืบกิจจา ณ แดนไทย;
กลับมาถึงพระนครหลวง
แถลงปวงข่าวคราวน้อยใหญ่.

ท้าวพันธุ เออ, อย่างไรหา, ว่าอะไร ?

จงแถลงเหตุไปอย่าได้นาน.

นักสุวรรณ ขอเดชะฝ่าล่ององค์พระบาท

บงกชมาศปกเกล้าเกษมสาณฑ์,

ข้าพระบาทขอกราบทูลการณ

ผิดพลั้งขอประทานซึ่งอภัย.

ไฉนข้าพญาระบือมา,

ว่าพระร่วงพ่อเมืองผู้ใหญ่

ผู้ครอบครองละโว้นั้นไซ้,

ชาวไทยนิยมบารมี.

ชาวไทยรักใคร่พระร่วงนัก

ชวนชักเชื่อด้อย่างเต็มที;

จนเชื่อว่าจากีสัทธ,

พอจะเจ้เรอถันพลันสมปอง.

ชาวไทยเข้าไปสู่ละโว้

มากอะไซ้, เล่าญาระบือก็อ

ว่าพระร่วงมีบุญเรืองรอง,

และคิปปองจะกู้กษัตริย์ไทย.

ท้าวพันธุ กราพญาเดโช,

ท่านเห็นเหตุจะโตหรือไฉน ?

จะควรคิปปองนั้นใด ?

ตักไฟถนอมจึงจะคิ.

เกโซ ขอเคชะผ้าล่องรูดีพระบาท

บงกชมาศปกเกล้าเกศี;

อันข้าวนักสุวรรณแสน

บังคมทูลกรานี่เป็นข้าวกุ.

จะมีพยานหลักฐานมัน

ฤาไฉน, นักสุวรรณ, มีแลฤา ?

นักสุวรรณ หาไม่; ข้าได้แต่ข้าวกุ

ระบือถึงขอบเขตไทย.

เกโซ ถ้ากระนั้นก็ยังมิบังควร

ที่จะทวนนำทูลแถลงไข;

ถ้าเมล็ดลานทำการไป,

ชาวไทยจะเยาะเย้ยกราว,

ว่าเรายังฟังไม่สรรพ

ก็จับมาคืนตาขาว;

จะเลยกระเดื่องเรื่องราว,

ฤาฉาวมากไปไม่เข้าการ.

อันปวงไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน

เกรงพระเกษนรินทร์มหาศาล,

ขยาดพระฤทธิไกรชัยชาญ

อันเทียมฤทธิ์มัจฉาทนวันจันทร์.

พระเกษพระจอมขอมไช้,

แม่ไกลไปรอบขอบเขตสิ้น;

ฉวนลาวชาวไทยในแดนถิ่น

โอนอินทรีย์นบอภิวันต์.

[นักกุ่มออก, กลานเข้าไปถวายบังคมแล้วหมอบก้มหน้า]

ท้าวพันธุ

เอะ, นั่นเป็นอะไร, นายทหาร,

มาราบกรานก้มหน้ากายสั่น ?

มีเหตุเภทภัยอย่างไรกัน ?

เส็นกษัตริย์จงเล้ามา.

นักกุ่ม

ขอกระษัตริย์ทรงพระบาท

บงกชมาศปกเกล้าเกล้า,

ข้าพระบาทนักกุ่มเสนา

เพิ่งกลับมาจากแคว้นแดนไทย.

ด้วยโปรดให้เป็นข้าหลวง

ไปทวงส่วยละไฉนเวียงใหญ่,

ข้ากลับเสียที่พ่อเมืองไทย;

โทษข้านี้ไซ้ใหญ่หลวงนัก.

ท้าวพันธุ

มิ่งว่าเสียทีนั้นอย่างไร ?

จงแสดงความไปให้ประจักษ์.

นักคุ้ม

พระร่วงปัญญาดีนัก

แหลมหลักรู้ทางจ่านรจา.

เขาขอผ่อนผันการส่งส่วย,

ด้วยถ้อยวิงวอนอ่อนหนักหนา,

ว่าชาวละโว้การา

สบเวลาลำบากยากแค้น;

เหตุด้วยพิษพรรณธัญญาหาร

ล้วนกันทานแห่งแล้งเหลือแสน,

จึงขอให้ข้าชนน้ำแทน

มายังค้ำแทนพระนคร.

ดูข้าเห็นว่าเขาลำบาก

จึงอยากใช้อุบายผันผ่อน,

เพื่อมิให้ประชานรากร

บ่นว่าเคืองคร้อจนเหลือทน.

จึงกล่าวว่าข้ามีเกรียนไป

สิบเล่ม, ฉันทุจจะชน

น้ำได้เพียงพอ, ขอให้ตน

เขาไคร้ครองเหตุผลตระหนักใจ.

พระร่วงเรอกลับย้อนคำ,

ว่าถ้าจักน้ำเต็มทีได้

บรรทุกในลิบเล่มเกวียนไชร้,
 ข้าจะรีบฤๅใจให้ตอบมา.
 ข้าก็คไม่เห็นเขาจะอาจ
 สามารถทำได้เหมือนคังว่า;
 จึงประนอมยอมรับสัญญา,
 ว่าถ้าพระร่วงนั้นไชร้
 สามารถจักน้ำเท่าเก่า
 เอาลงในลิบเล่มเกวียนได้,
 ข้าก็จะยอมพร้อมใจ
 ชนน้แทนให้คังจินดา.
 เขาก็หลันเกณฑ์กันสานชดอม,
 พร้งพร้อมรวกเร็วเป้นหนักหนา,
 ภายในนั้นไชร้เอาขันยา,
 ชดอมข้งธาราไว้โดยกาย.
 ช้นำชดอมของปลาค
 มายังฝ้าพระบาทเพื่อถวาย. [ยกชดอมถวาย]
 ชาวไทยจะคิเพราะมีนาย
 เป้นยอกชายฉลาดสามารถนัก.
 ท้าวพันธุ ชอบกลอยู่! กุยังมิเคยเห็น
 ของเช่นชดอมนี้; เขาคิหนัก.

พ่อเมืองคนนี้มีลักษณะ
เป็นคนแหลมหลักปัญญาไว.
อันตัวพ่อเมืองเรื่องปัญญา
มาด้วยฤทธา ?

นักคุ้ม

หามิได้.

กูข้าเสียที่พ่อเมืองไทย,
ล้นวาจาไว้เปนนั่นคง
ว่าถ้าแม่ฝ่ายเขานั่นกระทำ
ได้ดังคำ, จะยอมตามประสงค์;
เขาก็ทำจริงได้ทั้งใจจง,
ครั้นข้าพระองค์จะคืนคำ
ก็เกรงเสื่อมเสียเกียรติคุณจอม,
เขาจะพร้อมติดินท์นินทาสา;
ข้าไชร้จำใจต้องกระทำ
ตามคำบอกมันสัญญาไว้.
อันจะเสียสัจจาว่าที่
จะเสียศรี, ชาวไทยจะติได้.
โทษข้ามากล้นแปนพันไป,
ได้แต่ยอมรับพระอาญา.

ท้าวพันธุ ชอบกลอยู่! ตัวกูก็เห็นชอบ;

ถูกระบอบ, คำสัจควรรักษา.

อย่างไรท่านเกโซ ?

เกโซ

พระเจ้าข้า;

แต่ทว่ายังบกพร่องไป.

ถึงจะยอมชนส่วยภัยถึงมโน

ตามสัญญาเช่นนั้นก็ยอมได้;

แต่ทว่านักคุ้มเหตุไฉน

จึงมิได้พาตัวพ่อเมืองมา ?

อันผู้ทงของอาจ

ขอฉลุลากเช่นนั้นทั่วท่า

ทางจะก่อกำเริบอหังการ;

ควรจะนำตัวมาสู่กรุงไกร.

นักคุ้ม

ข้าได้คิดแล้วเช่นนั้น,

แต่เกรงว่าผลุนผลันเหตุจะใหญ่;

อันว่ากำลังพลไพร่

มีไปก็เพียงห้าร้อยคน.

ถ้าหากจะจับพ่อเมือง,

ไทยเคืองจะกระหนาบเอาปืน,

เลยกลายเป็นเหตุจลาจล,

ร้อนถึงยุคลบาท.

อันพระร่วงพ่อเมืองคนใหม่
ชาวไทยนิยมเป็นหนักหนา,
ถ้าจะปราบต้องยกแสนยา
โยธาทัพใหญ่ไปจริง ๆ.

ท้าวพันธุ

คามที่นักสุวรรณแดงการด,

นักกุ่มเป็นพยานยืนทุกสิ่ง;
ไทยคนนี้มีบุญกลาง้ำจริง ๆ,
จะละทิ้งข้าไว้ไม่เป็นการ.

ศุราพญาเคโซ,

อันพ่อเมืองละไว้แสนเหิมหาญ;

เรา^{นี้}มีบุญญาธิการ

ไม่มีใครเปรียบปานแต่เดิมมา.

บัดนี้พระร่วงเมืองละไว้

มีบุญญาอะโซ, ทั้งใจกล้า,

ไม่เกรงพระราชอาชญา,

ทั้งไว้ข้าจะทำรำคาญใจ.

จะตั้งตนขึ้นเป็นผู้วิเศษ,

ก่อเหตุกำเริบเคิบใหญ่.

พญาเคโซชาญชัย

จงรีบไปกุมท้าว้ายสำคัญ;

พยายามจับเปนมาให้กู,
จะได้อุหน้าคันที่เก่งกัน;
แม่มันสู้จึงล้างช้อน,
อย่าให้มันคงอยู่กูราคาญ.

เกโซ

ขอเคระพระกรุณา, ข้าพระเจ้า
น้อมเกล้ารับราชบรรหาร;
อันพระร่วงชั่วข้าสามาญ,
ไม่เกรงเคชผู้ผ่านแผ่นไผท.

ข้าจะขอรับอาสา
จับพ่อเมืองมาให้จงได้;
ถ้าแม่มันกล้าชิงชัย,
ข้าจะไม่ไว้ชีวิต.

แม้ว่าพระร่วงยังคงอยู่,
ข้าไม่ขอคืนสู่เขตขัณฑ์;
จะตามปองของผลาญสังหารมัน,
ให้ทรงธรรมสันตเสนพาลา.

ท้าวพันธุรม ท่านกล่าวนี้ชอบ, เราชอบใจ;

ขอประสาทพรให้แก่ท่านว่า
ยามไปบ่ราบพวกอหังการ
อ้ายพาลาจงแพ่พ่ายฤทธิ์.

895.9112

ม/13 มช

คห. 160 161

ว 84663

[องค์ ๒. ก. ๓]

พระร่วง

๒๕๑๗
๒. ๕

๕๕

นี่แน่พระแสงฝักทอง
 ของเรมอบให้อาญาสิทธิ,
 จงถือไปปราบปรามประจามิตร
 ให้เกรงฤทธิ์ขุนขอมยอมนันทา.
 [ยื่นดาบฝักทองให้เคโซ]

เคโซ

ข้าขอรับพระแสงคำแหงฤทธิ์
 ไว้บูชิตวางเลอกระบารข้า;
 อิกทั้งพระพรนานา
 ข้าขอน้อมคำนับรับไว้.
 อนึ่งนักกุ่มนายทหาร,
 ขอประทานให้แก่ตัวใหม่;
 ขอให้เปนนกพิทน้ำพาไป
 สู่แดนวันแค้นไทยในครั้งนี้.

ท้าวพันธุ

เขาเถิดตามใจไม่ขัดขวาง,
 เราวางใจท่านอย่างเต็มที.

เคโซ

ถ้าการจะสำเร็จเสร็จก็
 ก็เพราะพระบารมีกุ่มเกรง.
 ญวนลาวชาวไทยในโลกนี้
 ถึงจะมีฤทธากันเก่ง,

ข้าบาทจะกระหน่ำให้ยำแยะ
เกรงอาณูภาพพระทรงภพ.
จะมุ่งใจไปแด่พระเกียรติยศ
ให้ปรากฏระบือฤๅตระหลบ,
ให้มนุษย์เกรงกลัวทั่วพิภพ
นอบนบอ่อนน้อมจอมไผท.

ท้าวพันธุรม เออ, เราได้อยู่ว่าท่านสามารถ

เก่งกาจ, เปนยอดทหารใหญ่;
ท่านจงสวัสดิ์มีชัย,
ปราบไทยเสร็จสิ้นสมจินดา.

[ท้าวพันธุรมเสด็จลุดจากราชอาสน์. ประโคมแตรงอน
และมหรทัก; ขุนนางถวายบังคมสามคาบ; ท้าวพันธุรม
เข้าโรงแล้ว, ปิดม่าน.]

องกัท ๓

ตอนที่ ๑

ฉาก: หอนั่งในคุ้มพระร่วง, เมืองละโว้.

[เหมือนฉากองกัท ๑.]

[พระร่วงนั่งอยู่บนเตียง; หลวงเมือง, หลวงวัง,
หลวงนา, และกรมการอื่นๆ นั่งอยู่กับพื้น.]

พระร่วง เราวิธกด้วยกิจการ
จึงเชิญท่านทั้งหลายมาปรึกษา;
สุโขทัยได้ตอบสารา
ว่าไม่สามารถผูกไมตรี,
เพราะว่าชนหลวงประชวรหนัก
ขอให้พักไว้ก่อน, ก็ควรที่;
แต่เราได้เข้ามาเวลานี้
ว่าจอมรานีทิวคงค.
ราชกิจในกรุงสุโขทัย
น่าจะรวนเรไปทั้งหมด;
อันจะหวังกำลังมาเชยชด
เห็นจะหมดที่หวัง ณ ครั้งนี้.
นักคุ้มกลับไปนครหลวง,
คงแถลงเหตุปวงโดยถ้วนถี่;
เมื่อขุนขอมทราบเหตุทั้งปวงนี้,

เห็นที่จะแก่นแปนพันไป.

บางที่จะส่งกองทัพ

มาจับตัวเราก็คงได้.

หลวงเมือง พวกข้าจะยอมได้ไหน ?

หลวงวัง ยอมไม่ได้ !

หลวงนา เป็นไรก็เพนกัน !

พระร่วง จะต้านทานกำลังทัพขอม

อันพรังพร้อมอาวุธแข็งขัน,

ทั้งทหารเขาชาญเชิงประชัน

จะสู้กันมีแต่แพ้กำลัง.

เพราะถึงแม้ว่าไทยเราใจกล้า,

เพลงสาตราอาวุธไม่แข็งขลัง;

อีกทั้งจำนวนคนพลกำลัง

ฤกก้อยไม่เทียบทันศัตรู.

ขอท่านอย่าเห็นเป็นเราขลาด,

แต่ที่จะประมาทนั้นหมิ่นอยู่;

ขอท่านทั้งมองจงครองคู่,

คู่ข้าไม่เอยากให้พลอยตาย.

หลวงเมือง อันคู่ข้าไซ้ไรไม่ย่อท้อ

ต่อพวกศัตรูทั้งหลาย;

ขออาสาพ่อเจ้าจนตัวตาย

ยอมถวายชีวันฉันพลี.

เลือกเนื้ออร่ามกายถวายไว้

ภายใต้ยุคลบพระศรี;

ไม่ขอยอมให้ขอมชาติอัปรี

มาย้ายเหยียบเล่นเช่นเกมมา!

หลวงวิ

อนึ่งที่จะจับองค์พ่อเจ้า

เอาไปเหมือนหนึ่งทาสา,

เปนอันยอมไม่ได้, ใครขึ้นมา

พวกข้าจะขอต่อสู้

จนกว่าจะหมดลมปราณ,

มิให้เคืองรำคาญพระศรี!

หลวงนา

เกิดมาแล้วต้องตายวายชีวัน;

ขอตายเพราะภักดีต่อเจ้านาย!

พระร่วง

อันท่านภักดีต่อเราไซ้,

เราขอขอบใจท่านทั้งหลาย;

อันแสงพรุ่งพร้อมจะยอมตาย,

มอบกายแก่เราเช่นนี้ไซ้.

ถ้าไม่มีปราณาพร้อมอยู่

จะต่อสู้, ตัวเราหาซัดไม่;
 เราขอแค่เพียงอย่าซัดใจ
 ยกไปสู้รบเขากลางแปลง.
 พวกขอมพรั่งพร้อมกำลังพล
 เรืองรณเสาศรากล้าแข่ง;
 ควรเราจะคิดซุ่มกำแพง
 ตกแต่งค่ายทั้งหลายไว้,
 เผื่อว่าทัพขอมยกมา
 จะไต่ยกการามันได้,
 แล้วรีบส่งม้าเร็วไป
 ยังกรุงสุโขทัยธานี.
 เมื่อสุโขทัยรู้ว่าขอม
 มาล้อมละโว้บุรีศรี,
 บางทีจะส่งโยธา
 มาช่วยราววีรกรรมเรา;
 เพราะถ้าละโว้เสียเมือง
 ก็อาจจะระคายเคืองไปถึงเขา,
 ขอมอาจจู่โจมโรมรันเอา
 ผู้คนของเขาพลอยเดือดร้อน.

หลวงเมือง

ดูข้า^{๕๕}เห็นชอบด้วย;

ต้องช่วยกันแต่งเมืองมั่นก่อน,

ถ้าหาไม่ศัตรูยกจู่

มาถึงนครจะเสียที.

ดูข้าขอลาไปรับแต่ง

ดูกายกำแพงบูรีศรี;

จะจัดแจงแบ่งปันหน้าที่

ควบคุมชาวบุรีให้ทำงาน.

[หลวงเมืองและกรมการกราบลา, แล้วเข้าโรง.]

พระร่วง

ดูเอาเด็ก! ชาวไทยใจหาญซึก;

นึก ๆ ก็แสนจะสงสาร,

จะต่อสู้ทัพขอมชั้ยชาญ,

จะทนทานได้เพียงสักเท่าไร?

พวกเราแค่เพียงหยิบมือ

ฤ่ว่าจะทนกำลังได้;

ละไว้จะมีเภทภัย

ก็เพราะตัวกูไชร้ทงตน.

เมื่อคิดเขาเปรียบแก่ข้าหลวง,

มิได้ครองอุปวงเหตุผล

ให้ถ้วนดี, อวดดีทงตน,

จนจะแลเห็นผลความทนง.

หมายหากำลังสุโขทัย,

ก็มีได้สำเร็จสมประสงค์;

คิดก็แค้นใจตัวมัวแต่ง

หลงคิดว่าก็มีปัญญา!

[นายมัน^๕บินยาวออกมา, หน้าตา^๕ต้น, เหลียวซ้าย

แลขวา, แล้วกราบพระร่วง.]

เอะ, ออมัน, ฉันใดทำหน้าที่?

ถือปืนกลตัวใครทำไมหว่า?

กูเห็นแต่ไหนแต่ไรมา

มึงกล้าสู้กันไม่มีกลัว.

นายมัน

ที่துเข้ารับมาในคราวนี้,

เพราะจงรักภักดีต่อทูลหัว;

ที่มานี้มิใช่ภัยตัว,

พ่อเจ้าอย่ามัวตายใจ.

บัดนี้พญาเกโซ

คุมทัพใหญ่ไต่หน้อยไม่,

จะมาจับพ่อเจ้าเอาไป

ลงโทษที่ในนครธม;

เชื่อว่าคิดกดขบเจ้า,

จึงจะเอาประชาชนเสียให้สม,
เพื่อศักดิ์การที่ไทยเจินนิยม;
เป็นลุ่มจมน้ำมันแล้วในครานี้!

พระร่วง

มิ่งว่าพญาเคโซ
กุมทัพใหญ่โตตรงมานี้,
เพื่อจะจับตัวกูไปธานี
จริงถ้านี้?

นายมัน

พ่อเจ้าอย่าตายใจ.

ตามชายประเทศกัมพูชา
เขาเล่าปากกันข่าวเสียงอึงใหญ่;
เข่าว่าบารมีพระร่วงไซ้
ภาไกลไปกระทั้งในวังรัตน.
ขุนขอมทราบบว่าพระร่วงเจ้า
เป็นทุนเกล้าของไทยแน่นนัก,
ทรงอิทธิฤทธาสารพัด,
ซงต์คำแหงแรงนัก.
ทั้งสติปัญญาสามารถ
ฉลาดมากอยู่แสนรู้หลัก;
คิดสถานชดอมพิกลนัก,
ใช้ชักน้ำไว้ได้คาย.

เขาเกรงจะเป็นผู้วิเศษ
 ก่อเหตุกำเริบโดยง่าย;
 ขึ้นทั้งท้อไปไม่ทำลาย
 จะคิดร้ายเป็นชนถลืบไป.

พ่อขุนขอมจึงมีบัญชา
 ให้พญาเกโฆคุมทัพใหญ่,
 มาจับตัวพ่อเจ้าเอาไป,

เหมือนสกัดไฟต้นลมให้ดับพลัน.

พวกขอมเขาเล่าให้ตู่ข้า,

เป็นข่าวได้มาอย่างแม่นยำ;

ข้าเจ้าก็รีบมาพลัน,

เพื่อแถลงข่าวนั้นโดยทันที.

พระร่วง อันข้อที่เกรงอยู่แล้วนั้น,

ก็เป็นอันมีมาถึงที่;

อันพวกขอมยกมาในคราวนี้

มุ่งเอาชีวิแต่ตัวกู

แม้กูจะอยู่ต่อต้าน,

พวกไทยใจหาญคงต่อสู้;

ไหนจะยอมพ่ายแพ้แก่ศัตรู,

กูยังอยู่คงประยุทธ์สุดกำลัง.

แต่ชาวไทยไม่ซาญการณรงค์
 เหลือทนงสู้ขอมกำลังขลัง;
 เหมือนแสรงให้ไปตายวายชีวัง,
 กูจะยังอยู่ไซ้ไรไม่เข้าที่.
 จำกูจะหลีกเลียงไป
 สู่แดนสุโขทัยกรุงศรี;
 ขอมรู้ว่ากูไกลบุรี,
 คงจะไม่โถมตีต่อไป.

นายมัน

พ่อเจ้าจะกิดกลอุบาย
 อย่างอื่นไม่ได้ฤๅไหน?

พระร่วง

แม้กูอยู่ลู่ไ้วไซ้ไร,
 เหมือนแสรงพาชาวไทยให้ย่อยยับ.
 ตัวมึงจงแสรงทำหลง
 เดินตรงเข้าไปให้ขอมจับ,
 แล้วจงเล่าความไปให้แม่ทัพ
 ประหนึ่งรับสารภาพจริงใจ;
 ว่ากูได้รู้ข่าวคราว,
 สทกหนาวเกรงกลัวห้าน้อยไม่;
 จึงรีบหลีกเลียงไป
 สู่แดนสุโขทัยธานี.

ขอมคงจะตามกันไป,
คงจะไม่ช่วงชิงบุรีศรี;
ชาวละโว้จะได้ยุติ,
ไม่ต้องบ่นปีพลอยกาย.

นายมัน

พระร่วง

นายมัน

ทูนหัว! ฉันโคใช้เช่นนั้น?

ถ้ากักตึงทำเช่นกุนหมาย.

อนิจจา! พ่อเจ้ามุลนาย

จะไปว้าววคบบนอยู่คนเดียว.

ที่ไหนขอมจะยอมไว้ชีวิต?

มันร้ายกาจทารุณจนเจียว.

พระร่วง

ถึงจะตายก็ตายแต่คนเดียว;

กูจะเที่ยวซ่อนเร้น.

นายมัน

เห็นไม่พັນ!

มันคงจล้างท่อไปแน่,

สารระเนตามไปทุกแห่งหน.

ขอเชิญอยู่ท่ามกลางประชาชน,

ทั่วทุกคนช่วยกันประจันตี

ต่อสู้ขอม.

พระร่วง

กูดอมหาได้ไหม!

เหมือนแสวงหาชาวไทยให้บ่นปี;

เคไชยกมาในครานี้

มีปราตนาจับแต่ตัวกู;

เหตุฉนั้นเมื่อรู้จักจา

ว่าตัวกูไชรมิไค้อยู,

ขอมองไม้ไคเวียงกู,

คงจะรู้ตามหา —

นายมัน

อย่าทลายใจ !

อ้ายขอมจัญไรใจกาจ,

พยายบาทพ่อเจ้าหาน้อยไม่;

เคไชมันล้นวาจาไว้

ว่าจะจับตัวไปให้นายมัน.

มันว่าจะจับไปเปน ๆ;

ต่อเมื่อเห็นค่อสู้แข่งขัน

จึงจะเอาพลไหมโรมรัน.

พระร่วง

ฉ้านั้นก็ทรงที่ภูคิก !

แม้กูขึ้นอยู่ณที่นั้น,

อันละไว้บุรีศรีกงคิก;

กูต้องไป, ล่อให้ประจามิตร

ตามคิกตัวกู.

นายมัน

อยู่เป็นไร !

อนิจจา ! ทูนเกล้าทูนหัว
ช่างไม่นึกถึงตัว.

พระร่วง

นึกไม่ได้ !

อันชาวละโว้เวียงไทย

เหมือนลูกในไส้ทุกทั้งนั้น.

แม้อยู่ยังอยู่คงไม่ยอม

ให้ขอมจับกุเป็นแม่นมั่น,

ก็จะพลอยมอคม้วยไปด้วยกัน;

ทั้งนั้นเหมือนภูผาลาญชีวา.

เพราะกูรักปวงประชาว่าชีวิต,

จึงได้คิดหลักไปเสียดีกว่า,

เพื่อค้ำเหตุเมทภัยพาลา,

ยอมม้วยมรณาลำพังตน;

ขอเพียงให้เวียงละโว้รอด,

ให้ชาวเราปลอดภัยอีกหน.

นายมัน

ทูนหัวประเสริฐเลิศคน

จะขอยอมวายชนม์ผู้เดียวไซ้,

ยิ่งคิดก็ยังอนาถจิต,

ยิ่งคิดยิ่งหมองแทบร้องไห้ !

ทูนหัวจงอยู่ในหมู่ไทย,

พร้อมใจรับรองป้องกัน.

พระร่วง อย่าชักกู ! กูก่อนอ้อมน้เอ๋ย,

มีงเคยรักกูเป็นแม่นมั่น;

จงทำตามคำกูแนะนำ

โดยพลัน, หาไม่จะเสียการ.

นายมัน เมื่อทูนหัวยื่นยงคงความคิด,

กูข้าเจ้าจึรับบรรหาร;

ข้าจะประพฤติกิจการ

ตามพจมานบัญชา.

พระร่วง ดีแล้ว ! อนึ่งมีงอย่าขยาย

ข้อความแพร่่งพรายไปนะหวา.

กูจะไปจัดแจงแต่งกายา

ทำที่เหมือนว่าประพาศไพร.

จะไปกับทนายคนสนิท,

เพื่อมิให้คนกึกสงสัย.

มีงรีบไปยังทัพขอมไว ๆ,

อย่าร่ำไร.

นายมัน กูข้าจะรีบจร. [ต่างคนต่างเข้าโรง]

ตอนที่ ๒

ฉาก: ลานหน้าคุ้มพระร่วง.

[เหมือนตอนที่ ๒ องค์ที่ ๒]

[นายมันปั่นขาเดินออกมา, ทำทางเสรำ.]

นายมัน

อนิจจา ! พ่อเจ้าทูนหัว

ช่างยอมตัวฝากภัยไม่ย่อหย่อน;

เพราะเธอรักประชาชนรากร,

จะสู้จรรู้ตรงเข้าพงไพร.

หวังเอาคนเป็นประหนึ่งเหยื่อ

ล่อเสือขอมร้าย, มุ่งหมายให้

ติดตามตัวเธอเข้าไป

จนถึงสุโขทัยธานี;

ดังนั้นพ่อเจ้าจะยอมม้วย

เพื่อช่วยละไวกะศรี

ให้พ้นขอมระยำยี้.

นายโหนจะมีเหมือนนายเรา ?

แก่นใจอ้ายขอมสามาญ,

ทั้งสงสารพระร่วงทรงเสรำ;

จะต้องตายเสียแม้แต่ยังเยาว์,

ชาวละไวกะศรีโคกกรัน.

ขอให้เทวสุรารักษ์
ช่วยพิทักษ์พ่อเจ้าจอมขวัญ;
อย่าให้ขอมหยาบหยามคามทัน,
ขอมันเมอคม้วยเสียกลางไพร !

[พระร่วงออก, มีนายบุญกับนายมีตะพาย
ข้ามและถ่อห่อผ้าตามมา. พระร่วงแต่งตัวอย่างจะไป
เที่ยวป่า มีดาบสพายเคียงบ่า, มีดเหน็บผ้าคาด,
และถ่อธนู.]

พระร่วง เอะ, ออมนั้น, ฉันทไฉนรีบร้อน

บทจรไปยังทัพใหญ่ ?

รีบไปเถิดท้าว, อย่าช้าไร;

ต้องอย่าให้ทัพมาถึงธานี.

หาไม่จะคลาศปราคาณา,

อย่าชักช้ารีบเดินจงเต็มที;

ออกเดินไว ๆ !

นายมัน

ไปเดี๋ยวนี้.

ขอทันทิวสวัตรก็มีชัย.

จงพันภัยที่ในแนวป่า;

ขอขอมจงอย่าคามทันได้.

จงชนะศัตรู !

พระร่วง

กุชชอบใจ.

จงรีบไปเร็วเถิด.

นายมัน

ข้าขอลา !

[ไหว้แล้วเข้าโรง.]

พระร่วง

ถึงเวลาจำไป, ใจแทบขาด;

เป็นกรรมจำคลาดจากเคหา !

โอ ! แสนสงสารมารดา

ผู้สุดเสนหายอดรัก !

อยู่หลังจะนั่งแต่กำสรวล,

โหยหวนถึงลูกผูกสมัค;

แต่ไร ๆ ไม่เคยจะพ้นพักตร์,

มาต้องหักใจร้างห่างไป.

ครั้นจะไปกราบไหว้อำตา,

กัลยาณเหินยวไว้จึงได้;

จำเนนจริง ๆ ต้องทิ้งไป

เหมือนไม่รักใคร่โยตี.

ขอฝากเทวอารักษ์

ช่วยพิทักษ์มารคามารศรี;

ลูกต้องขอลาในครานี้,

ถ้าบุญมีคงได้กลับมา !

[พูดกับทนาย] เข้าของเสบียงอาหาร

พรังพร้อมทุกประการแล้วฤหว่า?

นายบุญ มีแล้วพร้อมสรรพ.

พระร่วง เช่นนั้นมา;

เราต้องรับเข้าบ้านบัดนี้. [พระร่วงกับทนายเข้าโรง]

ตอนที่ ๓

ฉาก: ในกลางป่า ที่พักกองทัพขอม.

[มีนักสุวรรณกับทหารขอมนั่งกันอยู่เมื่อ

เปิดฉาก.]

นักสุวรรณ พวกมึงอย่าว่านนักเลยหา;

ไม่ช้าถึงละโว้บุรีศรี!

ถึงแล้วเมื่อใดคงได้มี

อาหารก็ ๆ พอกันกิน;

อีกทั้งผู้หญิงยังเรือ

ก็มีมากเหลือเพื่อสมถวิล,

คงได้ประโลมโฉมยุพิน,

ทั้งนอนกินอัมหนาสำราญใจ!

ขอเพียงแต่ทนในระหว่าง

เดินทางกันมาในป่าใหญ่;

ผัดอีกสองวันเท่านั้นไซ้,

คงจะได้ว่างทุกข์, สุขสำราญ.

ทหารที่ ๑ ส่วนข้าเจ้านั้นท่านจงไว้ใจ, เพราะเคยมาเมืองไทยแล้ว
หลายหน, เคยรู้จักผู้คนภาษาไทย, การต้อนรับของเขา
ไซ้ร้แข็งแรงจริงๆ! เขาจัดให้ทุกสิ่งไม่เหน็ดเหนื่อย, ให้ทั้ง
ปวงตามจนและตามมี.

ทหารที่ ๒ แค่กราวนี้เรามาไม่เหมือนหนหลัง; ครั้งก่อน ๆ เรามา
โดยไม่ตรี, แค่ครั้งนี้จะมาจับพ่อเมือง, เขาจะไม่เคือง
ฤาใจน?

ทหารที่ ๑ ก็ช่างเปนไร! ไทยจะเคืองไม่ต้องวิตก, เพราะเปรียบไป
ก็เหมือนลูกนกอยู่ในกำมือ. จิกเราฤา?—บ๊นฮ้อด, ก็ร้อง
ป้อดไปเท่านั้นเอง.

นักสุวรรณ นี่แน่, การจะอวดเก่งส่วนตัวไซ้ร้, อวดท่าไรก็อวดไป
กูไม่ว่า; แค่ขอย่าให้ประมาทชาติศัตรู. อันคนแฉ่เหล่าครู
ท่านสอนไว้, ว่าไม้ล้มข้ามได้, อย่าข้ามคน; มิฉะนั้นจะ
ปบ้นเพราะประมาท.

ทหารที่ ๑ ชาวไทยไม่เก่งกาจสักปานใด; พวกเราไปที่ไรเห็นแต่กลัว
งอ!

นักสุวรรณ อ้อ! เวลาก่อนนี้ไม่ได้มีนายคี่ ๆ; แค่เวลานี้มีพระร่วง
เปนพ่อเมือง, ขึ้นชื่อฤาเลื่องว่าสามารถฉลาดนัก, ทั้งมี
ปัญญาแหลมหลัก, ชาวไทยนิยม.

ทหารที่ ๒ จริงเจ้าข้า, ได้ยินเขาชมกันทั่วหน้า, ว่าเมกตากฤณาแก่
คนทั้งหลาย; เขาว่าเหมือนพ่อมากกว่านาย, ไม่คู่กัน; ทั้ง
ธำรงเที่ยงธรรมสุจริต, อีกเขาวัววาจาสิทธิ์, พุคะอะไร
เป็นนั่น.

ทหารที่ ๑ เอะ, แล้วกัน, เพื่อนเรานี้ฉันใด, มายกย่องพ่อเมืองไทย
เป็นนักหนา? หรือว่าจะโจทเจ้าข้าไปสวามิภักดิ์, จงรัก
เป็นข้าพ่อเมืองละไว้? คงมีบุญอะไรจะพ่อคุณเอ๋ย!

ทหารที่ ๒ ไม่ต้องเยาะเย้ย! ข้าไท้พึ่งเขา, ก็นำมาเล่าสู่กันฟังกระนั้น
แหละ; จะเชื่อมิเชื่อก็กแล้วแต่ใจ.

[เสียงเอะอะในโรง, เหมือนคนไล่จับกัน.]

นักสุวรรณ เอะ, นั่นอะไร? เสียงเหมือนใครไล่จับกัน.

[นายมันวิ่งกระเรื่อกระร่าออกมา. พวกทหาร
ขอมที่อยู่นอกโรงแล้ว, ก็ช่วยกันจับไว้ได้.]

นักกุ่ม [พูดจากในโรง] จับให้มัน! อย่าให้มันหนีได้!

[ออกมา.] อ้ายจัญไร! ไล่จับกันเดียวแทบตาย.

นายมัน โอ๊ย! ขอโทษเด็กนาย! นี่จะจับข้าเจ้าทำไม? ข้าเจ้า
ไม่ได้ทำผิดอะไรเลยจนนิค.

นักคัม ทำไมจะไม่ผิด! มึงบุกบันเข้ามาเดินวน, จะมุ่งเข้ามา
ปลอมพลกระมังหา?

นายมัน หามิได้เจ้าข้า, ข้าเป็นชาวป่าชาวคง, เห็นหลงมิได้จงใจเข้า
มาในกองทัพ; เมื่อเจ้าประคุณสั่งให้จับข้าเจ้าก็ตกประหม่า,
จึงวิ่งซุ่มซ่อนเหมือนบ๊าเพราะอะรามาตกใจ!

[โคโซออก คนอื่นๆ ต่างนั่งลงและไหว้.]

โคโซ อะ! นั่นใคร?

นักคัม คนไทยเจ้าข้า, วิ่งเข้ามาที่ตังทัพ. ทูข้าจึงให้จับเอาตัวไว้.

โคโซ จะมาสืบข่าวฤาไหน? อ้ายจัญไรจงตอบมา!

นายมัน [ทำเป็นกลัวตัวสั่น] เจ้าประคุณจงกรุณา, ข้าเป็นสัตว์
ผู้ยาก!

โคโซ อย่าพูดมาก, เกียวจะให้ตบปากด้วยกระลา!

นายมัน โอโย! เจ้าประคุณกรุณา, ข้าไม่พูดอีกแล้ว!

โคโซ ยังมีทันตบก็ส่งเสียงแจ้ว ๆ แสนจะหนวกหู. อย่าอำพราง
จงตอบทุกสิ่งไป.

นายมัน พุทโธ! จะตอบอย่างไรเล่าเจ้าข้า? แท้ที่นี้ได้เห็นว่าข้าพูด
มาก, จะให้เอากะลาตบปากข้าเจ้าจึงนิง.

โคโซ อ้ายนี้ช่างสำนวนจริง ๆ. เอาเถิดก็พูดไว้. มึงจงตอบ
คำไปถ้วนทุกสิ่ง, ตามความจริงอย่าอำอำพรางไว้; อัน

พลเมืองไทยละโว้ภารา, ได้เตรียมการต่อสู้ไว้บ้างอย่างไร ?

นายมัน เจ้าประคุณ! ลูกขอชีวิตไว้, จะบอกความโดยจริงใจทุก
สิ่งอัน. พระร่วงนั้นครั้นเมื่อได้ทราบเหตุ, ว่าทัพยกมาสู่
ประเทศเขตแดนนี้, ก็เกรงกลัววาระมีหนีเอาตัวรอดพ้น,
รีบร้อนจากละโว้ไร่เข้าสู่ป่า. เจ้าประคุณกรุณาอย่าสงสัย;
ในละโว้เวียงใหญ่ไม่มีใคร ได้ตระเตรียมการต่อสู้อย่างใด ๆ
เลย.

เทโช มิ่งว่าพระร่วงหนีไปจากละโว้แล้วจนนี้ฤาจะ ?

นายมัน เจ้าข้า, หนีไปแล้ว.

เทโช มิ่งอย่ามาโกหกกษณะ ?

นายมัน พุทโธ! โกหกอะไรได้เจ้าข้า. ข้าเจ้าเกรงอาญาเจ้าประคุณ
ทูนหัว, จนใจไม่อยู่กับตัวแล้วเจ้าข้า.

เทโช ชาวละโว้ไม่มีใครรู้เห็นอะไรกันบ้างเลยฤา ?

นายมัน ไม่รู้เลยเจ้าประคุณ. พระร่วงรีบหลีกหนีไปมิให้ใครรู้เลย.

เทโช ก็มิ่งทำไม่รู้เล่า ?

นายมัน ข้าเจ้าเป็นพรานป่า, ไม่ใช่คนในบ้านเมือง; พอรู้เรื่องทัพของ
เจ้าประคุณยกมา, ข้าเจ้าก็รีบเข้าไปหาพระร่วงเล่าความ
ให้. พ่อเมืองตกใจกับหนี, และตัวข้าเจ้าเองก็รีบ

ตีเลี้ยงเข้าป่า; ก็เป็นกรรมเวรพญเณดินเข้ามาประสบ
พบกองทัพ, เขาก็จับเอาตัวมา. เป็นความจริงเท่านี้แหละ
เจ้าประคุณ.

เกโซ [พูดอย่างหมิ่นประมาท] อ้อ! อ้ายร่วงผู้วิเศษมันก็ซี้ซลาค
ปานชนี่แหละ! แล้วมันยังจะเด่นดิดการ, กำริบเสิบสาน
ไม่เกรงพระราชอาชญา. ศัญชาตินิกนไทยมันกล้าสู้แต่กระต่าย
มันก็ไม่ไ้!

นายมัน [โกรธ, พูดหลุดปากออกมา] เตือนอนกว่ากลัว, ไม่รู้ตัว
ว่าแกลังนี่, เห็นไม่เอาจริงละก็ —

เกโซ มึงว่ากระไรหว่า?

นายมัน [รู้สำนัก, แกลังทำกล้อย่างเดิม] หามิได้เจ้าประคุณทูนหัว!
ข้าเจ้าเผลอตัวบนน้ำตามประสาพรานไพร; จิตใจไปมัว
พะวงอยู่ที่ตรงเสือสมิง, ที่ข้าเจ้ายิงไว้ที่หนึ่งแล้วยังไม่ตาย,
มันแกลังนอนหนึ่งไม่ตึงกายจนอ้ายลูกน้อยมันเดินเลื้อ, วัง
ชนเชื้อเข้าไปให้อ้ายไคร้งมันตะครุบ ปุบเคี้ยวเด็ดโทรม
ตัว!

เกโซ อ้ายนี่ มาเป็น บ้าเมา มัวแต่ ในการ ยิ่งเสื่อ ยิ่ง สงาอะ ไรกัน?
กูอยากจะรู้ว่าอ้ายท้อเมืองคน สำคัญนะมัน ไปแห่งหน ตำบล
ใด?

นายมัน พระร่วงท่านว่าจะหนีไปสุโขทัยนอกโน้นนะเจ้าข้า.

เทโช แน่ฤหว่า?

นายมัน ข้าเจ้าได้อินท่านกล่าวฉนั้น.

เทโช นักคุ่ม,เจ้าเคยได้เห็นหน้า

พรานบ่ผู้บ่้างฤไม่?

นักคุ่ม ไม่เคยเห็น.

เทโช เช่นนั้นกุเบาใจ!

เดิมสงสัยว่าจะแสรังแปลงมา.

เมื่อมาทราบข่าวราวเรื่อง

ว่าพ่อเมืองหนีแล้วฉนั้นหนา,

ต้องเปลี่ยนแปลงความถึกเดิมมา

ไม่ยกไปภาราเวียงไทย

อันว่าละไว้ธานี

จะโจมตีเมื่อใดคงก็ได้,

จริงไหมเล่า?

นักคุ่ม ข้าเจ้านี้เข้าใจ

ว่าเขาคงจะได้เตรียมการ

ป้องกันรักษาภาราบ้าง.

เทโช แต่ท่าทางชาวไทยใจไม่หาญ;

เมื่อขาดกัวนายร่วงผู้ตัวการ

คงไม่หาญรบรอต้อตี.

เห็นอย่างไร?

นักคุ้ม

ใจข้ายังสงสัย,

เพราะเมื่อไปละไว้เร็ว ๆ นี้

สังเกตเห็นกิริยาท่าที

ของชาวไทยคงมีความคึกคัก.

ไม่เรียบบร้อยจ้อยเจ้าเหมือนเช่นเดิม,

ดูเหมือนเริ่มเหิมฮึกก็กึก;

น่าสงสัย—

เทโช

เห็นไม่กระไรนัก,

คงคึกคักเพราะอ้ายร่วงมันยง.

เมื่อหัวหน้าเลี้ยงลั่นแล้วไซ้

ชรอยไทยจะวายคลายความหลง,

น่าจะสิ้นเหิมหาญการทง,

แล้วแลลงระยบย่อต่อไป.

สำคัญอยู่ที่ตัวอ้ายพ่อเมือง

มันจะก่อกระเคื่องขึ้นอีกได้;

แต่อ้ายร่วงหลบลั่นไป

สู่แดนสุโขทัยธานี,

ซึ่งอยู่ภายนอกอาณาจักร;

จะชักยักตระบึงไปถึงที,
 สุกโขทัยกำลังสะพรังที,
 จะก่อที่ระคมไม่สนใจ.
 จำนวนพลโยธามาครึ่ง^๕
 จะมีมาเพียงพอก็หาไม่;
 อันจะตีละโว้พอเพียงได้,
 แท้จะตีสุโขทัยเห็นยากนัก.
 จำจะกิดซึ่งอุปาย
 ลอบล้างทำลายปรปักษ์;
 กุจะลอคคอกไปมิให้พัก,
 ลอบลักสังหารผลาญชีวา.
 อันเจ้าประคุณจะกิดไป
 โดยลำพังนั้นไซ้, ข้าเกรงว่า
 ถ้าแม่เหลียงพล่าลงกงมรณา,
 พวกข้าจะพลอยเดือดร้อน.
 ไปรทกำนิงจงที.

นักคุ้ม

เคโซ

กรานี้ไซ้^๕ ครานี้ไซ้^๕
 กุทั้งใจแม่นมั่นไม่ผันผวน.
 กุได้ทูลแ่องค์พระภุช
 ว่าจะจับกัศกรโดยฉับพลัน;

แม้ว่าพระร่วงยังคงอยู่
 กุไม่ขอคืนสู่เขตขัณฑ์,
 จะตามปองของผลาญสังหารมัน,
 ให้ทั้งธรรมสันเสียพาลา,
 จนั้นแม้กุไม่ไปตามคิด,
 ก็จะมีคำทูล, กุชายหน้า;
 อันตรายใด ๆ ไม่นำมา,
 ต้องรักษาวาทิตูลไว้.
 จนั้นก็ขอแรง, นะนักคุ้ม,
 ให้เจ้าอยู่ควบคุมทัพใหญ่,
 ตัวกูจะปลอมแปลงไป
 กระทั่งสุโขทัยธานี.
 จะแต่งกายให้เหมือนคนไทย,
 เล็ดลอดคอกไปสมถวิล,
 ลัดับเหมือนกับกุคำดิน;
 คงจะได้เสร็จสิ้นถึงจินดา.
 ตัวเจ้าจงคุมพลไกร
 พักแรมอยู่ในแนวป่า,
 เมื่อกูเสร็จกิจจะกลับมา
 นำโยธาทัพกลับนคร. [เข้าโรง]

องกัถี ๔

ตอนที ๑

ฉาก : เหมือนตอนที ๓ องกัถี ๓.

[เป็นเวลาากลางคืน. มีทหารขอมนอนหลับอยู่
หลายคน, แต่ที่กลางโรงมีนายมน่งกอดเข่าอยู่, กับมี
ทหารขอมอีก ๒ คนนั่งเล่นตวลกันอยู่]

นายมน่ง [พูดรำพึง] โอ้วาอันิจานายของกู!

อ้ายศักรุใจจกรรจ์ไม่ผันผ่อน;

มันโทโสโมหันหมายพื้นพอน,

เร่งร้อนรีบไป, อ้ายพาลา!

เมื่อบายนี้เคโหมันแปลงกาย

ให้ระม้ายเหมือนไทยเช่นว่า,

เลือกสรรอาวุธสาครา

ซ่อนในกายาเรียบร้อย.

มันอุทส่าห์มุ่นเกล้าเผ้าผม

อย่างไทยนิยมใช้สรอย;

แล้วรีบเลยวลตสกรอย,

ไต่ต้อยคิกตามพระร่วงไป.

ส่วนกูนี้แทบกาลโทโส,

แต่ทำไ้เพื่อตักความสงสัย;

สู้เสียมเจียมตัวหนึ่งไว้,
 แต่ใจคั่งกลุ้มกลุ้มจริง ๆ !
 อ้ายพญาเกโหมันบังอาจ
 สบประมาทชาวไทยก็ยอมนิ่ง;
 แคครานแม่ไม่ไหวคิง,
 เหมือนทอดทิ้งมุลนายให้วายชนม์.
 คอยมองหาช่องจะแหกล้อม,
 รอให้ขอมนอนหลับทุกแห่งหน;
 คั่งคึกเล็ดลอกหนีจากกริพล;
 จะลองใช้เล่ห์กลคู่สั๊กที.

[นายมันแกล้งทำครางและสั่นสัททัน, จันทหาร
 ขอมที่ตนอยู่นั้นเหลียวมาเห็น.]

ทหารที่ ๑ เฮ้ย, พรานไพร, มึงเป็นอะไรไปฤหว่า ?

นายมัน เต็มที, หนานักเพื่อน ! ทำไมเพื่อนไม่กองไฟขึ้นผิงกัน
 บ้างเล่า ?

ทหารที่ ๑ นายเซห้ามไม่ให้กองไฟ; เขาว่าพวกไทยผ่านไปมาจะรู้
 เข้าว่าเราตั้งอยู่ที่ไหน.

● นายมัน อะไร, เพื่อน ! ที่นี้กึ่งกลางไพรใกล้บ้านผู้เรือนคน; ใคร
 มันจะสั้ประคนมาในกลางป่ากลางดงในเวลานี้ ? ไม่มีใคร
 มาดอกเพื่อน.

ทหารที่ ๑ จริงอยู่, แต่นายท่านสั่งว่าไม่ให้กองไฟ -

นายมัน เป็นไรไป ? นายท่านก็หลับแล้ว. กองแค่อย่อม ๆ พอฝึกกันสามคนเท่านั้นก็แล้วกัน; แสงมันจะสว่างไปสักปานใดเทียว.

ทหารที่ ๒ จริงนะ, พรานเขาว่าถูก. นายท่านนอนในเพิงที่ปักท่านจะรู้จักหนาวอะไร. เรานั่นสิต้องอยู่ตากน้ำค้าง, หนาวจนกางสันพื้นกระทบกันดังกราว ๆ. ฤาเพื่อนไม่หนาว ?

ทหารที่ ๑ ก็หนาวเหมือนกัน.

ทหารที่ ๒ ถ้าเช่นนั้นก็กองไฟขึ้นฝึกกันดีกว่า.

นายมัน ข้าจะไปหาไม้มาให้. [ลุกขึ้น, แต่ทหารที่ ๑ บิดไว้.]

ทหารที่ ๑ ไม่ต้องไป ! นายเขาสั่งไว้ว่าไม่ให้เคลื่อนที่. [พูดกับทหารที่ ๒] มึงไปหาไม้มาที; พื้นมีที่ทางเกาหล่งข้าว.

ทหารที่ ๒ ข้ารู้แล้ว; ข้าจะไปเอามาอย่าว่าร้อนใจ. [เข้าโรง.]

นายมัน พุทโธ่นายมันเป็นอย่างไร, สงสัยข้าเสียจริง ๆ.

ทหารที่ ๑ ไม่ได้สัะ, เพื่อนวิ่งเร็วนัก ! แต่เมื่อเช้ายังต้องไล่จับกันจนเหนื่อย !

นายมัน เอาเถิด, กรวณข้าสัญญาว่าไม่หนี.

ทหารที่ ๑ ดีแล้ว ! นั่งอยู่กับที่ก็แล้วกัน.

[ทหารที่ ๒ หอบไม้ออกมา, จึงช่วยกันกองและ

จุดขึ้น.]

ทหารที่ ๒ เออเรนนี่ค่อยยังชั่ว ! เมื่อ^{๕๕}กันหรือสนั้ระรัวร์วกับจะเป็น
ใช้. [ผิงไฟ] พรานไพร, ไฉนไม่กระเถิบเข้ามา.

นายมัน เออเรนนี่ดีนา, ค่อยสบายหน่อย.

[กระเถิบเข้าไปผิงไฟ.]

ทหารที่ ๑ คอยระวังอย่าให้ไฟไหม้มากนั้กันนะ, จะเกิดความ.

นายมัน อย่าวิตก ! ข้าจะพยายามคอยระวังให้. การกองไฟข้าสิ
เป็นมือขวา, เพราะยามไปพักกลางคองกลางป่าจำเป็นต้อง
กองไฟ. [ทำเป็นเขี่ยไฟ, แต่ที่แท้ลอบเอายาสกด, ซึ่ง
ควักออกมาจากย่าม, โรยลงไป.]

ทหารที่ ๑ เอะ, นี่ไปเอาไม้ที่ไหนดมา ? ข้าดูกลิ่นไอมันชอบกลนั้.

ทหารที่ ๒ ไม่อะไรข้าก็ไม่รู้จัก, เห็นกอง ๆ อยู่ก็ฉวยเอามา.

นายมัน ไม่นานป่าแถบนี้มันกลั่นแปลกกระนั้นเอง.

ทหารที่ ๑ อ้อ ! ฉนั้นกั้แล้วไป. [หยิบลูกดวด] มาควดกันใหม่
เถิดเพื่อน.

ทหารที่ ๒ กั้ก็เหมือนกัน, แก้ง่วง,

นายมัน เอาเถิด, เพื่อนทั้งสองอย่าเป็นห่วง, ควดกันให้สบายใจ;
ส่วนกองไฟนี้ข้าจะนั่งระวังเอง.

[ทหาร ๒ คนเดินทอดควดกัน. นายมันคอยดู
พอเพลอกก็เอายาสกดโรยลงไปใ้ในกองไฟ, แล้วค่อยพัดควันให้
ไปทางทหารทั้ง ๒; พอเห็นว่าเขาชำเลื่องมากก็ทำเป็นเข้ไฟ,
แต่พอเหลือวไปก็โรยยาลงอีก, และพัดควันไปอีก. ทหารทั้ง
๒ เริ่มหาวคนละหວอด ๒ หວอด, และง่วงไปทุกที, จนใน
ที่สุดล้มตัวลงนอนหลับไป. นายมันไปลองเข้เข้าตัวดู, เห็นไม้
คั่นแล้ว, จึงฉวยอาวุธของตน.]

นายมัน อ้ายพวกอัปรีย์, กุลามึงทีละวะ ! [ย่องเข้โรงไป.]

ตอนที่ ๒

ฉาก : ลานหน้าคุ้มพระร่วง. [อย่างที่ใช้ในองค์
ที่ ๒ นั้นเอง.]

[หลวงเมือง, หลวงวัง, หลวงนา, เดินออกมา.]

หลวงเมือง กูเถิดมาพากันนั่งเขลา,

ราวกับเท่าไม่รู้สาตี;

ไม่รู้ว่พ่อเจ้าจากบุรี.

ทั้งนี้เรามาผิดเป็นพันไป !

หลวงว้าง แต่กีเมื่อพ่อเจ้าท่านตั้งห้าม

มิให้ความแพร่กระจายไข,

เราจะล่วงรู้เหตุได้อย่างไร ?

หลวงเมือง ก็จริงอยู่; แต่ไหนจะนิ่งกาย,

ปล่อยให้ขอมก้อมตามพระร่วงเจ้า

และสังหารนายเราสมมาตร์หมาย ?

เราต้องคิดติดตามย้ายคนร้าย.

หลวงนา คงไม่ง่าย, เพราะมันนั้นแปลงไป.

นายมันว่ามันนั้นแสนกล,

แปลงตนเหมือนไทยหาน้อยไม่;

อันจะเที่ยวค้นหาในป่าใหญ่,

ถ้าแม่ไม่ประสบพบพาล

ก็จะเปลืองกำลัง, ทั้งเมืองนี้

ไม่ควรที่จะทิ้ง.

หลวงว้าง จริงของท่าน!

เพราะย้ายขอมจัญไรใจพาล

อาจจะจู่มาผจญเสียสถานไป.

หลวงเมือง จริงอยู่แล; แต่อันที่พวกเรา

จะทอดทิ้งพ่อเจ้าหากว่ไม่,

จำจะต้องกิดกิดตามไป;
 ถึงมิได้ป้องกัน ได้ทันการ,
 ก็ขอแก้ขอได้แก้แก้
 แทนเจ้านายเราผู้ใจหาญ;
 ขอแก้ไขได้ฆ่าอ้ายสามาญ!

หลวงนา

ถูกละท่าน, แต่ต้องตรองให้ดี.
 ทัพพอมมาตังยังพล
 อยู่ในไพร่สมทักไถ่ ๆ นั,
 ระยะทางวันเดียวจากบุรี;
 เวลานั้นกำลังชด่าใจ.
 ถ้าหากเรารีบยกโยธี
 ไปในราตรีจนเข้าไถ่,
 บางทีจะมีเชิงชัย
 ชำนาญได้.

หลวงวัง

จริงนา!

หลวงเมือง

ข้าก็ยอม,

เห็นความกิดกิดของท่านแหลมหลัก
 คืบนัก! เราจะชำระยอม
 ก็ได้แต่เมื่อมันนั้นไม่พร้อม;
 มีรู้ตัวก็ยอมจะเสียที.

อนึ่งการแก้แค้นแทนเจ้านาย

จะสมหมาย—

หลวงนา

แน่นอน! อย่างเต็มที่!

จะฆ่าให้ทั้งทัพพวกอภัย,

ดีกว่าฆ่าเพียงอ้ายตัวนาย.

อย่างไรท่าน?

หลวงวัง

ได้การ! ข้าเห็นด้วย,

ขอเทวคาจงช่วยให้สมหมาย!

หลวงเมือง

แต่ควรจะรอรุ่งฟังกิปราย

ของแม่เจ้า. [ชี้ไปทางในโรง] โฉมฉายเธอลงมา.

[นางจันทน์ออก, มีสาวใช้ตามหลังมา ๒ หรือ

๓ คน, และนายมนมาด้วย. กรมการ ๓ นายนั่ง

ลงไว้.]

นางจันทน์ อ้อหลวงเมือง, รู้เรื่องฤๅไหน?

หลวงเมือง นายมันเขาเล่าให้แล้วเจ้าข้า.

ข้าทั้งหลายขอรับอาสา

ไปรบขอมพาลาค้วยฉับไว.

นางจันทน์ ดีแล้ว, จงรีบไปรวมพล.

ผู้คนสาครอย่าช้าได้;

อันตัวเราเองก็จะไป.

เพราะสกุสเสนแก่นใจอ้ายศัตรู.

ทั้งแต่ไร้วัวตัวผู้เดียว,

จะเดเหลียวก็เห็นแต่ลูกอยู่;

เราไม่ยอมเสียให้แก่ศัตรู,

จะต่อสู้จนกว่าจะวายปราณ.

หลวงเมือง ขอโทษเลิกเจ้าข้า, แก้วเห็น

ไม่จำเป็น—

นางจันทน์ อย่าห้ามเราเลยท่าน!

เราจะยกไปสู้ศัตรูพาล;

ถึงจะม้วยชนมายุก็ตามที.

หลวงวัง ไม่จำเป็นแท้ ๆ, แม่ทูนเกล้า,

พวกข้าเจ้าจะรบอย่างเต็มที;

ยอมตายถวายซึ่งชีวิต

เป็นพล!

หลวงนา แน่แท้, อย่าสงกา!

นางจันทน์ เราเชื่อแน่! จริงแท้, จะแพ้ยอม

คงไม่ยอม—ยอมตายเสียดีกว่า!

และในการทำห้ามเราหนา

ก็ถือว่าเหลวท่านนักก็แท้,

เราชอบใจ! เราไซ้แน่เป็นหญิง

ก็จะนั่งอยู่ไหน? ไม่ได้แน่!

เราคนไทยเชื้อชาตินักรบแท้,

อีกเป็นแม่พระร่วงพ่อเมืองไทย.

เมื่อยามลูกข้าไชร้ไกลบุรี

ข้าฯจะไปแทนให้จงได้;

ชาวละโว้จะลำบากยากอย่างไร,

เราไชร้ขอลำบากยากเท่ากัน.

ประการหนึ่งลูกชายเราบ้กัน

จะร้ายคืออย่างไรไม่รู้มัน;

ถ้าแม้ว่าลูกชายวายชีวิต,

เราจะทนทุกขนั้นได้ฉันใด.

เหตุฉะนี้จะไปกับกองทัพ,

ชิงชัยได้ขับประยุทธ์ใหญ่;

ให้อ้ายขอมอาธรรมจัญไร

พ่ายแพ้ฝีมือไทยโดยพิลัน.

ฤว่ามีการรณจำต้องพ่าย

ก็ขอตายพร้อมพวกพลชั้นร้!

หลวงเมือง เมื่อแม่เจ้าตั้งใจไว้เช่นนั้น,

ฝ่ายคิดนั้นจะชักได้ฉันใด?

นางจันทน์ ดีแล้ว! ถ้ากระนั้นจงรีบเร่ง

รวมพลเก่ง ๆ อย่าช้าได้.

หลวงเมือง อันพวกพหุลไพร

ไม่ช้าจะพร้อมเต็มกำลัง.

นางจันทน์ อันพหุลไพรไทยนั้นใจกล้า,

แต่ว่าเพลงสาคราไม่แข่งขลัง;

อันจะยกเข้าโหมโรมกำลัง

คดียังไม่เหมาะแน้ไซร์.

ควรเราจะยกเดินค่อย ๆ,

ไปคอยอยู่ในป่าใหญ่

ใกล้ที่พักพหุลไพร

ของขอมนั้นไซร์และคอยที;

จนถึงเวลาศึกสงัด,

พึงตนที่ว่ามั่นหลับเต็มที,

เราจึงค่อยโหมโจมตี

โดยพวกไพร่มีทันรู้.

เข้าใจฤาไม่ ?

หลวงเมือง เข้าใจแล้ว.

อันอุบายนางแก้วดีมากอยู่!

หลวงว้าง ถิ่นักหนา! ทำทางพวกศัตรู

จะขลุมน —

หลวงนา กงวุ่นจ้ง!

นางจันทน์ ขอทำนกรรมกรทั้งหลาย

จงทำคามอุบายให้พร้อมพร้ง;

ส่วนเราจะคอยอยู่ข้างหลัง

คอยต้อนกำลังหนุนเข้าไป.

[ประนมมือ] เจ้าประคุณ! พระไตรยรัตนา,

อภิปรมาภคและผู้ใหญ่,

ทั้งทวยเทวาสุราลัย,

ขอให้ช่วยคุ้มภัยพล.

ขอให้มิชยชำนะ

แก่ขอมเกาะกะหั่วหาญ,

เพื่อให้ชาวไทยได้สรานุ!

หลวงเมือง เหล่าข้าสารถุการด้วยเต็มใจ. [ยกมือไหว้]

ขอพระคุณแม่เจ้าปกเกศ

ช่วยประมุขพลเดชยิ่งใหญ่;

ยามรบฮ้ายขอมจัญไร

ขอให้มันแพ้โดยพลัน!

หลวงว้าง ขอสิ่งซึ่งประสงค์จงสัมฤทธิ์!

หลวงนา ขอพรจงสิทธิ์ทุกสิ่งสรรพ!

นางจันทน์ อย่าช้า, จงรีบไปพลัน

เตรียมพวกพลชั้นพร้อมไว้. [ต่างคนเข้าโรง]

ตอนที่ ๓

ฉาก: ในป่าที่พอกทัฬหยอม.

[เหมือนก่อนหน้าเอง.]

[เป็นเวลากลางคืนดึกสงัด. ที่กลางโรงมัทธการ
ขอมอยู่ยามคนหนึ่ง, ออกนั่ง ๆ, อีกครู่ ๑ นายมัน
ค่อย ๆ ย่องออกมา, ค้อมมองดูอยู่; พอได้ทง
โศดไปแทงทหารยามขอมด้วยหอกเล่มลงโดยไม่ทัน
ร้อง, แล้วชูหอกขึ้นเป็นสัญญาณ.]

เสียงไทย [ร้องไห้พร้อมกันในโรง.] ซโย! ซโย! ละไว้, ซโย!

[เสียงเอะอะในโรง, เป็นเสียงไห้ร้องปนกัน
เสียงคนเรือกกัน. นักสุวรรณวิ่งออกมา, หน้าตา
ตื่น, มือถือดาบ.]

นักสุวรรณ ขอมตื่น! ขอมตื่น! ตื่นขึ้นเถิด!

เกิดความ! ศัตรูมาอยู่ใกล้!

เร็ว ๆ เข้าหา!

นายมัน

อย่าอิงไป!

หาไม่จะแพงเสียกับนี้.

นักสุวรรณ

เอะ, เอะ! ใครหนอ? อ้อ, อ้ายพราน;

อ้ายตัวการ! พอรู้ว่าหนี,

ก็เสียใจที่มีได้ผลตายชีวิ.

อ้ายตัวดี, เขาเกิดถูกผูกไว้!

เวลานี้แค่ตัวกู

ก็ยังคุมพลต่อสู้, ถ้าหาไม่

มีงคงต้องม้วยด้วยทันใด;

ถูกผูกไว้! [วิ่งเข้าโรง]

นายมัน

ไม่ต้องให้ร้อ! [วิ่งตามนักสุวรรณไป]

[เสียงต่อสู้กันอยู่ภายในโรงครู ๑, แล้วทหาร

ขอมกับชาวเมืองละโว้จึงออกมาจากทางขวา, รบ

พุ่งกันพลาง; ไทยรุก, ขอมสู้พลางถอยพลาง, ผ่าน

พื้นโรงที่เล่นไป, จนเลยหายเข้าโรงทางข้างซ้าย.

เสียงร้องในโรงอีกครู ๑, จึงนักคุ้มกับนักแก้วออก

มาจากทางขวา; ทั้ง ๒ นายเสือผ้ารุ่งรัง, และท่า

ทางเพ็ช.]

นักคุ้ม สันแรงสันฤทธิ์, เพราะคิดพลาด
เพราะประมาทชาวไทย.

นักแก้ว ไม่พอที!
เราเรียนท่านแล้วหน่ว่าครานี้
ชาวไทยอวดคึกขมมากนัก;
ท่านก็ไม่เชื่อถือ.

นักคุ้ม ฮือ, อย่าซัด!
ท่านแม่ทัพผดิดหนักเห็นประจักษ์;
แต่ส่วนตัวเราเองก็ผดิดนัก,
ที่มีได้พิทักษ์รักษาการ.
ปล่อยให้อำศึกโจมตี
โดยมิรู้สีกตน.

นักแก้ว พลทหาร
คืนขึ้นงัวเงียจึงเสียการ.
บัดนี้ท่านจะคิดฉันท?

นักคุ้ม สันคึก, สันฤทธิ์จะต่อสู้;
เหลือที่จะอยู่ต่อไปได้!
ถ้าเพื่อนเมตตาปราณีไซ้,
จงได้ช่วยฟากพื้นเสียทันที;
อย่าทิ้งไว้ให้ตกเป็นขเลย.

เอ็นดูเด็กเพื่อนน้อย!

นักแก้ว

ไม่ควรที่!

ถ้าแม่เพื่อนอยากตายวายชีวิต,

จงไปตายในที่ยุทธนา;

จงเชื่อฟังคำเตือน.

นักกุ่ม

เพื่อนพุดก็!

ควรที่ไปตายคาบหน้า.

เสียแรงเป็นทหารชาญกล้า,

ต้องไม่ยอมขายหน้า-สู้ยอมตาย!

[นักกุ่มนักแก้ววิ่งเข้าโรง]

[เสียงเอะอะในโรง, แล้วหอมกับไทยรบติด

พันผ่านโรงจากขวาไปซ้าย อย่างเช่นก่อนอีกครั้ง ๑,

แล้วเสียงไทยร้อง “ชโย!” ดังก้อง. แล้วนางจันทน์

กับบริวารจึงออกมาจากทางขวา, กรมการออกทาง

ซ้าย; กรมการต่างหน้าตาชันบาน. [โห้ นางจันทน์.]

นางจันทน์ อย่างไรท่าน?

หลวงเมือง

กิจการนี้

สำเร็จอย่างก็สมกัหมาย!

ข้าจัดแจงแบ่งกำลังพลกาย

แยกย้ายกันเข้าโจมตี.

ต่างคนต่างหาญราญรุก,

ทุกตนรู้จักหน้าที่;

ขอมเผด็ชหม่อมอยู่ไม่รู้ที่,

ก็ปั่นป่วนยับไปฉับพลัน.

นางจันทน์ ขอบใจถ้วนทั่วทุกตัวคน,

ตลอดทั้งพวกพลแซงชั้น;

ขอมแพ้พวกไทยใจเกรง,

ทัพมั่นคงรันทดกระจาย.

หลวงเมือง แต่ว่าเดโชตัวกัน

มันเก่งกว่าขอมทั้งหลาย;

ตราบไถมันไชรียังไม่ตาย,

อันตรายไม่พ้นด้วยดี.

ข้าขอกราบลาภิบาลไกล

ไปยังสุโขทัยกรุงศรี,

พยายามตามจับอ้ายอภัย

ก่อนที่ทำการร้ายนายรัก.

ดูข้าจะไปกับนายมัน,

กับจะสรรไพรพลคนสมรรถ,

เลือกวันกล่าศึกชึกชัก;

ไม่ผ่อนพักจะไปในพຼ່ງนี้.

นางจันทน์ ดีแล้ว;ขอท่านจงไปรอค

ไปรຼ່งปลอก,เปนสุขเกษมศรี;

ตัวเราจะเฝ้าธานี.

หลวงเมือง ข้าขอัญชฎีกราบลา. [ต่างคนเข้าโรง.]

องก์ที่ ๕

นาค : ลานวัดพระบรมธาตุ, เมืองสุโขทัย.

[พระร่วง, คนวชเป็นภิกษุ กวาดลานวัดอยู่.]

พระร่วง

ชรอยกุศลทนหลัง

ยังตามชกเซยแก่ตูข้า,

จึงได้เดินทางรอกปลดออกมา

กระทั่งถึงมหาธานี.

ได้เอาธงชัยพระอรหันต์

มากระพือฟุ้งอยู่เป็นสุข;

ถึงแม้ขอมตามมาถึงทัน,

บางทีจะไม่กล้าทำร้าย;

เพราะเป็นชีบานาสงฆ์,

จะมาปลงชีวันกันง่าย ๆ

ชาวบุรีคงเห็นเป็นโทษร้าย,

เหมือนทำลายศาสนาตกต.

แต่ก็คิดถึงเวียงละไว, ไช้ร้อนจิต,

ก็ก็จะตึก, ราษฎรเดือดร้อนหมด

ฤจะรอกเพราะขอมมันยอมงก,

และมิวสกกอรอยก ?

ถ้าหากมันยกเข้าตีเมือง

ก็จะนำแก่นเคืองมากอยู่;

ชาวเวียงจะเห็นแป้นแก้ว

จู่หน้เพราะชลาภ! อนาถใจ!

[เดโช, แต่งตัวแปลงเป็นไทย, คล้ายนายมัน, ออก
มาเมียงมอง; เห็นพระร่วงไม่รู้จักจึงไปนั่งลงขมมือ
ไหว้.]

เดโช

ประทานโทษ, โปรดด้วยเด็กเจ้าข้า,

ข้ามาหาพระร่วงผู้เป็นใหญ่;

ดูข้า^{นี้}เป็นคนไทย,

มาไกลจากละโว้ธานี.

ทราบว่าพ่อเมืองของข้าเจ้า

เข้ามาผนวชอยู่นี้;

ดูข้า^{นี้}จงรักภักดี

หวังที่จะกราบบาท.

แม้ว่าพระร่วงเธอปราณี

บางทีจะรับไว้เป็นข้า;

ขอท่านจงได้เมตตา,

จงโปรดช่วยพาข้าไป.

พระร่วง

[พูดรำพึง] เอะ! ชาย^{นี้}นี้นาน่าหลากจิต,

ยิ่งก็ดียิ่งออกสงสัย.

บุรุษนี้อ้างตนว่าคนไทย,
แต่โฉนพุดแปรงแกว่งทำนอง ?

ชรอยขอมจะปลอมแปลงมา;
ท่วงที่มีทำออกจองทอง!

ต้องมิให้ขอมได้สมปอง,
จำจะต้องชักเชือกเกลื่อนไว้ที.

[พูดกับเคโซ] คุณก่อนประสกกนขยัน,
ถ้าฉันนี้จงคอยอยู่นี้;

รูปจะเข้าไปในกุฎี,

บางที่พระร่วงเธอจะมา. [เข้าโรง.]

เคโซ

ก็แล้วพระร่วง, มึงอวดก็

ว่ามีซึ่งบุญวาสนา,

ไม่ยำเกรงพระราชอาญา;

จะถึงอายุขัยในวันนี้.

[นายบุญ, นายมี, กับศิษย์วัดหลายคนพากัน
ออกมา, นายบุญถือเชือกมาเส้น ๑, และนายมีกับ
ศิษย์วัดอีก ๒ คนถือพลอง; นอกนั้นมือเปล่า.]

นายบุญ

อ้ายคนนี้ใช่ไหม ?

นายมี ไช้ละสิ! พวกเราล้อมไว้อย่าให้มันไปได้!
[คืนยั่วล่อล้อมเดโชไว้.]

เดโช อะ! อะไรกัน ? [ลูกขี้ขี้ขึ้นตึงหมัด.]

นายบุญ อย่าต่อสู้! พวกเราจะเอาพลองร่ำเดียวตายคาที่!
[ตรงเข้าไปจับ]

เดโช [สลัดแขน] ช้าก่อน! ญาติ ๆ—

นายมี อ้ายอัปรีช, ยังมีหน้าโกหก! [นายบุญจะมัด,
เดโชขึ้น.] อย่าขึ้นไป, อ้ายสัถ์นรก, เกี่ยวญาติ
กระบารมเย! จับมัน ๆ! [เดโชชักมีดที่ซ่อนในตัว
ออกมา, นายมีก็คิดว่าพลองทันที.] เอ้า, นี่แน่ะ! ภูว
แล้วไม่ฟัง! [ตีก.]

เดโช โอ้ย! โอ้ย!

นายมี พอดียัง ? ฤจะให้ตีอีกเล่า ?— โว ๆ บุญ, มัดมันเข้า;
เกี่ยวแขนมันไหลหลัง. [นายบุญมัดเดโช.]

เดโช อนิจจัง, อนิจจา! นี่ข้าผิดอย่างไรฤ ?

นายบุญ มึงไม่ต้องทำไรเสีย, อ้ายขอมจับไร!

เดโช พุทโธขอมที่ไหน, ข้าเปนไทยชาวละโว้—

นายมี [หัวเราะ] โอ้โฮ! โอ้โฮ! โกหกอย่างหน้าด้าน! อ้าย
เถียรจานมึงไม่รู้ว่าคุณคือใคร. กูกับนายบุญสองคนนี่ไช้

เป็นทนายสนิท, คนใช้ซิดิของพระร่วงพ่อเมืองละโว้; มึงอย่ามาโง่โง่โกหกให้หนวกหู. ขึ้นหูตมากไปอีกกูจะกลั่นโมโหไม่ได้, ก็จะไปฟ้องชกอยู่กับที่เท่านั้นเอง.

นายบุญ พวกของมึงเคยไปข่มเหงพวกกูมามากมาย; ถ้าเจ้านายท่านไม่กำชับห้ามปรามไว้ละก็กูจะเอามึงไปทิ้งแม่น้ำเสียเดี๋ยวนี้!
— พวกเราคันคู้ที, มันจะมีสาตราวุธอะไรอีกบ้าง.

[พวกศิษย์วัดคันได้ดาบอีกเล่ม ๑, กับขาท่อ ๑]

นายมี กูเอาดี! มีมาหลายอย่าง; ถ้าใช้อาวุธไม่ได้ก็จะใช้ยาพิษ.

นายบุญ อ้ายอัปรีย์! มีความผิดมากนักหนา; เอามันไว้ทำไม
หว่า— [เงือดดาบ.]

พระร่วง [ออกมาทันจึงร้องห้าม] อย่า! อย่า! จะฆ่าเขาหาควรไม่; ตัวเขานับรับใช้เจ้าขุนมูลนาย.

นายบุญ ก็มันเป็นผู้ร้าย, มุ่งหมายมาฆ่าพ่อเจ้า—

พระร่วง ก็ช่างเขา! เรารู้ตัวแล้วก็แล้วกันไป. ออบุญมึงน่ะช่างกระไร, ไม่นึกกู; ว่าตัวกูเป็นชีบานาสงฆ์, จะปลงชีพสัตว์หรือมนุษย์ไม่ได้.

[ชน^๕นายมัน, หลวงเมือง, กับพวกชาวละโว้
ออกมา, พร้อมด้วยพวกขุนนางเมืองสุโขทัยและพลเมือง
เป็นอันมาก.]

นายมัน อย่างไร ? อย่างไร ? อยู่ไหนเล่า ?

หลวงเมือง พระร่วงเจ้าของเราเธออยู่ไหน ?

เขาวัวอยู่ด้วยกัน—

นายบุญ นี่เป็นไร !

หลวงเมือง เจ้าประคุณ ! [กราบ] ก็ใจเหลือประมาณ !

พระร่วง เราขอบใจที่ท่านสุ่สุดส่าห์
ตามมาสุโขทัย; ขอบใจท่าน.

หลวงเมือง อ้ายเคโซชั่วช้าสามานย
ที่ได้ลอบมาลตามพ่อเจ้าไชว,
อวดไว้ว่าจะรีบกระบี่,
ยังไม่มาถึงฤๅไหน ?

นายบุญ อ้ายขอมคนนี่ฤๅมิใช่ ? [ชี้เคโซ]

นายมัน นี่แหละอ้ายจัญไรตัวการ !

หลวงเมือง เอะ ! ก็ฉันใดจึงจับได้ ?

มันมาเมื่อไร ?

นายบุญ อ้ายเหิมหาญ

ฟังจะได้เข้ามามิช้านาน,

พบพ่อเจ้ากลางลาน, มันไม่รู้,
จึงเรียนถามถึงองค์พระร่วงเจ้า,
เธอรู้เท่าจึงบอกให้รออยู่;
แล้วท่านสั่งให้ข้าออกมาดู,
จึงได้ตรุกันจับมัดไว้.

นายมัน

ฉา ๆ เทโชโฮ่อ่านา,
แก่งกาจยังยวคอคติใหญ่,
มิ่งว่าจะมาสุโขทัย
ลับลัมให้ไกรล่องรู้;
ลับลัมเหมือนกับคำดินมา—
คึก ๆ ก็น่าหัวเราะอยู่!
มิ่งเคยทำอ่านาทวาคู,
บัคนี้ลับลัมขยับทา!

หลวงเมือง

อ้ายขอมมั่งร้ายหมายขวัญ,
ทัวมันกลับลายเปนเสียท่า;
บุญนายเรามากเต็มประกาศ,
อ้ายพาลาจึงแท้บารมี.
ชะ ๆ อ้ายขอมคำดิน,
สันคึกแล้วฤาอย่างไรนี้ ?
เสียแรงอวคตนาเปนคนดี,

ไม่ควรที่จะแพ้ลูกศิษย์วัด!

เตโช

เอะ! คนไทย,ช่างกระไรนะเจ้าเอ๋ย,

มาเยาะเย้ยพุกมากปากจืด;

ช่างแคะก่อนว่าสารพัด,

จะชงักแต่ปากคอกกระมัง ?

ไม่ช้านักคัมจะคุมทัพ

พร้อมสรรพพลทหารชาญสระพัง,

เขาคีเมืองมิ่ง, จงระวัง!

หลวงเมือง

เมืองละโว้กำลังมีพรังพร้อม!

เตโช

อย่าอวดดี,ถึงจะมีสักเท่าใด

ไม่ทนทัพภูไท.

หลวงเมือง

เฮ้ยอ้ายขอม,

มิ่งเคยเห็นพวกกูเคยคู่ค้อม,

มิ่งก็ยอมประมาทจึงพลาดไป.

อันทัพของมิ่งมัวเผลอ,

เดินเลอหลับอยู่ในป่าใหญ่;

พวกกูกระหน่ำระย้าไป,

สิ้นเสี้ยนจัญไรไร้ร้าย.

เตโช

[ตกใจ] จริงๆนี่ ?

หลวงเมือง

จริงซี, กูไปล้อม,

พวกขอมยัยิบฉิบหาย.

เกโซ

ครงันแสนเจ็บแสนหาย,

ต้องขอตายไม่อยู่คู่นักคน.

เจ็บนักหนา ! ทูราพระร่วงเจ้า,

จงเอาบุญคุณเข้าสักหน;

ข้ามถึงที่อัปจน,

เสียกลเสียทหารชาญุทธ์.

ข้าเป็นผู้ผิดกิดร้าย,

มุ่งหมายฆ่าท่านเป็นที่สุด;

ขอตายด้วยคมอาวุธ,

จงสั่งให้กุศทัฬหี!

พระร่วง

ทูราพญาเกโซ,

มึงอย่าโทไซไมหัน;

ตัวกูผู้ทรงพรหมจรรย์

จะห้าหั้นบันมึงได้อย่างไร ?

จริงอยู่มึงนี้มีโทษผิด,

แต่ชีวิตกูยอมยกให้;

กูจะส่งตัวมึงนั้นไซ้

คืนให้ขุนขอมญบาล.

เกโซ

พระร่วงเจ้า, เรากราบแทบบาท,

ขอจงมีบัญชาสั่งประหาร
ชีวิตข้านี้ไซร้อย่าไถ่نان;
ขออย่าให้ประจาร์ให้อายคน.
ถ้าแม้ส่งข้าไปนครหลวง,
ชนทั้งปวงจะเย้ย—

นายมัน

เฮ้ย! กงป๋น!

มีหน้าซ้ำได้ทุลภูวดล
ผู้ขายคนเป็นคำอวกก็กรัน;
ว่าถ้าแม้พระร่วงยังคงอยู่,
จะไม่ขอคืนสู่เขตขัณฑ์;
อันจะให้กลับไปเมืองมัน
โดยลำพังเช่นนี้นอกสุใจ.
ทำการไม่สมปากว่า
จะเอาหน้าไปวางไว้ที่ไหน?

หลวงเมือง

ชอบแล้ว, ควรส่งมันคืนไป
ให้นายมันฆ่าจึงควรการ!

พระร่วง

ถึงอย่างไรเราไซ้รับไม่ฆ่า
กูราอมั่นคงหาญ,
มึงจงคุมขอมไปอย่าไถ่نان
แทบชาญนครหลวงโดยคิ;

มอบให้แก่นายประตู่,
 บอกว่ากูผู้ข้ามทะเลศรี
 คิดถึงพันธุมบดี,
 ฝากบรรณาการนี้ลงมา. [นายมันพาเดโชเข้าโรงไป.]

หลวงเมือง บัณฑิตเสร็จสิ้นเรื่อง
 ระคายเคืองเบื่องบาทนาตา,
 ขอเชิญกลับละโว้การา
 เพื่อร่วมเย็นแก่ประชาราษฎร.

พระร่วง เราก็คิดจะกลับอยู่แล้วนา,
 แค่อังตักลาสิกขาบทก่อน;
 ท่านจงคอยสักหน่อย, อย่าเร่งร้อน,
 เราลาท่าน - จะไปลาพระอาจารย์. [เข้าโรง]

มหาราชครู ท่านช่างที่แท้ ๆ เจ้าประคุณ,
 น่านิยมชมบุญของท่าน!

อำมาตย์ ๑ อันอ้ายขอมทงจงผลาญ
 ท่านยังไม่เอาชีวิตมัน.

อำมาตย์ ๒ ไม่มีพยาบาทจองเวร,
 เห็นท่านก็จริงเป็นแม่นมั่น.

อำมาตย์ ๑ น่ารัก!

อำมาตย์ ๒ น่าไหว!

พวกขุนนาง ก็ใจกรั่น!

มหाराชครู เธอเที่ยงตรง!

อำมาตย์ ๑ ทรงธรรม —

อำมาตย์ ๒ กัฏฐาฐ!

หลวงเมือง ดูก่อนท่านอำมาตย์มนตรี,

เห็นเพียงนี้ยังชมกรรมอยู่;

ถ้าหากว่าท่านไซ้รู้ได้ล่วงรู้

ว่าเธออยู่ปรกตจันใด,

ท่านคงจะชมยิ่งกว่านี้

และเห็นว่าไม่มีใครเปรียบได้!

พระร่วงรักประชาชาวไทย

เหมือนลูกในไส้ทั่วทั้งนี้.

บ่ได้คิดถึงตนสู่ทนยาก

ลำบากกายใจทุกสิ่งสรรพ,

ขอแต่ให้ไพร่ฟ้าประชานันต์

เกษมสันต์สำราญ, ท่านพอใจ.

จิตท่านโอบอ้อมอารี

จะมีใครเสมอเหมือนก็หาไม่;

ถ้าแม่ใครมีเรื่องชุ่นเคืองใจ
ก็ช่วยให้เหตุร้ายกลายเป็นดี.
กอบด้วยเมตตาการุญ,
มีคุณแก่ข้าบพระศรี
ยังมีกรมมารดาปราณี,
ชาวบุรีละโว้สุทธราญ.
เต็มทีเรามัวแต่กลัวขอม
ระยอบยอมให้มันเข้มเหงหาญ;
ท่านปลุกใจให้เราคิดการ
อาจหาญขัดขอม ไม่ก้อ้มคู้.
พระร่วงเธอหวังตั้งใจ
ให้ไทยเป็นไทยไว้จริงอยู่,
จึงมาชวนท่านไชวไปช่วยสู้
ข้าศึกศัตรูของชาวไทย.
แต่เหล่าท่านพญเอนช้องชัต
จะจัดทัพไปช่วยหาได้ไม่;
พอพระร่วงรู้เหตุเภทภัย
ว่าทัพขอมยกไปยังธานี.
รู้ว่ามาจับตัวพ่อเจ้า
เพื่อเอากลับไปกรุงศรี;

จึงรีบจากละโว้ธานี
เพื่อล่อขอมอัปรีภัยให้ตามมา,
จะได้ละเว้นการโจมตี
บุรีละโว้เวียงข้า;
พระร่วงยอมตายแต่เอกรา
เพื่อมิให้เหล่าข้าพลอยบรรลัย.
อันเจ้าขุนมุนายไหนจะมี
เหมือนพระร่วงองค์นี้หามิได้!
เป็นเยี่ยงอย่างประเสริฐเลิศไทย,
ชื่อจะยงคงไปชั่วกีนฟ้า!

มหाराชครู สุโขทัยนี้ไซ้ไว้ได้สดับ
กิตติศัพท์พระร่วงนาถา,
รื้อยว่าทรงสุธรรมา
อีกทั้งมีปัญญาวิชาชาญ.
สามารถอาจคิดเอาเปรียบขอม,
ตักน้ำด้วยชลอมของท่าน;
เหมือนบอกกล่าวแก่ท้าวขอมพาล
ว่าท่านจะไม่ยอมอ่อนข้อไป.
สุโขทัยก็นิยมชมด้วย,
อยากจะใคร่ไปช่วยด้วยทัพใหญ่;

แต่มีเหตุชักชวนอยู่อย่างไร,

ท่านไสรย์อมรู่อยู่แล้วก็.

[กล่าวกับพวกขุนนางสุโขทัยต่อไป.] :-

อันพ่อขุนทูนเกล้าของเราไสรย์

ได้เสด็จสวรรคตแต่เดือนสี่;

ไม่มีกษัตริย์ครองบัลลังก์,

เป็นที่วิวาทใจประชา.

อันพระร่วงทรงคุณบุญมี,

เห็นว่าจะเป็นที่ร่มเกล้า;

ควรอัญเชิญขึ้นเป็นพระราช

ครอบครองอาณาประชารา.

ท่านจะเห็นอย่างไร ?

อำมาตย์ ๑

ใจช้าน.

เห็นชอบด้วยเต็มที่.

หลวงเมือง

ฮะ! ช้าก่อน!

ท่านจะเชิญพระร่วงเป็นบุตร

ครอบครองนครสุโขทัย.

อันชาวละโว้ภารา

จะให้กึกก่าพ่อเมืองใหม่,

ยังไม่แลเห็นว่าบุคคลใด

จะได้เหมือนพระร่วงองค์นี้

ขอท่านจงทรง—

มหाराชครู

ท่านก้องศรี,

คำร้ห่รอบคอบจึงควรที่;

สุโขทัยเป็นมหาธานี

ควรเป็นที่สถิตพระราชา.

ถ้าแม่พระร่วงขึ้นทรงราชย์

เถลิงอาสน์สุโขทัยหรรษา,

พระเกียรติจะกระเบื้องเรืองเคหา—

นุภาพทั่วทิศานุทิศ.

ส่วนเมืองละโว้มารวม

ร่วมอาณาจักรจะสถิต

มั่นคง, เพราะองค์พระบพิตร

จะแผ่ฤทธิ์ปกครองป้องกัน.

อันว่าละโว้เวียงท่าน

จะได้เป็นเมืองท่านเขตชั้นข้า;

ชาวไทยไพร่ฟ้าประชานันต์

จะรวมกันปักแผ่นแน่นดี.

จะสามารถต่อสู้ศัตรูขอม

ด้วยสมรรถพริกพร้อมเต็มที.

อำมาตย์ ๑ อันพระครูแดงแจ้งครั้น,
เราทั้งหลายเห็นก็ทุกประการ.
ทั่วท่านไม่ควรจะขัด;
ที่นายท่านเป็นกษัตริย์มหาศาล,
เราจะได้ฟังโพธิสมภาร
เป็นสุขสำราญทั่วกัน.

หลวงเมือง เมื่อได้ไคร่ครองครอบ,
ก็เห็นชอบเห็นจริงทุกสิ่งสรรพ;
ขอแต่ให้ไพร่ฟ้าประชาชนันต์
เกษมสันต์เสมอหน้าคณาไทย.

อำมาตย์ ๒ การที่ปรองคองกันเช่นนี้,
เราทั้งหลายยินดีหาญไม่.
ควรทูลเชิญวันนี้อย่างไร ?

มหาราชครู โน่นแน่ท้าวไทเสด็จมา.

[ทุกคนหมอบลง, รอพอพระร่วง^๔ลงลาผนวชแล้ว
ดำเนินออกมา, จึงถวายบังคมพร้อมกัน. พระร่วงคลั่งแล
อยู่ครู่^๑ แล้วจึงพูด.]

พระร่วง ทูราชวณกรสุโขทัย
เราขอขอบใจท่านนักหนา,
เมื่อเราพลัดพรากจากภรา

ได้มาอาศัยในกรุงนี้,
 ก็ได้อยู่เย็นเป็นสุข
 นิระทุกข์นิระภัย ได้เต็มที;
 เราจะต้องขอลากลับธานี,
 อีกทั้งมีปราถนาจะขอแรง.
 เมื่อความทราบถึงนครหลวง
 ว่าปวงชาวละโว้ขันแข็ง
 ที่ขอมล้อมผลาญเสียลานแสง,
 บางที่จะส่งแรงมารุกราน,
 เพื่อบำราบปราบปรามชาวละโว้
 ที่โยโสสามารถอาจหาญ;
 ขอทัพสุโขทัยช่วยชาญ
 จงไปช่วยทำการชิงชัย.
 ถ้าแม่ขอม ได้ละโว้ธานี,
 บางที่จะเลยมาได้
 จนถึงซึ่งแกนสุโขทัย;
 ฉะนั้นไซ้ร้จจะช่วยไฉนตรี.
 ช่วยเราค่อสู้ศัตรูขอม.
 พรักพร้อมชาวไทยให้เต็มที;
 ให้ทวยไทยได้พ้นอสุรี

ให้สมที่ชื่อไทยแต่เดิมมา.

มหาราชครู ขอเคชะฝาลองรุดีพระบาท
 บงกชมาศปกเกล้าเกศา,
 ข้าชอกราบทูลพระกรุณา
 ทราบฝ่าพระบาทพระภูธร.
 ข้าเจ้าเสนาพฤชมาตย์
 อิกทั้งทวยราชภูริสโมสร,
 รยอบนอบเคียรถวายกร
 ทูลวอนพระองค์ผู้ทรงธรรม.
 ขอเชิญพระองค์ขึ้นทรงราชย์
 เถลิงอาสน์สุโขทัยรังสรรค์,
 เพื่อผดุงไพร่ฟ้าประชานันต์
 เกษมสันต์ทั่วแคว้นแดนไทย.
 ขอเชิญจรรโลงแหล่งหล้า,
 เปนสง่าทังควมดีไธ;
 พระเกียรติเกริกแคว้นแดนไกล,
 ทวยไทยพึงโพธิสมภาร.
หลวงเมือง อันชาวสุโขทัยไผ่จำนง
 เชิญพระองค์เป็นกษัตริ์มหาศาล,

ข้าบาทผู้ราชบริพาร
 พลอยมีจิตสมานไมตรี.
 จะได้ฟังพระองค์ผู้ทรงราชย์,
 ทูลรู้ดีพระบาทเหนือเกศ;
 ปวงชาวละโว้นานี้
 ก็จะได้เปรมปรีดิ์ทั่วกัน.
 ขอพระองค์จงทรงซึ่งเคหะ
 ชัยชนะศักรผู้แข็งขัน;
 พระชนม์อันหมั่นชวบจบสิ้นกัลป์,
 ให้ชาวไทยเกษมสันต์นิรันดร !

พระร่วง

ดูก่อนราชาครุผู้ฉลาด
 อีกทั้งทวยราชภูริตโมสร
 อันท่านกล่าวพจน์สุนทร
 วิงวอนให้เราผ่านธานี.
 เราปัญญาย่อหย่อน,
 ยังอ่อนความคิดไม่เต็มที;
 แต่เชื่อว่าจะคิดหลักดี,
 ท่านนิมยนิศพร้อมเพรียง;
 เราชักคำอนท่านมิได้,
 ไม่มีแก้ไขจะได้เถียง.

เราขอปฏิญาณไม่เอนเอียง,
จะตั้งจิตให้เที่ยงในทางธรรม.
เราจะบำรุงกรุงไกร
ให้ทวยไทยอิสระเกษมสันต์;
ขอพระไตรรัตน์คุณอนันต์
และเทวัญเป็นพยานวาจา.

มหาราชครู ข้าขอบังคมยุคลบาท
รับราชบรรหารเหนือเกศา;
ขอพระองค์ทรงเจริญชนมา,
เพื่อบำรุงไพร่ฟ้าประชากร.

[พระมหาราชครูให้สัญญา, พราหมณ์เป่าสังข์, จึง
พนักงานเชิญพระกลดสี่ขาวมากันถวายพระร่วง, และบรรดา
ขุนนางและพลเมืองถวายบังคมพร้อมกัน, และเสียงคน
ร้อง “ชโย” อยู่เชิงแซ่ที่ทางข้างในโรง, ครู ๑ จึงสงบ
เสียง.]

พระร่วง ที่ท่านเชิญเราขึ้นทรงราชย์
เถลิงอาสน์สุโขทัยสโมสร;
เราจะประกาศนการนคร
ให้ประชาชนนิกรสุขสราญ.
ซึ่งท่านให้อิครียศ

เรามีอาหาพจน์พื่อตอบท่าน;

ขอแต่ให้เสนาพฤฒาจารย์

สมัคสมานสามัคคี.

อย่าเห็นแก่ตัวมัวพะวง

ลุ่มหลงฤศยาไม่วาง;

อย่าต่างคนต่างแข่งกันแย่ง;

อย่าให้ช่องไพร่ที่มุ่งร้าย.

แม้เราฤศยาทั้งและกัน

ไม่ช้าพลันจะพากันฉิบหาย;

ระวางการยุ่งส่งร้าย,

นั่นและเครื่องทำลายสามัคคี.

คณะโคกัฏฐ์ผู้ฉลาด

หมายมาตรทำลายให้เร็วรี,

ก็แยกให้แตกสามัคคี,

เช่นกษัตริย์ชวีวงศ์โบราณ.

พราหมณ์ผู้เดียวรับใช้ไปยุแหย่

สารระเนญญาติให้แตกฉาน,

จนเวลาศักรจุไปราญ

มัวเกียวกันเสียการ, เสียกร.

จนนี้ไพร่ขอไทยจงร่วมรัก,

จงร่วมสมัคสโมสร,
 เอาไว้เผื่อเมื่อมีไฟรื้อรณ
 จะได้สู้ศัตรูด้วยเต็มแรง.
 ไทยรวมกำลังทั้งนั้น
 จะสามารถป้องกันข้าแขง,
 ถึงแม้ว่าศัตรูผู้มีแรง
 มายุทธ์แย่งก็จะปะลาศไป.
 ขอแต่เพียงไทยเราย่ำผลาญญาติ;
 ร่วมชาติร่วมจิตเป็นข้อใหญ่;
 ไทยอย่ามุ่งร้ายทำลายไทย,
 จงพร้อมใจพร้อมกำลังระวังเมือง.
 ให้นานภาษาเขานิยม
 ชมเกียรติยศฟูเฟื่อง;
 ช่วยกันบำรุงความรุ่งเรือง,
 ให้ชื่อไทยกระเดื่องทั่วโลก.
 ช่วยกันเต็มใจไผ่ผดุง
 บำรุงทั้งชาติศาสนา,
 ให้อยู่จนสิ้นดินฟ้า;
 วัฒนาเถิกไทย, ไชโย!

[ก่อนอันที่ร้อง “ไชโย” ตาม]

จบเรื่องพระร่วงเพียงนี้.

หอสมุดแห่งชาติ
สาขาวัดดอนรัก จังหวัดสงขลา

